

Tartalom

LXVI. évfolyam, 10. szám / 2012. október

TANDORI DEZSŐ	A két „soha”; A mondd-tán; Könyörgés a Naphoz	3
IOAN GROȘAN	A mozikaraván (Fordította: <i>László Szabolcs</i>)	9
KISS ANNA	Elkóborlások; Holt sólyomkirály; Lepkék útján a lélek; Holló jár	52
BORSODI L. LÁSZLÓ	Magánséta (Tengerparti térkép; Buszozás helyett; Pihenő; Téli kert)	55
TURI TÍMEA	Üvegideg; Elhallgatni sok felesleget; Fogalmi költészet	57
HARKAI VASS ÉVA	Naplóversek	58
LÁNG ORSOLYA	Képvesztés; Hatalmi játékok	64
RADICS VIKTÓRIA	Systole–diastole (Email-váltások <i>Marno Jánossal</i>)	67
B. GRESKOVICS KLÁRA	Tereld a szót – egy Marno-vers olvasata	80
LENGYEL ZOLTÁN	A sors kritikája (Sorstalanság)	95
<i>mérlegen</i>		
BOD PÉTER	No, „(...) de lehet élni öröm nélkül?” (Márai Sándor: A teljes Napló 1957–1958)	111
DARVASI FERENC	„Mert nincs lehetetlen” (Bodor Ádám: Verhovina madarai. Változatok végnapokra)	116
LENGYEL ANDRÁS	Csapody Tamás: Bori munkaszolgálatosok (Fejezetek a bori munkaszolgálat történetéből)	119
IBOS ÉVA	A jelen történéseiből kiindulva (Beszélgetés <i>Perovics Zoltánnal</i> , a <i>Metanoia Artopédia</i> alapító-rendezőjével)	123

DIÁKMELLÉKLET

Sághy Miklós: *A Sorstalanság* Hollywoodba megy – avagy arról: miképpen csúszik ki a túlélők mindinkább gyengülő kezéből Auschwitz emléke (Kertész Imre: *Sorstalanság*; Koltai Lajos: *Sorstalanság*)

ILLUSZTRÁCIÓK

LIPTÁK GYÖRGY *Zodiákus* sorozatából a borítón, a 2., 8., 79., 110. 115., 119. oldalon.

Stekovics Gáspár fotója Perovics Zoltánról a 126. oldalon.

Jelenet a *Metanoia Artopédia Orthopaid Rövűjéből* a belső borítón.

TANDORI DEZSŐ

A két „soha”

És idézőjeltelen. Külsőt
nem tartok, mondogattam.
És: „Külsőm nem tart engem.”
A kettőből mostanra össze-
jött. Nincs már külsőm.

Változtam, persze, így.
Kilók: 57 – kilencvenvalahány
(min. 89). Ruháimat
kihíztam. Kínai gatyákban
járok, mindkét
könnyű vászonnadrágom
zöldjei folttarkák. Jó, ez
mellékes. Nincs járásom,
lépcsőn nem tudok csúszó
korlátmarkolás nélkül
lemenni-mászni-kapaszkodni.
S combizmom (élethossz
erős volt pedig, eddig)
így is bevillanyoz, s bukom.
Lábfejnyi egy-egy lépésem.
Nagy műtét után kisebb
fenyeget. Így élni?! Satöbbi.

Ám nem ezt akartam
elmondani. (Leszámítva,
hogy semmimet nem
akarom elmondani,
mert senkinek sem
akarok elmondani
semmit.) A nyavalygók
sorába sem lépek. Íme:

Amiről a cím szól.
Kilenc év döntetlenje után
fogaim elkezdtek romolni.
(Mintegy a „Szomorú vasárnap”
dallamára. Roncstelep
felső kiegészülése, toldás
a fejfájásokhoz. Meteo,
mész, vérnyomás, ütés helye?)
De ne. Mondom: elébb
kitört 2 alsó, tövük
maradt. Beomlott
egy hídsor. Lejött egy
iker. Csorbult egy hátsó.
7-8 db. fogyatkozás.
Mármost

nem viszem orvoshoz
a dolgot. (17 közeli illető
helytelenít; 1 „megérte”.)
Nem vállalom a szenvedést.
Az időfixálást. Más ember
döntését. Velejárók
kíméljenek. Hanem
ha elkezdenek belobbanni
gyökerek, szervezetemben
„bonyodalmak” jönnek
(szív, ízületek, belső szervek,
agy), mennem kell. Egy
soha így, a másik úgy ér véget,
középső megoldás nincs,
csak
ha
előbb halok meg. Ám
hogyan ezért? Egy „soha”
ily sikeréért – egy
örökkévalót? De ahogy
ekképp napról-napra élek,
pedig *úgy meglennék...!*
Így ez a két *soha* szinte
mindig: mindig elfelejtődik,
mindig fenyeget. Az Idő: a *momentán-*

únió. A soha, a semmi,
a mindig, a minden:
nemesebb fogalom,
mint a szén, a gén,
a chip, vas és olaj
momentánúniója; szójátékot
nem ismerek, nincs
fogas kérdés; de az se,
hogya „váróban” kiakasztom
a fogásra. A várromban,
a roncstelepen, ami vagyok.

A mondd-tán

A momentán, a montán.
Az Idő, a Nagy, Örök:
az összes momentánság
(pillanat) úniója.
Számos, számlálhatatlan
végtelen. Megpakolózó
sor. Hol itt lakunk, hol
ott. Nem utazunk oda-vissza.
Mert aki utazik, kicsiben
utazik még. Nagyban az utazik,
aki nem utazik.

Könyörgés a Naphoz

Ahogy kikelelted
(mentség: „ki kelleltett”,
érezik állatok) felkúsztatott
45 éves könyvespolcfalunkra,
majd lekúsztál rended
szerint, esdekelve kérlek,
nagy Nap, add, vágyva
vágótt piacomra kedvvel

menjek, ne attól
fúljak rögtön: „poros”,
és kedvetlenítő a hazaút,
add, élvezzem ott a
kóborlást még az engem
elrettentő húsfélék
pultjai közt is, virágokon
ámuljak, lángost faljak,
borokat kóstolgassak,
pótoljak találkozásokat,
üdvözljem a tulajok,
kimérők sokaságát,
s ha ott jól éreztem
magam, kegyes Nappal,
ne fáradtságot érezzek,
tűntöd-múltad tudjam
értelmes foglalkozásokkal
segítve bírni: írjak
kézzel verset, nézzem
az Expresszionizmus és az
„Absztrakt” szelíd
csatáját pompás albumok
tucatján, százán át, üljek
oda a polc tövébe
egy beteg lábú, ép lelkű
verébke közelébe,
idézzem Jékelyt, Berdát,
Kassák komoly szívű
hangját, és ha már
magam sem játszom
Medvéim Bajnokságait,
18 000 meccsnyi
Francia Kaszinót magam
nyomtattam le 1200 oldal
könyveléssel (az asszony
előbb kidőlt), ha már
én is elhulltam oldalt,
alkonyulj, *hanyat(t)ulj*.

Kegyés Nap, a zenóni
kérdésre: ha ez

és

e záratlan
kör

egyforma hosszú,
a pontok

a vonal végén
és a körben

egyforma számúak
(ha számosak!),
melyik a nagyobb
hossz? És tudjak
– nemtudomsohára! –
elaludni, fizikailag
fölkelni, ne „úgy”
vigyenek: no tehát
add még *utad sokát*,
míg egyszer nem
tudom majd, mimet
hogyan és minek adod
át. Ah, ne mondjam:
„Az altató-
ban sok a jó,
de még jobban
az hat, hogy SENKI.”
Add, drága Nap, bírhasak
még soká piacodra menni.
(S ezt fájó kézzel itt abba is hagytam.)

*

„Küldöm” mindezt
Debrecenbe, Győrbe, Kecskemétre,
Szegedre, Pécsre; Budapestre,
Bécsbe és „vidékére”; Miskolcra,
Salgótarjánba, Tatabányára;
Csíkszeredára, Pozsonyba,
Újvidékre; Szolnokra; küldöm
bocsánatkérően foltozva mind
oda, helyekre, melyek
– hibámból! – nem lettek
emlegetve; de ízületeim torzzá
villanyoznak, íme. *Sora van, ah, Nap-Arany.*

IOAN GROȘAN

A mozikaraván¹

A mozikaraván délután öt óra fele vonult be a faluba. Szitált az eső és a kamion be-párásodott ablakain keresztül az első házak csak holmi elmosódott foltokként látszottak. Egy rozsdáette, félkarú Krisztust tartó fakereszt mellett a kamion megállt. A kereszthez dőlve egy pufajkába öltözött ember álldogált. A kabin ajtaja kinyílt és egy göndör hajú fiatalember feje jelent meg.

– Hé, öreg! Ez itten Mogos falva?

A kereszt mellől az ember megnyújtotta a nyakát, és a kérdező felé fordult, kezét a füléhez téve.

– Mogos! Ez itten Mogos falva? – hallatszott ismét a kérdés.

– Mogos, Mogos! – sietett válaszolni a pufajkás.

– S a Kultúrotthon, nem tudja, merre van?

– Csak előre, mondta az ember, csak menjenek előre. A templom mellett van.

A kabin ajtaja becsukódott, és a kamion – egy hosszúkás orrú, sötétzöldre festett „Molotov”, melynek hátsó részére egy poszterekkel teleragasztott deszkaketrec volt szerelve – dülöngélve elindult az eső mosta úton. Bent a kabinban meleg volt. A műszerfal alól, a sebességváltó mellé akasztott rádióból valami induló szólt, egy új városról, melynek az előadó – vékony, lendületes hangon – egyre csak azt kívánta, hogy éljen és virágozzon.

– Hallod? Ez az induló van meg nekünk is! – mondta a fiatalember. Meglásd, hogy nem fog majd senki várni, tette hozzá, míg szomszédját nézte, aki fesztelenül vezetett, gyeplőként tartva a volánt hüvelyk- és mutatóujja között; majd, szünetet sem tartva, a fiatalember elkezdett halkán énekelni, az egyre optimistább induló ritmusát követve: „Meglááásd, hogy neem fog maaajd senki vááárni...” A sofőr –

¹ Groșan, Ioan (1954, Satulung/Kővárhosszúfalú, Máramaros megye) prózaíró, drámaíró és publicista, az ún. „nyolcvanasok” román írógeneráció tagja. A kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem filológia fakultásán szerez bölcsészdiplomát 1978-ban. Egyetemi éve alatt szerkesztője az Echinox irodalmi lapnak, itt is debütál első írásaival, majd 1985-ben jelenik meg első novelláskötete, *A mozikaraván* címmel, amelyért megnyerte a Romániai Írószövetség debüt-díját. Pályája során volt tanár, a román Kulturális Minisztérium Filmművészeti Stúdiójának igazgatója, majd a Contrapunct és Academia Cașavencu újságok szerkesztője. Fontosabb művei: *Trenul de noapte* (Az éjszakai vonat) (1989); *Școala ludică* (Játékos iskola) (1990); *Planeta mediocrilor* (A középszerűek bolygója) (1991); *O sută de ani de zile la Porțile Orientului* (Száz év Kelet Kapujában) (1992); *Jurnal de bordel* (Bordélynapló) (1995); *Un om din Est* (Egy Keleti ember) (2010). Magyarul: Vaslui megye a NATO-ra gyúr (kisregény, ford. Lakatos Mihály, 2009, Mérték Kiadó). *A mozikaraván* c. elbeszélésből 2009-ben filmet készítettek Titus Muntean rendezésében, *Kino Caravan* címmel.

alacsony termetű férfi, gyér, ám gondosan félrefésült hajjal, és szokatlanul nagy pocacsontjai közé fészkelődött lapos orral – röviden harakolt egyet, lecsavarta arasznyira az ajtóablakot, és, anélkül, hogy tekintetét félrekapta volna az útról, mesterien kiköpött a nyíláson.

– Nem volt épp olyan szép, mint ahogy a szóbeszéd tartotta, ha tudni akarod – mondta a sofőr, szeme sarkából figyelve a másikat. – A fürdéses dolog előtt néha elnézegettem, mert általában mellettem ült, nem szerette hátul, és gondoltam magamban: lehet ám, hogy szép vagy te kisasszony, de biza szerencsétlen is, mert ugye megért az időd, s nincsen aki veled foglalkozzon... heh, a Teleki gróf, ohohó!... Párizsban, s az a kisebbik, a kuzinod, Lajos, az is messze... jaj szegény fejed, itt ragadtál velünk, szedett-vedett népekkel... – A sofőr mosolygott – De reggelenként, amikor kijött, akkor tényleg szép volt. Kora hajnalonként keltem fel, befogtam a lovakat, és pontban hét órakor megjelentem a bejáratnál. Odanyújtottam a kezem, hogy felsegítsem, párnát tettem a derekához, és hoppá!, rántottam egyet a lovakon.

–Nézd, a templom – mondta a fiatalember.

A sofőr kelleetlenül lefékezett, s mintegy az eddig mondottak summájaként, maga elé mormogta, hogy ő bizony mindig nagyon jól kijött a kisasszonnyal. Kiszálltak a kamionból. Magasan és szürkén ott állt előttük a templom, körülötte szétrothadt, szálkás kerítés. A templom mellett, jobboldalon, egy fűvel gyéren betakart domb alján, hosszú, téglalap alakú épület húzódott, piros, kettős ajtóval, mely fölé két táblát helyeztek. A nagyobbikon az állt, hogy: „Általános iskola, Mogos. I-IV. osztály”, a másikon pedig „Kultúrotthon”. Az ajtót keresztben egy vasrúd védte, melynek a végét a falhoz zárták egy óriási lakattal.

–Hát nem megmondtam? – dohogta a fiatalember körbenézve. Ezeket még nem értesítette le senki. Hééé, ordította torkaszakadtából, ébresztő, hééé, megjöttünk a filmmel!

Hurutos kutyaugatás válaszolt valamelyik távolabbi sikátorból. Aztán ismét csak az eső csepergése.

–No, mindjárt felébresztjük őket – mondta, és felugrott a kabinba.

A sofőr behúzódott a templomkert fedett része alá, és rágyújtott. A kamionra szerelt hangszóró recsegni kezdett, majd hosszas krakogást hallatott, azután pedig éleset sípolt. Egy galamb ijedten repült ki a harangtoronyból, és eltűnt a domb irányában. „A tudomány és technika fénye behatolt...”, dörmögte a hangszóró, de aztán olyanokat pukkant, hogy elnyomta a beszéd folyamát, és csak egy-egy magányos és csonka szó bukkanhatott elő; egy pillanatig „a harc nyílt kiélezettsége” és „az új élet képe” remegett zavartan a levegőben; pattogó sortűz társult a „zálog” szó mellé, ám az mégis megmenekült; végül pedig a hangszórón éktelen zúgás vett erőt, amiből a sofőr még kihámozta a „csodálatos”, a „vezérelve” és a „büntetés” szavakat. A „büntetés” után egy hörgés következett, aztán a hangszóró végképp elnémult.

A fiatalember leugrott a kabinból, és a sofőr irányába ment:

–Hallatszott valami?

– Hallatszott. Erősen hangosra tetted.

– Ne törődj vele, mert jól van az, tudja csak meg mindenki. Ezek, ha nem ijednek meg, nem bújnak ki a házból. Keményen kell fellépni, hát nem igaz? – és kacsintott egyet. – Adj egy cigarettát.

A másik odanyújtotta a tárcát. A fiatalember kivett egyet, meggyújtotta, hosszan beleszívott, és – hátrahajtva a fejét – karikákat eregetett.

– Te ezt meg tudod csinálni? – kérdezte.

– Micsodát?

– Ezt né, ahogy én csinálom – és kiengedett még két füstkarikát.

– Persze, válaszolta a sofőr.

Összecsücsörítette az ajkait és kieresztette a füstöt.

– Igen, rendesek, mondta a fiatalember a karikákat nézve.

Behúzódott ő is az eresz alá. Csendben pöfékeltek. Az eső pedig tovább folytatta, kiegyensúlyozott suttogással.

– Tudod mi volt az érdekes? – szólalt meg hirtelen a sofőr. Hogy nem tudta meg senki. Nem mertem elmondani senkinek, még apám sem tudott róla, pedig sejtette, hogy éjjelente kijárok. Bizonyára azt gondolta, valami szolgálólányról van szó, volt neki is egy ilyen. Amikor később elmeséltem neki, kinevetett. Soha nem hitte el nekem.

A fiatalember hirtelen feléje fordult, és intett, hogy hallgasson. „Hallod?!” „Mit?” „Jön valaki!” A sofőr kidugta a fejét az eresz alól, hogy jobban hallja. Valami halk koslatás, amolyan gyors, fojtott csörtetés hallatszott a sötétségbe vesző úton.

– Sokan vannak, menetelve jönnek a parasztok, röhögött a fiatalember. Meghaltották a hangszórót s betojtak tőle.

Átugrotta a sáncot, kiment az útra, és peckesen beállt egy ködös fénykörbe, amelyet a harangtorony oldalán lógó villanykörte vetett oda.

–Látod őket? – érdeklődött a sofőr.

–Nem – felelte a fiatalember. Begombolta a kabátját, lesimította a haját. – Gyérünk már, elvtársak, gyorsabban, mert mindjárt itt a tél! – kiáltotta derűsen, de a következő pillanatban már ordítania kellett, és ijedten hőkölt hátra. A sofőr azt még látta, hogy a kamionhoz lapult. A tehenek becsörtettek a fénybe, ott pedig bódultan, felemelt farokkal torpantak meg a kamion előtt. Az elülsők megpróbálták kikerülni, de hátulról az áradat elsodorta őket, nekinyomva egyenesen a kamion fekete alakjának. Előbb egy puha puffanás hallatszott, majd egy rövid bőgés, és a „Molotov” elkezdett lassan hátrafele csúszni. Az oldaláról levált egy plakát és fehérén lebegett össze-vissza. Hirtelen fordulással a tehenáradat irányt váltott, letiporta a templomkertet és, a harangtorony mellett elcsörtetve, kiért egy tágasabb területre. Egy pillanatra a kamion megállapodott, bizonytalanul imbolygott, az orra felemelkedett, és végül – a hátsó kerekek csattanásával – belefart a sáncba. Az utolsó tehenek már lépésben haladtak el. Utánuk feltűnt egy aprócska ember, hosszú, rongyos öltözkében, melyre egy műanyagzsák volt húzva. Hatalmas szalmakalap takarta el az arcát.

Óriási gumicsizmákban caplatott, melyek szinte önmaguktól ugráltak előre, magukkal ráncigálva két rövid és otromba lábszárát. Amikor a kamion elé értek, a csizmák megrítkították ormótlan lépteiket, letértek az útról, elidőztek a sánc mellett és megkerülték a járművet. A kalap alól nyújtott, elismerő füttyszó hallatszott, ezt pedig bugyogó nevetés követte. Erre a sofőr is magához tért, kiugrott az eresz alól és kiszaladt az útra.

– Tavi! – kiáltotta. – Lett valami bajod? Merre vagy, te?

A „Molotov” háta mögül nyers káromkodás hasította a levegőt, és egy fekete árnyék négykézláb mászott ki a sánc partjára. A kalapos emberke sietett volna segíteni, de a fiatalember már felemelkedett és elhúzott mellette, anélkül, hogy ránézett volna. Az emberke előbb a sofőrre, majd a kamionra nézett, mutatoujjával hátratolta kalapját, és bizonytalanul, mégis komótosan odalökte, hogy: „Jó estét!”

– Menj az anyádba – mormogta halkán a fiatalember, miközben a sarat próbálta lerázni magáról.

*

– Tanasie! Ébredj! Nem hallod? Ébredjél már, te!

– Mi van?

– Kelj fel, mert megjöttek a filmmel.

A Néptanács elnöke az oldalára fordult, és enyhén felemelte fejét a párnáról:

– Milyen filmmel?

– Hát a művészfilmmel, a karaván. Kelj fel! A templomnál vannak, nem hallod a hangszórót?

– De hogy jöttek át?

– Áthozta őket Plopu, a járóhíddal.

– Vagy úgy... – értette meg Tanasie.

Felkönyökölt és egy ideig még nem mozdult. Aztán egyre gyorsuló tempóban zongorázni kezdett lábujjaival.

– Hé, gyere már, mire vársz?

– Esik még?

– Esik, esik, s ezek az úton várnak. Mozdulj már!

Tanasie lábra állt, mezítláb elbotorkált az ajtóig, és kiment. Lehajolt, hogy ne ütközzön bele a lugast tartó vasrudakba, épp a bejárat előtt, és megállapodott a ház sarkánál. Tekintete leereszkedett a völgybe, a magányos oszlop fele, amely az elsodort híd helyét jelölte. Ködös, sárga fény világította meg a vízzel borított területet. Emelkedett a vízszint még egy kicsit, már nem is látszik a motoros szivattyú... most ha lenne az embernek egy csónakja, járkalhatna vele... biztos halak is vannak, ördög tudja, talán azok is elkábultak ennyi víztől, csak fejbe vágni őket... mennyi víz, Istenem, mennyi víz, gondolta csodálattal.

– Te Ilca! – kiáltotta hátra, miközben a nadrágját gombolta be – gyere, nézd meg ezt a látványt!

Bentről valami morgás féle szivárgott ki. Az elnök bement a házba, felhúzta a csizmáit, feltette a kucsmáját, és – mint akinek eszébe jutott valami – megállt a kályha mellett.

– Na, mi kellene még? – kuncogott a feleség.

– Adj egy kis valamicskét, hogy legyen nálam. Érezte, hogy az asszony nézi, és mérgesen hozzátette: Ki tudja, mikor érkezek haza!

Az asszony, még mindig mosolyogva, bement a kamarába és egy újságpapírba bugyolált csomagocskával tért vissza. Tanasie átvette a csomagot, felöltöje egyik mély zsebébe dugta, és kiment.

Az utcáról már tisztán hallatszott a hangszóró. A falut elöntötte a virágzó és folyamatosan fejlődő városról szóló dal. Összehúzta magát, kissé didergett, úgy kerülgette a pocsolókat. Egy kisebb, szalmafedeles ház előtt, amelynek az utca felőli ablaka világos volt, letért az útról, átugrotta a sáncot és a nyitott kapun keresztül bement az udvarba. Óvatosan körülnézett, majd odalopakodott az ablak alá. Lábujjhegyre ágaskodott és benézett. Egy ideig így maradt, alig észrevehetően leereszkedett, majd ismét felemelkedett, és alig szuszogott közben. Végül is aztán visszaosont az udvarba, kiment a kapun és megállt a sánc szélén. Körbenézett; senki; lassan, módszeresen, megtörölte csizmáit a fűben. Majd az utca közepéig lépett, és a kivilágított ablak fele fordulva, hangosan kiáltotta:

– Kisasszony!

Egy árnyék kezdett mozgolódni bent, az ablak nesztelenül kinyílt, és egy ideges hang kérdezte:

– Ki az?

– Én vagyok – felelte Tanasie, és köhintett egyet.

– Oh, hát te vagy az! De mit álldogálsz ott kint? – Némi nevetés vegyült a hangjába. – Gyere be a házba, miért áztatod magad?

– Nem, nem azért jöttem, hogy maradjak, köszönöm szépen. Láttam a világos ablakot, és gondoltam nem tetszik aludni, másképp nem zavartam volna...

– Jaj, hát hova gondolsz, nem alszom én! Olvastam.

Tanasienak a sötétben sikerült kivennie az arcát, a vállait, és az ablakpárkányra puhán támaszkodó karját. A piros blúzáat viseli, gondolta.

– Vagyishogy, ébredt fel saját szavaira, arról van szó, hogy megjöttek a filmmel.

– Megjött a karaván? Ebben az időben? Onnan hallszik a zene? Azt hittem, hogy Darcleutól jön... Hát akkor miért nem jössz be? Átöltözöm és jövök én is.

Átöltözik, gondolta magában Tanasie.

– Nem lehet, engem várnak, köszönöm szépen, mondta.

– Jól van, akkor érkezem majd én is később. A templomnál vannak?

– A templomnál. Már a nyakát is látta, amint fehéren lekúszott a mellkas árnyékos nyílásába. Köhögött: no, én megyek is – és egyből gyors iramba kezdett. Bár mennyire próbálta megneszelni, vajon becsukta-e az ablakot, nem sikerült. Egy bundájából párolgó, ázott kutya szaladt át előtte.

Az ördögbe, gondolta. Átöltözik.

*

[...]

*

– Úgy elverlek, hogy lepedőben visznek haza, ha nem mondd el – dörmögte Atanasiu Gică őrmester miközben figyelmesen fésülködött az asztalra állított kis tükör előtt.

Darcleu nyugtalanul fészkelődött a széken. Arc kifejezése sírósra változott.

– Főnök úr... – mormolta.

– Hagyjál az ilyesmikkel... – legyintett Atanasiu Gică. – Elmondod szépen és ha-zaengedlek.

– De hát már elmondtam, főnök úr – próbálkozott a cigány. – Mit mondjak még?

– Azt gondold, hogy az orrunknál fogva tudsz vezetni... Minket, te? Minket? – vetette oda az őrmester, és tovább fésülködött anélkül, hogy ránézne.

Darcleu kiegyenesedett, s arcára sértődött kifejezést kanyarított, mintha azt akarná mondani, hogy: „Jaj, főnök úr, már hogy vezetném én magát az orránál fogva, hogy is gondolhat ilyet?”

– Itt nem lehet kibújni fufangosságokkal. Itt vagy elmondod, vagy... – és Atanasiu Gică kezével egy vágó mozdulatba kezdett, melyet azonban megszakított a levegőben, és aztán teljesen megszelídítette, amint a fésű a tarkójához ért.

– De igazán, főnök úr, becsületszavamra, hát nem mondanám el, ha tudnám? Amit tudtam, már elmondtam. Többet egyszerűen nem tudok, s ha meg nem tudom, honnét szedjem elő? Öljön meg, verjen meg, én...

– Hagyjál már, mert ismerlek én... ezt csinálod te mindig – röfögte az őrmester és szánakozón nézett rá. – Hazugság minden szavad! Mind az összes! Miért nem vagy őszinte? Ha tudod, miért nem mondd el?

– Igazán nem tudom... – mentegetőzött a cigány, s egy kis szünet után – No, akkor én mennék is, már késő van, várnak a gyermekek, mert nélkülem... – és Darcleu fel akart állni.

– Ide figyelj, te – vakkantott szigorúan az őrmester. – Ha nem mondd el, bevág-lak a börtönbe. Elkobozlak, úgy, ahogy vagy. Nem udvariaskodunk itt tovább! Zutty be a börtönbe. Nézzünk oda, megadom neki a lehetőséget s erre ő felrúgja. Kész, megharagítottál: elmondod vagy nem? De most tisztességesen.

– Főnök úr, elmondom holnap este...

– Ccc – ellenkezett Atanasiu Gică. – Ccc.

– Jól van, na, főnök úr – sóhajtott a cigány és visszahelyezkedett a székbe. – De nem tart itt sokáig.

– Nem tartalak. Elmondod és kész, mehatsz is.

Darcleu hátraengedte a fejét, mint aki épp gyűjti a gondolatait, megvakarta a feje búbját, mély levegőt vett, és komótosan belekezdett, az őrmester feje fölötti képen pihentetve tekintetét:

– 1231 körül, a nagy afrikai sivatag közepén, egy Samir nevű városban, élt egy leányzó, akit Ghizellának hívtak. Édesapja, a cigányvajda, nagyon szigorú volt hozzá, főnök úr, mert szegényke...

– Hé Darcleu – horkant az őrmester –, ne nézzél hülyének. Ezt már mesélted a tegnapelőtt.

– Igen? Az ördög vigye el, én el is felejtettem.

– Másikat – intett Atanasiu Gică. – Mesélsz egy másikat. Ne légy gazember, meg-haragszom.

– Másikat, jó... – egyezett bele Darcleu. – A királynővel, azt ismeri?

– Milyen királynővel?

– A cigányok királynőjével meg a sóskával, főnök úr.

– Nem ismerem – vont a vállát Atanasiu Gică rövid gondolkodás után.

Darcleu fölényesen nevetett, és belekezdett:

– A mi királynőnk apai ágon egyenesen Egyiptomból származott. Abban az időben, főnök úr, nem voltunk így szétszórva mi cigányok, mint manapság, hanem mindenkinek rendes élete volt, házzal, kerttel, mesterséggel, két-három lóval és te-jelő tehénnel. Hogy a disznókról és a tyúkokról ne is beszéljek. Volt rendes orszá-gunk, takaros városokkal és falvakkal, senkinek nem fájt a feje miattunk, megvol-tunk mi magunkban. A király pedig szelíd volt, mint a cigányvajdák általában.

– Hogy hívták ezt a királyotokat, te? – hitetlenkedett az őrmester.

– Ki tudja már azt, főnök úr? Kisgyermek voltam én, amikor ezt a történetet hal-lottam – de azt hiszem úgy hívták, hogy Pancovă². Ő volt Első Pancovă.

– Mész te a fenébe! – röhögött Atanasiu Gică. – Már hogy hívtak volna egy királyt Lángosnak?

– Hát azt én honnét tudjam, főnök úr? Egyesek azt mondták, hogy Pancovă volt a neve, mások azt, hogy Cherecheș.

– Na, a Cherecheș az már jobban hangzik – helyeselt az őrmester.

– S ez a király, Cherecheș – folytatta Darcleu –, özvegyen maradt, mert a felesége – neve legyen örökkön dicső! – meghalt szülés közben, hátrahagyva egy kislányt. A király, ember volt ő is, mit csináljon? Eltemette s gyászolta egy-két évig az asz-szonyt, de aztán másik nőt vett maga mellé és megerősítette az országot. Hanem bármennyire is igyekezett, több gyermeke nem született. Mindeközben a kislány felnőtt, mutatós hajadonka lett, igazi kincs, s jöttek is ezek a... hogy mondják ezek-nek a sivatagi, ördögbe is... ezek az eunuchok, főnök úr, hogy saját szemükkel lás-sák, mert híre ment szépségének. A dajkája egy Estera nevű öreg és meddő szolgáló volt, hajdanán a kislány anyját is ez nevelte, s ráadásul értett mindenféle varázs-

² pancovă = lángos

igékhez, bájolásokhoz, s efféle disznóságokhoz, ma már ki foglalkozik az ilyesmikkel, főnök úr... Ez az Estera minden nap szépen kézen fogta Reghinát, a kislányt, levitte a kertbe, és miközben tudom is én, miket mesélt neki, valami messzi császárról, aki elszöktetett egy szegény lányt, de ennek a szülei megátkozták, hogy bármire ha ráteszi a császár a kezét, az nyomban változzon leánycsípővé, s ez a szerencsétlen azután ha vakarózott, már megbocsásson, de a saját segge helyett egy másikat vakart...

– He, he, he! Ördög vigyen el! He, he! – rázta a nevetés Atanasiu Gicät.

– ... s miközben ilyesmiket mesélt neki és Reghina tátott szájjal hallgatta, Estera zsupp! tele is tömte sóskával!

Az őrmester nyögött egyet, és abbahagyta a nevetést.

– Mivel tömte tele?

– Sóskával – felelte a cigány, és a hatás kedvéért hosszan kotorászott a zsebében egy gyűrött cigarettacsomag után, kiválasztott egy szálat, megnedvesítette a nyelvvel s szórakozottan a szája szélére tette.

– De hát miért adott neki sóskát? – ámuldozott az őrmester, s közben szinte ösztönösen meggyújtott egy gyufát és odanyújtotta a cigánynak.

– Na, ez az! – kacsintott Darcleu a lánghoz hajolva. – A sóska, főnök úr, nagy erővel hat a lányokra. A meddő Estera jól ismerte ezt a dolgot. Hát ő ne ismerte volna?!

– De mire jó, te, ez a sóska?

– Fejleszt, főnök úr. Ördögien fejleszt. Adjál egy gyermeknek sóskát, úgy, mondjuk tízéves kortól, s meglátod, milyen kisasszony lesz belőle. Egyél csak sóskát ugyanabban a korban, s mire tizenöt éves leszel, olyan vagy, mint a vas, síkítoznak a fehérnépek, ha csak meglátnak. A sóskában, teccik tudni, vas van, a vas lerakódik a testben, a test ménkű erős lesz, s élsz, míg a világ!

– S aztán te ettél-e ilyesmit? – érdeklődött halkán Atanasiu Gică.

– Nem lehetett már találni, háború volt, nekem már nem jutott. De azokban a régi időkben mindenből volt bőven. Volt miből venni Esterának. Ma egy keveset, holnap is egy keveset, s egyszer csak arra ébredtek, hogy Reghina, a király kamasz lánya, igazi vadóc lett, tekintetével szúrta, amerre csak nézett, s mindig csak lábujjhegyen járt, mint akinek égett a talpa. Hajaj, milyen szépség, de milyen! Mintha rajzolták volna. Mondták róla – szolgálólányok, azok nem hazudnak –, hogy dús kebleivel akár tíz csecsemőt is elláthatott volna.

– Azt a hétszentségit! – csettintett az őrmester. – Meg volt áldva, mi?!

– Így ni! – bizonykodott a cigány, s kezeivel két nagy félgömböt rajzolt a levegőben.

– S ki járt hozzá? Volt valakije?

– Senki. Kérői voltak, abban nem volt hiány. De neki nem kellett. Nem nézett senkire, nem engedett senkit az udvarba, hanem a kerítésnél tartotta őket. Sírtak is ezek a sivatagiak, hogy hívják őket, az eunuchok, hogy esett meg a szíved rajtuk, de a királylány nem engedett. Ez így tartott majdnem két évig, míg meg nem halt

Estera. S a halálos ágyán Estera megfogadtatta vele, hogy ahhoz megy férjhez, aki a legtöbb sóskát hozza neki. Tudta ő, amit tudott. A lány pedig értett a szóból, rájött, miben rejlik az ereje és szépsége, s kijelentette szegény apjának, a királynak, hogy csakis ahhoz megy hozzá feleségül, aki a legtöbb zöldsóskát hozza. Amikor ezt kihirdették, egy fia cigány sem maradt a királyságban, mind szétszéledtek a világba sóska után, igyekezett mindenik, ahova csak tudott, élükön az eunuchokkal. Reghina pedig, aki közben királynő lett, várakozott csendben. Csakhogy Estera sóskája bizony elfogyott. Kezdetben megvastagodott a királynő csípője. Aztán nagy, fekete szemei alá két könnyzacskó növekedett. Fényes lábai visszerezek lettek. Büszke, egyenes mellkasa szégyenkezve hajolt egyre inkább a föld fele. Olyan húsz év után kopogtatást hallott a kapun, s hát egy megvénült cigány volt az, valami Csáki nevű, hátán egy zsák sóska. Odasietett Reghina és szétnyitotta a zsákot, de a levelek mind el voltak fonnyadva. Hanem azért férjhez ment ehhez a Csákihoz, más amúgy sem jött vissza. Mindenik ottmaradt, ahova elsodorta őt a nagy keresés, hír sincsen már róluk, főnök úr, hisz elnyelte őket a föld, ha már azt képzelték, hogy annyi témérdek sóskát találnak. Hát honnan annyi sóska, főnök úr?

A cigány fájdalmas arckifejezéssel fejezte be, az asztallapot simogatva. Az őrmester finoman egyenesítette ki a hátát, mintha félt volna, hogy zajt csap.

– Kitől tanultál te így mesélni, te Darcleu? – kérdezte barátságos hangon.

– Az egyik komámtól, úgy hívták Borşu. – De erre a cigány megcsóválta a fejét: szegény Borşu!...

– Hát mi lett vele?

– Meghalt. S pedig mondtam neki: nem menjél, te, mert nem ismered...

– Hova ment?

– Egy leány után. Lóra pattant és elment.

– De hova?

A cigány hallgatott pár pillanatig, mint aki felidézi Borşu emlékét, és röviden válaszolt:

– Amerikába.

– Amerikába?

– Oda. New Yorkba. Az állomáson azonban elveszítette, a nagy tömeg miatt.

– S ki volt az a leány?

– Egy akárki. Egy fruska. Tudja jól a főnök úr is milyenek ezek...

– Hja – mélázott Atanasiu Gică. – Csudadolog! És hogy halt meg?

– Hajaj, szegény feje! Leesett az egyik olyan nagy házról. Lenézett, elszédült, segítségért kiáltott és lezuhant. Puff. Csak ennyi hallatszott: puff.

A cigány elhallgatott s nagyot sóhajtott. Az őrmester a tükörbe bámult és közben a fésűvel játszott.

– Na, nesze egy szál – fordult oda.

Darcleu elvette a cigarettát, az egyik végét enyhén az asztallapnak ütögette, és eltette a zsebébe.

– Amikor utána mentem, már csak a csizmáit találtam meg. Egy pár sárga csizmát.

Az őrmester nagyot nézett:

– Te voltál Amerikában?

– Voltam – felelte egyszerűen Darcleu. – Megkért az anyja: „Menjél szépen, egyem meg a szívedet, és hozd vissza nekem onnan a fiamat, nem nyugodhat idegenek között...” „Hát hogy menjek én Amerikába, néném?” mondtam erre én. „Menjél szépen, ne hagyj ott szegényt...”, és addig sírt és kesergett, hogy nem volt mit tenni: átvágtam Plopu udvarán, felmentem a Măgura dombjára, kikerültem a Gosztát istállóit, és útra keltem.

– S milyen, te? – suttogta az őrmester.

– Micsoda?

– Hát... az. – Az őrmester áthajolt az asztalon: Mit láttál?

– Sok mindent bizony nem láttam, mert este érkeztem. Egyenesen a parancsnokságukra mentem, és előadtam, hogy ez s ez vagyok, Borşu után jöttem. „Uram”, válaszolták azok ott, „a maga komájából csak ennyi maradt”, és elővették a csizmákat. Becsületes emberek, amúgy. Elvettem a csizmákat, kezet ráztam mindenikkel, és hazajöttem.

– S hogy, hát nem maradtál többet, nem néztél szét, hogy lássad, milyen ott?

A cigány válaszolni akart, de abban a pillanatban egy pattogó dal hangja csapott be kintről.

– Mi az ördög? – emelte fel a fejét Atanasiu Gică. – Ez a te rádiód?

Darcleu figyelmesen hallgatózott egy pillanattig:

– Hány óra van, főnök úr?

– Kilenc óra huszonegy perc.

– Akkor nem az enyém. Ilyenkor a „Szántóföldekről” megy a műsorban, nem muzsika.

– Akkor mi lehet az? – csodálkozott Atanasiu Gică, és a nagy összpontosítástól az arca kis, ferde ráncokba torzult. Rövid erőlködés után kihámozta magát a székéből, nehezen szuszogva megkerülte az asztalt, kinyitotta az ajtót és kinézett az utcára. A zenével együtt pár esőcsepp is beszökkent. Az őrmester mélyen benyúlt a nadrágzsebébe és elővett egy sípot, amit előbb halkán megfuvintott, mintha csak magának, s aztán egyből jó hangosan és hosszan belefújott. A cigány összerezte a széken. Aztán, még mindig tanácstalanul, Atanasiu Gică becsukta az ajtót és visszament az asztalhoz.

– Főnök úr, akkor én megyek – próbálkozott ismét Darcleu.

– Várj, mert én is jövök. Húzd össze nekem ezt itt, né – és Atanasiu Gică háttal fordult neki, odatartva terjedelmes derekát, melyet az uniformis bőrvöve alig akart átfogni.

– Főnök úr – szólt a cigány az őrmester válla fölött – elvihetem a...?

– Miért lopsz te is, hallod-e... – sóhajtott keserűen az őrmester.

Darcleu bűnösen nyögött egyet, és félénken hajolt az asztal mellé, egy gömbölyded tarisznya után.

– Kezdek meghízni – állapította meg az őrmester, miközben kritikus szemmel mérte végig az egyenruha hivatalos szorítása által keltett kidomborodásokat a testen. Végzett két guggolást visszatartott lélegzettel, majd megigazította a tányérsapkáját, és alig észrevehetően oldalra tolta. Lementek a lépcsőn és kiléptek az utcára. Az egyre jobban szakadó esőben a hangok szárazon, érintetlenül úsztak. Az őrmester ment elől, óvatosan, szinte kecsesen lépkedve a sárból kilátszó kövek fényes felére. Hátulról cuppogó lépések hangja érte utol. Atanasiu Gică nagy nehezen megfordult, és rövid egyensúlyozás után megállt egyenesen. A sötétségből a Néptanács elnökének meggörnyedt alakját lehetett kivenni.

– Jó szerencsét! – köszönt az őrmester. – Mi ez a lárma?

– A karaván – válaszolta Tanasie.

Az őrmester füttyentett egyet.

– S láttad már őket?

– Azt sem láttam, mikor érkeztek a faluba, nem értesített senki arról, hogy jönnek.

– Hát igen, az ilyen dolgokról idejében kellene szólni... – puszogta Atanasiu Gică.

– A múltkor, amikor a körzetnél jártam, azt mondták, egy héttel előtte értesíteni fognak, meg hogy gyűjtsen majd össze az embereket, és fogadjuk őket a folyónál... de így, ilyen időben, ki fog...

– De hát, nincsen senki a faluban, csak mi! – kiáltotta Atanasiu Gică.

– Milyen karaván, főnök úr? – kérdezte Darcleu.

– A művészfilmes karaván, te, a körzettől – súgta oda neki az őrmester.

– Hát te mit keresel itt? – vette észre a cigányt Tanasie. – Megint loptál?

– Megint, hogy a nyavalya törné ki – legyintett Atanasiu Gică.

Tanasie mosolygott:

– Mit rejtegetsz a tarisznyában?

– Egy tyúkot – hunyázkodott meg Darcleu.

*

A templomkerítés eresze alatt a sofőr ismét rágyújtott.

– Gyere, hagyd a fenébe, majd csak megjönnek ezek, hiába álldogálsz ott az esőben.

A fiatalember még egyszer szétnézett az úton, s aztán bebújt ő is az eresz alá, remegve.

– Még ilyen... hát ezek borzasztóak... nézd csak meg, milyen jelentést rittyentek én róluk.

A sofőr válaszolt valami kivehetetlent, és szavai elvesztek az eső neszében.

– Láttál már ilyen, Anton bátyám? – háborgott a fiatalember. – Na jó, azt még megértem, hogy ebben az időben nem lehetett semmi ünnepélyest rendezni, de

hogy ne várjon senki? Senki a világon? Ebben a faluban senki nem felelős? Ezek nem tudják, hogy mi honnan jövünk?

– Nem hallottad, mit mondott a révész? Valahol fentebb kiöntött a folyó, ítélet-idő van. Lehet, hogy nincsenek itthon.

– Nincsenek a fenét! Hát mind elmentek?! A titkár is, az elnök is, a kultúrfelelős is?

A munkaruha mély zsebéből a sofőr előbányászott egy cigarettát és odanyújtotta a fiatalembernek. Ez meggyújtotta és szomjasan beleszívott. A gyufa fénye árnyékaikat a sánc túloldalára vetette.

– Nézd csak meg, ő az... – mutatta a sofőr a pénztárcáját, melyben egy dróttal odafogott, gyűrött fénykép volt látható, egy nő ovális portréja.

– Hja, nem rusnya a kis burzsoá – hagyta rá a fiatalember, odavillantva tekintetét.

– Szép volt, Tavi, nagyon szép volt.

A sofőr a fény fele fordult, hogy ő is jobban lássa. Az oldalára dőlt „Molotov” felől az optimista induló pedig teljes erővel ömlött. A kamion egyik lámpája égve maradt, és a sárga fénynyaláb görbén nyúlt felfele, bevilágítva az egyik ház tetejét, melyen megmerevedett egy magányos golyafészek.

– Amikor hozzáértem, és magamhoz húztam, félelemmel nézett a szemembe, mintha könnyörgött volna. Leheveredtünk a lucernásba, a folyó mellé, és vég nélkül sírt, de a világerő sem engedett volna el. Szorosan magához ölelt, és amikor fel akartam kelni, kezeivel belém kapaszkodott, s húzott vissza, hogy temessem el ott a nagy titkával együtt. Volt valami titka, másképp miért sírt volna? „Kisasszony, miért sír?” kérdeztem én. De ő az ajkamra tette az ujját, hogy hallgassak, s becsukta a szemét, s a szempillái alól záporoztak a könnyek, s akkor – talán szegényében, hogy előttem sír, vagy hogy meztelenül fekszünk a lucernásban – egyből mindent elfelejtett, ismét szenvedélyessé vált, hogy attól féltem, belehal. A gróf lelőtt volna, mint egy kutyát, minden további nélkül.

– Hallgass csak! Mintha jönne valaki! – fülelt a fiatalember.

Átugrotta a sáncot és várakozott.

– Hé, ki van ott?! – kiáltotta.

– Jóemberek, elvtárs! – válaszolta Tanasie hangja, és mindjárt az elnök után Atanasiu Gică is beérkezett sietve a fényes részre, mögötte pedig Darcleu caplatott. A fiatalember elé értek és megálltak.

– Elnézését kérjük, hogy nem tudtunk...– kezdte Tanasie, de Tavi félbeszakította, megcélozva mutatóujjával:

– Maga mit képvisel ebben a faluban?

– Én vagyok a Néptanács elnöke.

– Mi a neve?

– Tanasie. Tanasie Ion.

– Úgy. És maga?

– Atanasiu Gică, őrmester, jelentem.

– S ez itt?

– Ez a mi cigányunk, a Tanácstól, sepreget néha nálunk, önkéntesként...

– Nem érdekel. Állj arrébb. Úgy.

Tavi összecusukta a füzetkáját és becsúszta a zsebébe.

– Anton elvtárs – rikkantotta aztán – gyere, hadd mutassak valamit!

A sofőr kibújt az eresz alól és közelebb lépett a csoporthoz.

– Nézd csak, Anton elvtárs, ezek az urak kellett volna fogadjanak, elszállásoljanak, s gondunk-bajunk után érdeklődjenek. Elvtársak, tudjátok ti, honnan jövünk mi, milyen dolgunk van nekünk itt?

– Elvtárs...– óvatoskodott Tanasie.

– Tavinak hívnak. Tavi elvtárs.

– Tavi elvtárs, nem gondoltam volna, hogy ebben a rossz időben elindulnak. A múlt hónapban is leértésítették, hogy jönnek, s akkor mi mozgósítottuk...

– Milyen rossz idő, elnök elvtárs. Milyen rossz idő? Hát mi aszerint dolgozunk, hogy merről fúj a szél? Nos, amint látja, megjöttünk, átkeltünk a folyón, megáztunk, és most itt vagyunk! Elvtárs – fordult Atanasiu Gică felé –, hát maga mit felügyel itt a faluban? Tisztában van azzal, hogy itt szabadon nyargalásznak a tehenek? Nézze meg, hova taszították a járművet! – s kezével a kamion irányába mutatott.

– Én – hebegte Atanasiu Gică – jelentem, amint meghallottam az indulót, már ugrottam is...

– Elég későn ugrott, őrmester elvtárs. Palacsintaosztáskor elől, háborúban hátul³, ahogy a népszólás mondja. Polgárosodunk, mi?, elvtársak, kezdünk lassan elpolgárosodni.

– Tavi elvtárs – vágott közbe a sofőr –, szóljon nekik, hogy segítsenek kiszedni a kamiont a sáncból.

– Természetesen! Hívják az embereket, hogy szedjük ki a járművet!

– Milyen embereket? – csodálkozott Tanasie.

– Hogyhogy milyen embereket? Hát a falubelieket! Jöjjenek mind ide! Az első filmet ma este vetítjük!

– De hát, nincs senki a faluban – motyogta Atanasiu Gică. – Ma szombat, mindenki a városban van, a folyón túl, nem tudnak átjönni. Itthon egy-kettő, ha maradt...

Egy pillanatig ismét csak az eső kopogása hallatszott. Tavi figyelmesen belenézett mindenik arcába, és egyszer csak kitört:

– Nem érdekel! Jöjjön mindenki ide! Hát mi ez? Csúfolkodás? Ne hiányozzon egy sem! Mind hozzátok ide őket! Egy félóra alatt! Amelyik nem akar, amelyik nem akar filmet nézni, azonnal feljegyzed, őrmester elvtárs, és idehozod hozzám!

³ „La plăcinte înainte, la război înapoi”

Idegesen sarkon fordult, felmászott a kamion levegőben lógó kabinjába és megállította a zenét.

- Gică - súgta oda Tanasie -, eredj, s nézd meg, ki van még itthon...
- A kultúrfelelős hol van? Az is hiányzik? - kiabált tovább Tavi.
- Nem, Tavi elvtárs, most jön, szóltam neki. Egy fiatal elvtársnő a felelős.

Tavi leugrott a kabinból.

- Mit teketóriázik, őrmester elvtárs? Gyűjtse össze az embereket!

Atanasiu Gică erre megriadt, sapkájához akarta emelni a kezét, de közben lemondott róla, és elsietett a sötétben. Helyette megérkezett egy magas férfi, aki hosszú gyapjúfelöltőt viselt.

- Jó estét - köszönt oda messziről.
- Jó szerencsét - fogadta Tanasie.
- Jó estét - viszonzta a sofőr is. - Maga hozott minket át a folyón?

A férfi mosolyogva bólintott.

- A révész? - érdeklődött Tavi. - Miért nem szóltál, ember, hogy nincs senki a faluban?

A kérdezett pedig csak rántott egyet a vállán: jobb dolga is volt annál.

- Elvitte a hidamat - mondta Tanasiénak.
- Elvitte a folyó a hídját - magyarázta Tanasie. - Ez itt a mi révészünk, Plopu elvtárs.

Tavi mondani akart valamit, de tekintete közben az elnök háta mögé összpontosított. Meglepetésében összecsapta a tenyerét.

- Nézz csak oda, Anton elvtárs, egy régi ismerős! Kerülj csak előbb, te díszpinty!

Az sötétségből kivált egy apró árnyalak, a szalmakalapos emberke. Lépett pár lépést előre, s megbotlott.

- Jó estét - bökte ki.
- Ide hallgass, elvtárs - harsogta Tavi az emberkéhez közeledve -, kié az a tehéncorda?

- A falué, Tavi elvtárs - adta meg előzékenyen a feleletet Tanasie.

- Annál rosszabb - jelentette ki a fiatalember, és belefúrta mutatóujját az emberke mellkasába. - Megkérlek, Tanasie elvtárs, büntesd meg ezt az illetőt, hogy tanulja meg, miként kell bánni az állam tulajdonával. Ómiatta dőlt be a kamion a sáncba.

Az emberke nagy, kerek szemeket meresztett, és nyugtalanul nézett Tanasiéra.

- De hát ez itt Pišta - mosolygott Plopu. - Egy szerencsétlen fattyú, nem épeszű.

- Nem tudja, mi az a büntetés - egészítette ki Tanasie.
- Szerbusz, Pišta, hogy vagy? - szólt oda neki hangosan Plopu.
- Jó estét - vágta rá Pišta.
- Úgy na, Pišta - nevetett Plopu. - Mit szólsz te ehhez a világhoz?
- Jó estét - ismételte boldogan az emberke.

– S akkor mi az ördögnek alkalmazták? – hüledezett Tavi.
– Nincs alkalmazva, önkéntes – magyarázta Tanasie. – Az emberek néha adnak neki egy kabátot, megetetik, és ő ügyel a tehenekre. Nincs senkije.
– Meg vagytok hibbanva! – kelt ki magából Tavi – Milyen világon éltek ti itt? Hogy bízhattatok egy teljes tehéncsordát egy kretén gondjaira?
– Tavi elvtárs – szólt közbe csendesesen a sofőr –, előbb szedjük ki a kamiont. A fiatalember szigorúan nézett rá.
– Igen – hagyta rá végül. – Szedjük ki, persze. Én és Anton elvtárs az elejéhez megyünk, a többiek hátra. Amikor szólok, toljátok.
Körbevették a kamiont. A sofőr felmászott a kabinba és beindította a motort.
– Mocskos egy dolog – vizsgálta Plopu a sáncba csúszott kereket.
– Az bizony – helyeselt Darcleu.
– Hát te is itt vagy, te? – nézett rá Plopu. – Mi van a tarisznyában? Darcleu huncutul hunyorgott és letette a tarisznyát a kerítés mögé.
– Készen vagytok? – kiáltott hátra Tavi.
– Kellene egy deszka – próbálkozott Plopu.
– Előbb próbáljátok megtolni jobbról, lehet, hogy sikerül – utasította őket Tavi.
– Nem hiszem. Túlságosan meg van dőlve – vélte Plopu.
– S nem ártana egy lapát sem – jegyezte meg Tanasie.
– Kész? Kezdhetjük? – szólt ismét Tavi.
– Ez aztán csúnyán beszorult – szögezte le Darcleu, miután nekifeszült a „Molotov” egyik oldalának és megpróbálta mozgatni.
– Furcsák ezek a kocsik. Azt gondolná az ember, hogy nem lehet semmi bajuk, de elég, ha egyik kerekük beleragad a sáncba, és kész, lovakkal kell kihúzzad.
– Új kerekei vannak – fedezte fel Darcleu.
– Felkészülni! – ordította Tavi. – Most! Mindenki egyszerre!
A motor felbőgött. A beszorult kerék helyben forgott a sárban, ledarálva a sánc szélét.
– Mit mondott? – kérdezte az elnök.
Plopu rándított egyet a vállán, majd rágyújtott.
– Egyszer egy kőfejtésnél jártam, a folyó felső részén, kezdte mesélni. Akkor hoztak oda valami marha nagy dömpereket, egészen újak voltak, csillogtak, mint a játékok. Szállították a követ az állomásra. Az egyik sofőr gondolt egyet, le akarta vágni a hídhöz vezető utat, s a folyó mellett indult el. Nahát, ott is maradt.
– Vigyázzatok, mert fröcsköl – figyelmeztette őket a cigány, a kerékre mutatva.
– Próbáljon kicsit hátra tolatni, hogy tudjon lendületet venni – javasolta Tanasie.
– Csak jobban belecsúszik. Nagyon nehéz, tele van műszerekkel – ellenkezett Plopu.
– Vajon hova rakták azokat a filmeket odabent – kíváncsiskodott Darcleu.
Mindannyian a „Molotov” zárt deszkaketrecére néztek, ami abban a pillanatban erősen rázkódott. Tanasie sóhajtott:

– Hallottátok? Ma éjszaka már vetíteni akar.

Kivette a zsebéből az újságpapírba bugyolált csomagot, kibontotta, és négyfele törte a kenyeret meg a kolbászt.

– Vegyetek – és odanyújtotta a darabokat a többieknek –, még a végén reggelig itt tart bennünket. Láttam én már ilyen filmet a körzetnél, olyan háborúsát, két egész sorozatot, hogy a végén már zúgott a fejem. Nesze, vegyétek te is, Pišta.

Csendben ettek. Egyszer csak leállt a „Molotov”, a kerék mozgása is lelassult. A kamion sarkánál megjelent Tavi.

– De hát mit csináltok? Ti esztek itt? Toltátok, amikor szóltam?

– Toltuk hát – bizonykodott Tanasie. – De nem megy, szükség lenne még egy-két emberre.

– Csak semmi akadékoskodás! Meg kell még egyszer próbálni – sürgette őket Tavi.

Belemászott a sáncba és nekivetette a vállát a deszkaketrec hátsó falának. Az út felőli részhez odaállt Darcleu és Plopu.

– Anton elvtárs, ereszd meg! – kiáltotta előre Tavi.

A motor robogva beindult és a kerék ismét elkezdett helyben forogni.

– Na, most mind egyszerre! – hajrázott az elnök a sánc széléről. – Hó-rukk!

– Mit hórukkozol ott, Tanasie – fordult feléje mogorván Plopu –, gyere ide te is, és segítsél, hagyd el, mert tud Pišta is hórukkozni. Mondjad Pišta azt, hogy: hó-rukk!

– Horuk, horuk – utánozta Pišta.

– Úgy, látod-e, Pišta – nevetett tele szájjal Plopu, és megvárta, míg az elnök is beállt a deszkaketrec alá:

– Na most!

A „Molotov” megbillent, s minden irányban szórta a sarat.

– Most, fiúk, a huncut atyáuristenit neki – ordította Plopu, kivörösödve az erőlködéstől.

A kamion ropogva ugrott meg oldalra. Felbátorodva, Darcleu is eleresztett egy anyázást. Erőtéljes morgás közepette mozdult meg előre a kamion, és a becsúszott kerék rákapott a sánc szélére. Vízszintesre érve, a „Molotov” pár métert előre szaladt, és megállt az út közepén. Az emberek kijöttek a sáncból és lerázták magukról a sarat. A sofőr kiszállt a kabinból és lehajolt, hogy megvizsgálja a karosszéria alját.

– Jól van – lihegte Tavi. – Most pedig a műszereket és a vásznat. Gyorsan! Elvtárs, gyere csak ide hamar! Hé, nem hallod? Veled beszélek! Gyere ide és fogd meg ezt a vásznat.

De Plopu nem fordult a beszélő irányába, hanem inkább hátrafele fürkészett.

– Nézd csak, ott jönnek – mondta maga elé.

Kopogó csizmákkal, hátratolt tányérsapkával és elszabadult átlós övvel, Atanasiu Gică futólépésben közeledett egy vidám cigánygyerekekből álló csoport közepén. Utána, nagy és merev lépésekkel, sietett Benea igazgató úr. Karjára csimpaszkodva hozta feleségét, Beneanét. A férj széles és pontos lépései miatt az igazga-

tóné időnként szökdelni volt kénytelen, hogy tartsa a tempót, és ne maradjon le az óriási fekete ernyő védelméből, melyet az igazgató úr fáklyának kijáró méltósággal tartott. A hátuk mögött, Tanasie meglepetten fedezte fel a felesége ismerős, a sietéstől hajlott alakját.

– Elhoztam őket – lihegte nehezen Atanasiu Gică a „Molotovhoz” érve. – Ennyit találtam, több nincsen. Illetve van még egy cigányasszony a falu végén, de nem tud felkelni az ágyból. Ahogy kérte, feljegyeztem.

– Melyik a kultúrfelelős? – kérdezte Tavi.

– Oh, igen, a kulturális felelős, vagyis a könyvtáros elvtársnő, mindjárt itt lesz ő is. Egy csöppet megigazította magát, mert ugye kisasszony, és említettem neki, hogy fiatal elvtárs érkezett hozzánk, he, he...– kuncogott Atanasiu Gică, de aztán elszégyellte magát.

– Jó estét, kedves elvtársak! – szavalta hangosan és jóindulatúan Benea igazgató úr, amikor megállt előttük.

Tavi röviden végigmérte őket.

– Az elvtársak...?

– A falu tanítói, a Benea házaspár – világosította fel Tanasie.

Majd, az öreg pár fele fordulva:

– Az úr itten a körzettől érkezett, Tavi elvtárs.

– Szeretettel üdvözlünk a mi falunkban, mely ugyan kicsi, de annál szorgosabb – kezdte Benea úr, és köhintett egyet, hogy a hangjára találjon –, kicsi, de annál szorgosabb, mondom, s amelyet, íme, örömmel látom, az illetékes szervek nem felejtettek el, sőt, mi több, megtisztelnak ezzel a derék karavánnal, a felvilágosítás és kultúra szimbólumával, ismét bebizonyítva, tehát eme illetékes szervek...

– Hagyjuk, hagyjuk, tanító elvtárs – vágta el a szóáradatot Tavi –, hagyjuk ezt a mesét, ismerjük mi már azt jól. Anton elvtárs, tegye fel egy kicsit azt az indulót! Álljatok félre innen!

A „Molotov” hangszórói elkezdtek ismét bömbölni, és közben a kamion lassan hátra tolatott az iskola irányába.

– Tatuskám – súgta az igazgatóné és megszorította a férje karját –, mit csinálsz? Menjünk arrébb, nem látod, hogy felénk tolat?

– Mit beszélsz? – tartotta oda az egyik fülét Benea úr, tekintetével közben Tavit követve.

– Mozdulj, drágám, mert elütnek, miért állsz itt?

Benea úr végül arrébb lépett, s hagyta, hogy elhaladjon mellette a kamion nedves deszkaketrece.

– Igazgató úr – szólt oda suttogva Tanasie –, magánál van az iskola kulcsa?

– Igen – súgta vissza Benea úr. – Miért?

– A film miatt. Az iskolában akarják levetíteni.

– S a kisasszony hol késik?

– Jön ő is. De amíg ideér, ki kell nyitni.

– És ki ez a fiatal elvtárs?

– Nem tudom... Azt hiszem, hogy onnan jött... – és Tanasie sokatmondóan felrántotta az egyik szemöldökét.

– Vagy úgy... – értette meg Benea úr.

– Állj! – kiáltotta Tavi, a kamion mozgását figyelve. – Elég! Mindenki jöjjön ide!

A csoport csendesen az iskola udvarába vezető rövid hídra vonult. Két cigányköllyök, akiknek már nem jutott ott hely, bemásztak a sáncba, és tátott szájjal bámulták a hatalmas kamiont. Az eső még mindig makacsul verte a tetejét. Tavi felmászott a deszkaketrec hátán levő létrára, kinyitotta az ajtaját, és eltűnt benne. Kisvártatva ismét megjelent, kezében egy filmtekerccsel.

– Elvtársak! – szónokolta hangosan a létra tetejéről, mintha valami nem létező morajt akart volna túlharsogni. – Elvtársak! Tudjátok ti, hogy mit tartok a kezemben? – és a tekercsre mutatott.

„A filmet. A filmet tartja a kezében”, gondolta magában az igazgatóné, és jóleső érzés járta át, amiért ismeri a helyes választ.

– Ejhaj, hát nem tudja senki, hogy mi ez? – csodálkozott Tavi.

– A művészi film, Tavi elvtárs! – próbálkozott a válasszal Atanasiu Gică, és alig észrevehetően összeütötte a cipősarkát.

– Nem! – gesztikulált győzedelmesen Tavi.

Az igazgatóné szemöldökei közé ránc ugrott. Minden tekintet a fényes, kerek fémdobozra szegződött, melyet Tavi mutatóujja metronómszerűen ütögetett.

– Ha nem tudjátok, hát megmondom majd én – folytatta – Nem művészi film ez, elvtársak, hanem több tízezer lej! Több tízezer lej, meg van értve?!

Darcleu jobb tenyere hirtelen izzadni kezdett, és anélkül, hogy valaki észrevette volna, lopva beletörölte a nadrág szárába.

– Egyeseknek lehet, hogy ez egy film – fejtette ki Tavi –, de számomra ez az állam pénze, a mi pénzünk! Azért mondom el ezt, hogy ennek megfelelően viselkedjete, míg az iskolába hordjátok a tekerceket. Én és Anton elvtárs majd a vetítőgépet fogjuk bevinni. Lépjete közelebb! Sorban, egymás után! Őrmester elvtárs, te leszel az első! Na, vigyed!

Atanasiu Gică, görcsösen figyelve a fémdobozt, felnyújtotta karjait és, mint egy felbecsülhetetlen értékű adományt, átvette a tekerceset. Következett Tanasie. Ő is átvett egy dobozt, és menet közben odasúgta az igazgatónak:

– Menjen, kérem, előre és nyissa ki az ajtót.

Az igazgató kihámozta karját a felesége szorításából és elindult az iskola fele.

– Tatuskám! – riadt fel az igazgatónő.

– Mindenki, gyerünk! – pattogott Tavi a kamionból. – Mindenik egy tekerceset! Ki a következő?

Darcleu előrelépett a deszkaketrec ajtajáig. Amikor átvette a dobozt, úgy tűnt neki, a fém égeti a kezét. Az udvarban, mielőtt belépett volna az iskolába, körmével megpróbálta résnyire felnyitni a doboz tetejét. De az keményen le volt csukva. Ez-

után visszapillantott, és látva, hogy jócskán eltávolodott a kamiontól, úgy megrázta a dobozt, mint egy szitát. De egy árva hangot sem hallott.

– Van még kettő! – sürgette őket Tavi. – Ki a következő?!

Az igazgatóné közelebb botorkált a kamionhoz.

– Hát maga is vinni akar? – jött hátulról a kérdés. Megfordult.

– Ah, te vagy az?

– Én – mosolygott az elnök felesége. – Itt kell legyünk mind.

– Nem jöttem volna, dolgom volt – suttogta az igazgatóné –, éppen hájasokat készíttettem, holnap vasárnap, tudod, s nagyon kedveli őket, de az őrmester kivezényelt.

– Hé, elvtársnő kérem, hagyjuk a pletykát későbbre – rivallt rá Tavi. – Segítenek, vagy mit csinálnak ott?

– Persze, persze – sietett engedelmeskedni az igazgatóné –, mind segítünk.

Lábujjhegyre ágaskodott, és a tekercs az ölébe csúszott. Elrejtette az esernyő alá és az iskola fele totyogott.

– Kész! – kiáltotta Tavi, és leugrott a kamionról. – Anton elvtárs, gyerünk a vetítógéphez! Amíg felszereljük, indítsd el a zenét!

A vidám énekes ismét nekikezdett. Plopu, aki mindvégig félrevonulva álldogált, eloltotta cigarettáját, zsebre dugta kezeit és besétált az iskolaudvarba. Ahogy odaért, Pišta torokhangú kiáltása állította meg útjában: „P’opu! P’opu!”

– Mi van, te? Te is látni akarod?

Pišta sebesen pislogott, és közben hálásan vinnyogta: „P’opu”.

– Jól van, na, gyere – engedett Plopu, és kézen fogta. – De aztán légy szófogadó, mert megver a filmes bácsi, érted?

– ’Ngen, ’ngen – bólogatott Pišta.

*

[...]

A muzikaraván mellett nem volt senki. Megkerülte, benézett a kabinba. Azt jelentti, hogy az iskolában lesznek. Bement az udvarra, és valóban, az épületből hangok szűrődtek ki. Belépett a petróleum szagú folyosóra. Az osztályterem ajtaja alól halvány fénycsík vetődött a padlóra. Most már tisztán kivette a hangokat, de nem sikerült egy szót sem megértenie. Jól van, hát megkezdődött. Csendesen nyomja le a kilincset, nyissa ki az ajtót, és üljön be az egyik padba. Kivette a kistükrét és megvizsgálta magát. Bentről hirtelen egy robbanás hallatszott, a fénycsík erőteljesen kivilágosodott, és a tükörcsürcsü arc csillogott pár pillanatig. Háborús film, mit ijedezik itt hiába, tegye már vissza a tükröt és menjen be. Az ajtó hosszan nyikorgott, néhányan odafordultak, ő pedig tapogatózva haladt előre a terem hátsó feléből jövő fény sugarak közepette, amíg meg nem botlott. Egy pad. Itt jó lesz. Leült, behúzta a térdeit, és pont amikor – felemelve a fejét – észrevette az igazgatóné nagykarimájú kalapját, érezte, hogy a bal lábán elfutott egy szál. Megtapogatta a harisnyáját. Hát persze.

Csak nyugalom. A vásznon egy hórihorgas katona, puskával a hátán, megbotlott valami szögesdrótban és hasra esett. Úgy kell neki. Megkereste a szál végét és összegöngyöltette. Szemei fokozatosan hozzászoktak a sötétséghez. Az első padokban, közvetlenül a vászon előtt, néhány cigánygyerek ült mozdulatlanul. A hátuk mögött, a második sorban foglalt helyet az öreg Benea házaspár. A nyakigláb katona kiszabadította magát a szögesdrótból, célzott a puskával és elkezdett vadul lövöldözni. Az igazgatóné kalapjának karimája és a katona sapkája egyszerre rezegtek a sortűz ritmusára. Egy motorbicikli mellett haladó alakok erre egyből elbuktak, és éles kiáltásokat hallattak. Miért is nem jött a gyapjúharisnyában, tudhatta volna pedig, hogy padokban kell majd ülnenek. Jobb oldalról cuppanást hallott. Odafordult. Darcleu, mereven figyelve a vásznat, nyelvvel minduntalan nedvesítgette az ajkait, de minden sortűz kirobbanásakor félve visszahúzta a szájába. Előtte, a fedetlen fejű őrmester, úgy bámulta a filmet, hogy pillantani is elfelejtett. Frizurája csillogott a tányérsapka lenyomatától. Ha mondjuk két részben vetítenék, úgy tenne, mintha kimenne levegőzni, és egy negyedóra alatt, mit negyed óra?, tíz perc alatt át tudna öltözni. Pedig gondolhatta volna, hogy ezekben a padokban rosszabb, mint a szögesdrót között. "Alacsony pinceboltban, falócákon szorongva"⁴, jutott eszébe, miközben a katona egy gomolyagot vett elő, matatott vele egy kicsit, aztán előredobta, és becsukott szemmel a földhöz szorította a fülét, ahogy ő tette azt hajdanán, kislány korában, amikor a hörcsögöket akarta hallani. Egyszer, egyik éjszaka, a mezőn tényleg... Jaj. A fenébe. A motorbicikli darabjai szétrepültek, térdei pedig a pad írólapjába ütköztek. A robbanás hangja elhalt. Lenyúlt és kiszabadította a beakadt harisnyát, igazán meg is érdemli, ha mindentől ilyen bután megijed. Valaki köhhentett. Felismerte Tanasiet, de a harisnya miatti mérgében nem nézett oda. Nézzen oda, mégis. Őt bámulta, igen. Mellette Ilca, nézd csak, milyen furcsa, ebben a nagy zsvivajban el tudott szenderedni. Azért merte őt olyan pimaszul nézni. Nohát, nézze csak, mi rossz van abban? És rámosolygott. Aztán visszafordult a vászon fele, ki tudja, milyen ördögösséget fog még elővenni ez a hibbant katona... A hórihorgas legény azonban lenyugodott, épp a homlokáról törölte a verejtéket. „Maga a kultúrfelelős elvtársnő?” „Tessék?” „Miért ijedt így meg, csak azt kérdeztem, hogy ön felel-e a kultúráért? Vagy tán bűnösnek érzi magát valamiért?” „Igen... vagyis nem... én... a könyvtárért...” „Most akkor könyvtáros vagy kultúrfelelős?” „Igen, kultúrfelelős is...” „És ilyenkor kell megérkezni?” Nem tudott mit válaszolni, és a megmentő feleleten gondolkodva legalább alkalma nyílt jól szemügyre venni a fiatalembert. Az pedig, kezeit a pad támlájára támasztva, szigorúan nézte őt. Hirtelen arra gondolt, hogy ez mégiscsak túl fiatal ahhoz, hogy veszélyesen nagy ember legyen. „Látom, semmit nem tud felhozni mentségére”, folytatta suttogva. „Később majd megtárgyaljuk ezt a magaviseletet. Fel akarom azonban hívni a figyelmét, hogy felhatalmaztak...” Elhallgatott. A vászon felől jövő csatazaj hulláma elborított mindent. Szürke katonák ug-

⁴ Mihai Eminescu *Császár és proletár* című versének első két sora – fordította Kálnoky László.

ráltak ki a lövészárokból, és szaladás közben tüzelve, nekivágtak egy meredek domboldalnak. Fentről puskaropogás fogadta őket, és az első sorok elestek. Az élen szaladó fiatal katona, szinte még kamasz, egyszer csak mintha megbotlott volna, rövid kiáltás szakadt fel a torkából, összegörnyedt és térdre esett. Arca, melyet sapkája alól kiszabadult hajfürtjei árnyékoltak be, eltorzult, és kezét a combjához vitte, ahol az egyenruhán egy véráztatta golyólyuk tátongott. Erre a hórihorgas katona, aki felrobbantotta a motorbiciklit, egyszerre csak ott termett, a hátára emelte és visszacipelte a lövészárokból. „Felhatalmaztak”, suttogta ismét a fiatalember, de ő nem fordult feléje, mert kíváncsi volt, mi történik a sérült katonával, „hogyan belátásom szerint intézkedjek...”, hanem ekkor, hatalmas dübörgéssel, megjelentek a támadást segítő tankok. A csatazaj felerősödött a megszoruló robbanások miatt, melyek minduntalan földhullámokat röpítettek a futkosó alakok fölé. A kép balra mozdult el, és egy szögesdrótos kerítésre fókuszált. Az elsők, akik odaértek, lehasaltak és alatta próbáltak átjutni. Amikor fel akartak állni, a következő sortűz telibe találta őket, és az összerogyó testek belegabalyodtak a drótba. A tankok áradata azonban ledöntötte a kerítést, s így a gyalogság rohama új lendületet kapott, csatakiáltásokat hallatva törtettek előre. Az egyik tankot találat érte, lángok csaptak ki belőle. Felnylt ajtaján egy füstölgő katona bújt ki derékig. A lövések és robbanások zűrzavarában újabb sortűz indult, és a menekülő katona teste megbicsaklott, majd kecsesen, akár vázában a virág, előrehajolt a tank fémlapjára. Az egész pár pillanatra tartott csak, mert a kép ismét a domb tetejét mutatta, ahol az ellenség valószínűleg még sokáig bírta volna az ostromot, ha nem zúgnak be viharosan a vászonra fentről a bombázók. A hatalmas robbanás után a legyőzöttek szörnyű ordítása rázta meg az osztálytermet. De ez alkalommal már jól tartotta magát, nyugodtan várta a robbanást, teste nem rándult össze, és tisztán látta, amint az igazgatóné odatapad férje masszív vállához. Győzelemittas kiáltások közepette a tankok felkaptattak a dombra és megsemmisítették a maradék ellenállást. S akkor furcsamód ismét felhangzott egy üvöltés valahonnan. Erre ő kettőzött figyelemmel kezdte vizsgálni a vásznat, a lövészárkok és a felborult tankok meg kamionok között keresve az üvöltés forrását. Már harmadszor hasított bele a fülébe, mire rájött, hogy a teremben üvöltözik valaki. „Gyújtsátok fel a villanyt!”, kiáltotta Plopu. „Mi történik ott?”, lepődött meg Tavi. Az első sorból egy felborult pad és egy jókora pofon hangja hallatszott. „Gyújtsátok már fel azt a villanyt!”, sürgette Plopu. Az üvöltés újult erővel kezdődött ismét. „Darcleu”, kiáltotta Plopu, „gyere ide!” Darcleu lassan, remegve lépett ki a padból, és rémülten fürkészte a sötétséget. „Gyere már gyorsabban, a hét-szentségit, és fogd le a kezeit!” Az igazgatóné elkezdett sikoltozni. „Mi történik ott?!” hangoskodott Tavi is, de a kezei remegtek a pad támláján. „Szorítsd a kezeit, tartsad őket, úgy”, intézkedett Plopu kifulladásra, „kész, kezd elmúlni.” Az üvöltés elhalkult, megszélidült, majd rekedt hörgéssé alakult át. „Hol a kapcsoló? Gyújtsátok fel a villanyt!”, követelte Tavi. „Uraim”, csattant fel az igazgató dallamos hangja, „kérem, egy kis vizet! Hozzanak, kérem, egy kis vizet!” Benea úr felállt a padból, és ijedt

képpel nézett szembe a vetítővel, mintha valami céltáblát keresne, s egyből felrobant körülötte a fény egy magányos gránátnak köszönhetően. Az üvöltés ismét feltört, s egy test vadul rángatózni kezdett. „Az isten szerelmére, meg akarjátok ölni?! Állítsátok le azt a filmet!”, ordította Plopu. „Leejtettem!”, jajveszékelt Darcleu. „Térdelj rá!”, parancsolta Plopu. „Hol van az a kapcsoló?”, pattogott ismét Tavi is. „A kályha mellett! Állítsd le a filmet!” Tavi kézzel-lábbal átmászott a padokon, felkapcsolta a villanyt, majd odarohant a katedrához, félrelökte a géppel idéetlenkedő sofőrt és leállította a vetítést. „Tanasie”, intézkedett Plopu, „gyere ide, és fogd meg a lábait!” „De hát mi történik?”, méltatlankodott Tavi, „Mi az ördögöt műveltek ott?” „Pištával van a baj, Tavi elvtárs”, magyarázta Atanasiu Gică, és közben próbálta kihámozni magát a padból, „megijedt és rosszul lett, ez a betegsége, ha megijed...” „Uraim”, szólott már másodszor az igazgató, „egy kis vizet, ha lehetséges...” „Istenkém, az igazgatóné!” csapta össze kezeit Ilca, amikor észrevette az igazgatóné eszméletlen testét a tanácstalanul forgoló Benea úr karjaiban. „Hamarosan elmúlik”, hebegte az igazgató úr, „nem bírják az idegei... köszönöm szépen... köszönöm.” A sofőr hozott egy pohár vizet, odanyújtotta Ilcának, aki megnedvesítette a tenyerét és így érintette meg az igazgatóné homlokát. „Csak egy keveset”, motyogta Benea úr, „hogy térjen magához, hamar helyrejön, ismerem...” „Tűnés innen, szemtelen kölykei”, kergette szét Plopu a Pišta köré gyűlt cigánygyerekeket. „Kivisszük?”, kérdezte Tanasie. „Óvatosan”, irányította Plopu, „jól fogd meg!” Vigyázva felemelték, de a teste újból rángatózni kezdett és a hörgés is erősödött. „Vigyétek ki!”, horkant fel az igazgató úr, „Vigyétek azonnal ki! Követelem, hogy vigyétek ki!” Ilca riadtan fogta le a karját, amellyel az ajtó irányába mutatott. „Igazgató úr...”, csitította sikerrel, mert Benea úr egyből lenyugodott. „Mondtam, hogy magához tér”, suttogta a felesége fölé hajolva. Az üvöltöző Pištát átcipelték az osztálytermen, végig a visszhangzó folyosón, míg el nem halt a hang. „Mondtam, hogy magához tér”, ismételte az igazgató úr, mire a felesége kinyitotta a szemét és ijedten nézett szét. „Vége, elmúlt”, nyugtatta Ilca. „Jaj, elnézést kérek, nagyon fáradt voltam...” „Tessék egy kis vizet inni”, nyújtotta oda a poharat a sofőr. „Köszönöm, nagyon kedves”, rebegte, és kis kortyokkal ivott a vízből. „Vége a filmnek?”, csodálkozott. „Vége.” „És ki győzött?” „Esetleg még egy kis vizet?”, kedveskedett a sofőr. „Anton elvtárs”, szólította Tavi a terem másik feléből, „segítsen a vetítőgéppel!” „Azonnal.”

[...]

*

A kamion előtt gyűltek össze. Az eső ritkulni kezdett, a sűrű vízfüggönyből csak néhány magányos és nehéz vízcsepp maradt. Az igazgató úr kinyitotta az esernyőjét és felesége fölé tartotta.

– Mit csinálunk most? Maradunk még? – érdeklődött, de senki nem válaszolt. A kamion belsejéből puffanások hallatszottak.

– Mi van Pištával? – kérdezte ismét csak ő. – Hova vittétek?

– Most már helyrejött – világosította fel Tanasie. – Ott van a kapu mellett.

– Vajon mit csinálnak? – suttogta Darcleu.

– Kicsoda? – csodálkozott Benea úr.

Darcleu a kamion fele biccentett.

– Ugyan mit csinálhatnak? – próbált meggyőző lenni Tanasie. – Teszik helyre a vetítógépet. Tekintetével pedig Ploput kereste: – Hát nem?

Plopu köpött egyet a fogai között.

– Nem fázik, kisasszony? – vetette oda hosszabb hallgatás után.

A könyvtáros kisasszony meglepetten nézett rá.

– Nem, miért?

Darcleu vigyorogva fürkészte a körben állók tekintetét, és pont röhögött volna egyet, amikor a deszkaketrec ajtaja kinyílt és megjelent Tavi.

– Holnap reggel folytatjuk – hirdette ki nagy komolysággal. – Még egy film hátravan. Mindannyian itt lesztek tíz órakor, semmi kifogás... – hadarta, de tekintete közben elkalandozott. – Remélem, hogy megértettétek. A vetítés után pedig vitát rendezünk a filmek által ihletett témakörben.

– És akkor most, úgy értem, ma éjszaka, hazamehetünk? – tapogatózott az igazgató úr.

– Igen, elmehettek.

Benea úr erre kiegyenesedett, magasabbra emelte az esernyőt, hogy jobban látszódjon, és határozott, szavaló hangon kijelentette: több, mint valószínű, hogy a jelenlevők nevében is szól, ha felajánlja a tisztelt vendégnek, aki bizonyára elfáradt az utazástól és a nemes küldetés teljesítésétől, hogy az éjszakát ne a kamionban töltsse, hanem legyen szíves, a sofőr elvtárrsal egyetemben, és tisztelje meg szerény hajlékát, ahol várja őket egy – kis jóindulattal – vendégszobának nevezhető helyiség, melyet ő, mint igazgató, minden adandó alkalommal a Néptanács rendelkezésére bocsájt, hiszen neki az végtelenül nagy örömet szerez, ha megnyithatja házáat az illetékes szervek számára. Hozzá kell tegye, hogy a falu, sőt, az egész tartomány hagyományai arról tanúskodnak már az ősök ideje óta, hogy az utazót mindig is szeretettel fogadták, és ezen szokást nem változtatták meg a modern idők sem...

– Nem – vágta el szavát Tavi – itt maradunk.

– Jaj! – kerekedett nagyra az igazgatóné szeme – De hát miért ne jönnének, kérem, nagy kár lenne, már elő is készítettem ...

– ... egy jó kis pihenésre a szobát, Tavi elvtárs – vágott közbe Tanasie.

– Köszönöm, de nem.

– ... egy tál hájas süteményt – fejezte be megszeppenve a mondatot az igazgatóné.

– Tehát holnap tízkor – tett pontot a győzködés végére Tavi. – Jó éjszakát. Kultúrfelelős elvtársnő, maradjon csak egy pillanatra.

– Jó éjszakát – köszönt el Tanasie.

Az igazgató mozdult először, majd a felesége és Ilca. Aztán utánuk indultak a többiek is. Plopu átmászott a sáncon és vállára vette Pištát.

– De hát miért ne jönnének? – ismételte letörve az igazgatóné. – Mitől félnek? Nem fogjuk megenni őket.

– Biztosan attól félt, hogy te majd megeszed! – súgta oda mérgesen Benea úr.

Elhagyták a templomot, majd a harangtoronyot, amelyen a villanykörte némán harangozott a szélben. Árnyékaik előrenyúltak, mintha sietve hátra akarták volna hagyni őket.

– Odanézz, ez behívta magához a kisasszonyt! – csettintett Darcleu, aki utolsóként baktatott a csoport után. – Hehe! Még kezét is nyújtott neki, felsegíti, szépen, ahogy illik...

– Hallgass el, te idétlen! – rivallt rá Atanasiu Gică.

– Felmászott – folytatta a cigány –, most pedig bemegy, kész, puff, becsukódott az ajtó.

Szünetet tartott, majd halkan dudorászni kezdte: „*Aki szép lányt akar venni...*”

– Nem érted, hogy hallgass?! – mérgelődött az őrmester. Darcleu elhallgatott, s pár lépés után meg is állt. Fürkészve nézett hátrafele, a kamion irányába, majd viszaszaladt, átugrotta a sánctól, és lelapult a kert mellett.

– Mi az ördögöt csinál ez? – hökkent meg Atanasiu Gică. Darcleu felemelkedett, visszaugrott az útra és utánuk sietett.

– Nem ette meg a róka? – kérdezte fél szájjal Plopu amikor utolérte őket Darcleu, de a cigány nem felelt. Csendben mentek tovább, míg két óriási gesztenyefa után elő nem tűnt az igazgatóék háza, és a kapu előtt megálltak. Ilca elengedte az igazgatóné karját és Benea úr gondjaira bízta.

– Nem jönnek be? – udvariaskodott az igazgatóné.

– Hagyd már, kérlek, elfáradtak a többiek is, mennek lefeküdni – jelentette ki félre nem érthető módon Benea úr.

– Köszönjük, de későre jár – erősítette meg Tanasie is. – Jó éjszakát kívánunk.

– Jó éjszakát. Tehát tízkor, ha jól értettem – búcsúzkodott Benea úr.

– Igen, tízkor, igazgató úr.

Benea igazgató úr benyúlt az egyik deszka mögé és kivett egy nagy, rozsdás kulcsot, amivel kinyitotta a kaput. A házaspár belépett az udvarra, az igazgató bezárta a kaput és sötét alakjaik eltűntek a lugas alatt.

– Gyerünk már, mit álltok itt? – indult volna Plopu.

– Lehet, hogy megint elveri – szólt Atanasiu Gică, feleletképpen.

– Ad most aztán neki hájasokat, a szegénynek – vigyorgott Darcleu.

– Most már hiába veri meg – csatlakozott Tanasie is –, még a végén teljesen ki-készíti.

– Tanasie, maradsz még? – kérdezte Ilca.

– Menj csak, majd jövők én is, van itt még egy kis dolgunk.

Ilca hazaindult. Az igazgató házának egyik ablaka kivilágosodott. Egy ideig csendben hallgatóztak. A gesztenyefa leveleiről láthatatlan vízcseppek potyogtak a sáncvízbe.

– Nem hiszem, hogy ma verés lesz – törte meg a csendet Atanasiu Gică, rágyújtott és körbenézett, hogy mire ülhetne le.

– Csodálkoznék, főnök úr – ellenkezett Darcleu. – Milyen nap van ma?

– Szombat.

– Nahát akkor, pontosan... – győzködte a cigány.

– No, akkor ti maradjatok, ha akartok, de én elmentem. Egészen elszibbadtam, olyan nehéz ez a szerencsétlen – vetette oda Plopu.

– Tedd már le, minek tartod? – marasztalta az őrmester.

– Szerintem mehetünk – vélte a tanácselnök is –, nem veri meg, biztos lefeküdtök.

– S a villany? – kötekedett Darcleu.

Az elnök mormogott valamit maga elé és Plopuval együtt elindult. Atanasiu Gică és Darcleu tanácstalanul nézett egymásra, majd utánuk mentek.

Az utca, amelyet kis, hegyes tetejű és apró ablakú házak öveztek, egyenesen nyúlt el a Néptanács épületéig. Ott kettévált, a jobboldali irányban egy kisebb ház-csoportig futott, a baloldali irányban pedig tovább emelkedett a falu végéig, ahol a fakereszt őrködött egy kis dombocskán. A kereszt után az út a folyóig lejtett. A Néptanács előtt Tanasie és Plopu megvárták a másik kettőt.

– Vagyis mi – hallotta a tanácselnök Darcleu közeledő hangját –, mi nem élhetünk itt csak úgy, a saját fejünk után, kell valami szervezet vagy micsoda, hogy mindenkit a helyére tegyen, ugye, főnök úr, ezt akarják ezek?

– Ezt hát – bólogatott komolyan Atanasiu Gică.

– Vagyis azt, hogy kerüljön nekem is valami tennivaló – kapiskálta a cigány –, hogy ne csavarogjak össze-vissza, hanem álljak munkába, én valahogy így értem.

– És nem csak te, hanem mindannyian – magyarázta fontoskodva az őrmester.

– Hogyhogy mind – lepődött meg Darcleu –, hát az igazgató úr is?

– Mi van? Mit okoskodtok? – vágott közbe Plopu.

– Ezt-azt, nem fontos – terelte el a szót az őrmester, és Pištára mutatott. – Miért nem teszed le?

– Elaludt, hagyj.

– Mit csinálunk? Tovább megyünk? – tette fel a kérdést Tanasie.

– Ha már eddig eljöttünk... s elállt az eső is – válaszolta lustán Atanasiu Gică.

Komótosan elindultak a baloldali ágon, a folyó irányába. Az őrmester elsőnek ért fel a dombocskára, szokatlanul vidám léptekkel, és nyögve vetette magát a fakereszt köré helyezett padok egyikére. Aztán a többiek is felértek. Plopu óvatosan leguggolt és nekitámasztotta Pištát a keresztnek, mire az felébredt.

– P'opu – adta jelét, hogy magához tért.

– Maradj nyugton, ott száraz a fű – utasította Plopu.

– Azt a teremburáját! – kiáltott fel Atanasiu Gică, és lehajolt a pad mellé. – Tudtam, hogy itt hagytam! – amikor felemelkedett, kezében egy forgalomirányító botot tartott.

– Tegnap este, főnök úr, amikor elkapott az eső – jutott Darcleunak is az eszébe.

Az őrmester gondosan letörölte a botot és maga mellé helyezte.

– Megállt, már nem emelkedik – bökött Tanasie a folyó fele.

Mind odanéztek. A folyóban álló magányos oszlopot félhomály övezte, és körülötte látszott, amint a zavaros víz, medréből jócskán kilépve, lustán hömpölyög és kitartóan mossa a domb alját. A faluból jövő út kikerülte a fakereszt dombocskáját és a lejtő alján egyszer csak eltűnt a vízben, mint a leszakadt híd. A folyó halkán morajlott. Atanasiu Gică kényelmesen hátradőlt a padon és szétterpesztette a lábait.

– Csudadolog! – csettintett elégedetten.

– Ha nem esik többet, holnap visszahúzódik – fontolgatta szomorúan Tanasie.

– Kiöntött ennyire még valamikor? – érdeklődött az őrmester.

– Soha. Egyszer kijött egészen az oszlopig, de ennyire még soha. Nem láttok ti többet ilyet.

– Ha lenne egy csónakunk, főnök úr – sóhajtozott a cigány.

Atanasiu Gică is sóhajtott egyet, majd rágyújtott. Plopu, aki a keresztnek dőlt, megfordult és Darcleura nézett.

– Szedd már elő, mert megfullad – förmedt rá.

– Nem felejtette ott, a zsvány – csóválta a fejét az őrmester.

Darcleu keserűen mosolygott és kivette kabátja alól a tarisznyát, amelyből kotkodácsolás hallatszott.

– P’opu, P’opu – jött izgalomba Pišta.

– Add oda neki, hadd játsszon egy kicsit, nem bántja – nógatta a cigányt.

Darcleu odanyújtotta a tarisznyát, Pišta pedig az ölébe vette, és simogatni kezdte.

– Főnök úr – tért vissza Darcleu az előbbi szóváltásukhoz –, mi van, ha mi nem akarjuk?

Atanasiu Gică szusszantott egyet és nehézkesen odafordította a fejét.

– Mit nem akarunk, te?

– Vagyis hát, nem mi, főnök úr, mi akarjuk, már hogyan akarnánk – magyarázkodott Darcleu –, de mondjuk az igazgató úr? Mi van, ha ő nem akarja?

– Mit nem akar az igazgató úr, te? – értetlenkedett az őrmester.

– Hát, ha nem akar velünk lenni, mivelünk, ha nem akar munkába állni – fejtegette a cigány.

Atanasiu Gică leverte a hamut a földre, és töprengve nézett rá.

– Szó sem lehet róla. Vagy-vagy.

– Miket hordotok ti itt össze? – figyelt oda Tanasie is.

Az őrmester lopva körbepillantott és odahajolt az elnök füléhez.

– Hát te mit gondolsz, ezek miért jöttek? – kérdezte most már az elnök a cigánytól.

- Hát miért?
- Hogy lássák, hogy s mint állnak a dolgok, merről fúj a szél, ki elégedetlenkedik
- vélte Tanasie.
- Darcleu nagy szemeket meresztett.
- A hétszentségit!
- Lehet például, hogy neked nem tetszik – folytatta az elnök –, lehet, hogy azt mondod: „Mit erőltetnek engem ezek, ha nem akarom, hát nem akarom, nem tetszik, s nem kell belőle!”
- De én akarom! – védekezett hevesen a cigány – Hát hogyan akarnám?! Ha segítesz, én is segíték, s kész.
- Na várj, mert nem ilyen egyszerű – emelte fel mutatóujját az elnök. – Előbb te kell segíts. Odajönnék hozzád, s azt mondják, hogy: „Darcleu elvtárs, add kölcsön az ekédet!”
- Milyen ekémet?
- Mondjuk, hogy van egy ekéd. Odaadnád?
- Tessék parancsolni! – tárta szét adakozóan a karjait Darcleu.
- Jó. S azután odamennek az igazgató úrhoz és elkérik a kazánját. Mit szólsz, odaadja?
- Nem adja! – vágta rá határozottan Darcleu.
- De miért ne adná?
- Hát mert az az ő kazánja!
- Na, ez az, látod-e, már nem az övé a kazán! – tromfolt Tanasie.
- De az övé, ha mondom, én szereztem be neki – értetlenkedett a cigány.
- Nem az övé – szólt közbe Plopu is –, hanem a miénk.
- Persze – erősítette meg Tanasie –, a miénk, a mindenkié.
- Darcleu összeráncolta a homlokát, mintha valami nagy súlyt készülné felemelni.
- Adjatok egy cigarettát – kérte elgondolkozva.
- Az őrmester odanyújtott egyet.
- Vagyis én – próbálta magának megfogalmazni a cigány, miután kiengedte az első füstöt –, odamehetek hozzá, és azt mondhatom, hogy: „igazgató úr, van egy kevéssé szilvám, legyen szíves és egy-kettőre nyissa nekem ki a kazánt, mert sietek”, és ő szó nélkül megengedi, hogy ingyen kifőzzem?
- Hiába, ez nem érti! – nézett az elnök röhögve az őrmesterre.
- Hát persze, hogy ingyen, te bunkó, hát neked is lesz kulcsod hozzá! – világosította fel diadalmasan Atanasiu Gică.
- Nekem is lesz kulcsom az ő kazánjához? – kételkedett Darcleu.
- Plopu megfordult és kivette a tarisznyát a Pišta kezéből.
- Ide figyelj, Darcleu! – magyarázta. – Kié ez a tyúk?
- Hát a kié lenne? – dadogta félve a cigány.
- Mondjuk, hogy a tiéd.
- Hogyhogy, mondjuk?! Hát az enyém, és kész!

Plopu kioldotta a tarisznya száját, és kirázta belőle a tyúkot. A szédült állat botladozva lépett néhányat, majd kotkodácsolva elszaladt a falu irányába.

– Hé, mit csinálsz? – kiabált Darcleu.

– Kész, most már nem a tiéd, hanem a mindenkié – vonta le a következtetést Plopu, és visszatért régi helyére.

– Hogyhogy a mindenkié? – háborodott fel Darcleu.

– Á, hagyjuk a fenébe, nem érti ez meg – legyintett Tanasie. – Ezért fognak ezek mostantól gyakrabban idejönni, hogy értse meg mindenki.

– Vajon sok filmjük van még? – kíváncsiskodott az őrmester.

– Ha nincs, hát hoznak nekik még egy szekérral – vélte az elnök. – Azért nem lehet könnyű ezeknek sem.

– Munka az a javából – értett egyet vele Atanasiu Gică is.

– Gondold csak el – folytatta az elnök –, amikor feláll egy ilyen – és Darcleura mutatott, aki a sötétben az eltűnt tyúk után fürkésztet –, vagy egy másik, az igazgató, vagy én, tegyük fel, hogy én sem értem, Isten őrizz – erre oldalra dőlt és lekopogta a fakereszten, megrezgetve a bádog Krisztust –, és elkezdünk ott pofázni, hogy ez miért van így, s hogy az nem igazságos... hát mi lenne belőle? Nagyon sok felvilágosításra van itt szükség...

– Igen – bólogatott Atanasiu Gică –, ez már igaz, jöjjenek és világosítsák fel őket, a fenébe bele! Ma is például, nem voltak hajlandók kibújni a viskóikból, de holnap fogadni merek, hogy ott lesznek mind a templomban.

– Hányan voltak? – érdeklődött az elnök.

– Az a három vénasszony a falu végéről – mesélte az őrmester –, hogy nekik nem kell semmilyen film!

– Menj s mondd meg nekik, hogy holnap is maradjanak otthon, mert nem jön a pápa. Az sem tudna átjönni a folyón most.

– Megyek, megyek – sóhajtott az őrmester.

Darcleu szívott még egy utolsót a cigarettából, lehajolt és kioltotta a nedves fűben. Leült ismét és elkezdte ropogtatni az ujjait.

– Főnök úr – szólalt meg halkán.

Atanasiu Gică abbahagyta egy pillanatra a nehézkes szuszogást:

– Mi van?

– Főnök úr – és tovább ropogtatta az ujjait –, de ha nekem is van kulcsom, az igazgató úrnak is, és az elnök úrnak is, akkor a kié a kazán?

Az őrmester töprengett egy sort ezen.

– Hát a miénk, te, a mindenkié. Te nem érted, hogy mindannyian egyenlők leszünk?!

– Jó, jó, főnök úr, értem én – bizonygatta a cigány –, de mégis, kik lesznek az elsők az egyenlők közül?

Atanasiu Gică elfordult, kivett a zsebéből egy nagy, kockás zsebkendőt, és jó hangosan kifújta az orrát.

– Hagyjál már békén a marhaságaiddal! – horkant fel az őrmester, szemeibe könnyek szöktek a kegyetlen orrfújástól. – Mi vagyok én, Mafalda, hogy mindenre válaszoljak? Kérdezd még Tanasiét is!

Az elnök azonban nem adta jelét annak, hogy kedve lenne válaszolni. Tekintete a folyón pihent.

– Meglássák majd, ahelyett, hogy engemet tennének meg egyenlőnek – mondta elszontyolodva Darcleu –, megteszik bizony a kisasszonyt.

– Mi van a kisasszonnyal?! – ébredt fel Tanasie.

– Hát nem tartották ott a kamionnál? – panaszkolta a cigány. – Hát nem vele bajlódott egész film alatt Tavi elvtárs? Engem nézett, miközben vittük ki Pištát, vagy a kisasszonyt?

– Hát őt nézte? – biggyesztette el az ajkát az elnök.

– Hohó, de még hogy!

– Hát hogy?

Darcleu bemutatatta.

– Tényleg, te? – csodálkozott az őrmester is.

– Tudják ezek, hogy kell azt csinálni! – bosszankodott Darcleu. – Hogy ülj csak ide egy kicsit, hogy magácska így meg úgy, hogy legyünk egyenlők, hogy biztos messze élnek a szülők, hogy nekünk sem könnyű, hogy magácska elhervad itt, hogy itt van nesze néhány kulcs... és ő, szegényke... hát mit csináljon?

Darcleu elhallgatott, felindultságot színelve. A sötétségből, a fakeszt irányából, Plopu vaskos befele röhögése hallatszott, aztán az is abbamaradt. Csak a pléh Megváltó füttyült a szélben.

– Na, gyertek, menjünk – állt lábra egyből az elnök.

Visszaértek a Néptanács elé, és ott szétváltak. Az elnök egyedül sietett el az egyik kis utcácskába. Kis idő múlva megállt és fürkészve visszanézett. A többiek már nem lehetett látni, így átugrotta a sáncot, kitapogatott egy kaput, kinyitotta, besettenkedett az udvarra és az egyik ablak alá telepedett. Megkocogtatta az üveget.

– Kisasszony!

Hátrahajtott fejjel várta, hogy mozduljon meg a függöny. Az ereszről csepegő víz eláztatta a bal vállát. Közben pedig egy üres fecskéfészket fedezett fel a tető alatt.

– Kisasszony!

A függöny azonban nem mozdult és a villany sem gyúlt fel. Visszament az útra, még egyszer megnézte a Néptanács házát, és aztán, fogai közt füttyörészve, hazaindult a kertek alatt. Amikor az udvarába ért, nem ment be a házba, hanem az istállókapuhoz lépett és kinyitotta. Orrát a nyers trágya és a száraz szalma szagának keveréke csapta meg. Az oldalára feküdt, csendben kérődző tehén jámboran nézett rá. Ő pedig leült a közelében, a fejőszékre, és lassú mozdulatokkal simogatni kezdte az állat nyakát, néha szelíden megpaskolva. Kisebb légyfelhő ébredt fel erre és körbezümmögte őket.

– Te is lefogytál – mormogta Tanasie.

Feje lekókadtt a mellére, és egy ideig úgy maradt, mint egy alvó vándor. Csak a keze mozgott tovább, fel s alá az állat hátán, egyenletes susogást keltve a sötétségben. Kintről, a nyitva hagyott kapun, beáradt a hűvös, párás éjszaka. Valahonnan, az utcák és kertek mélyéről egy magányos, gyenge kutyaugatás is beszivárgott. Egyszer csak megrándult az elnök keze és ujjait keményen belemélyítette a tehén húzába, mintha meg akart volna valamit ragadni. Az állat békésen fordította fejét gazdája felé. Tanasie lustán felállt a székről, kilépett az istállóból, bezárta a kaput és a ház fele indult. Vigyázva ment be, nem akart zajt csapni.

– Megjöttél? – ébredt fel a felesége.

Sötétben vetkőzött le, ruháit az ajtóra akasztotta. Mielőtt az ágyhoz ment volna, megállt az asztalnál, kitapogatta a vizeskancsót és kiitta.

– Húzd fel az órát – mormogta a felesége. – Jó éjszakát.

Az óra hevesebben kezdett ketyegni. Megmozdult egy fadarab a csempekályhában, fojtottan pattogott. A mennyezet gerendáin a tűz fénye vidám táncot járt egy ideig, majd visszatért a remegő fénycsíkhöz.

– Maradj nyugton, mi bújt beléd! – csattant fel a feleség hangja – Nem tudsz aludni? Hagyjál békén, hallod-e!... Nézzünk oda, mire fáj neki a foga... vénember léte... jaj, istenem, istenem...

*

[...]

*

A reggel későn érkezett, a komorszürke, alacsony égboltot kihívóan fogadta a templomtorony. A falu utcáján egy lélek sem járt. Jobbra és balra a házak aprón és hallgatagon húzódtak meg. Az üres udvarokon és kertekben sűrű ködfoltok pihentek még. Az egyik istálló nyitott ajtaján egy tehén dugta ki a fejét, békésen fürkészte a kihalt utcát. A sáncokban felgyűlt vizet néha megborzolta a szél. Bádog szélkakas nyikorgott egy zsindeyes tetejű kapun. És ekkor a falura telepedett csendet hirtelen szétverték a karaván hangszórói. A nyers indulóra felriadtak a templom előtti padon várakozók, és talpra ugrottak. Atanasiu Gică a tányérsapkáját és az övét kezdte igazítani, majd leporolta a nadrágját. Beneané lábujjhegyre ágaskodott és lepöccintett egy pihét az igazgató úr kabátjáról, aki vasárnapi öltözékében volt. Elővigyázatosságból nem ült le, hanem a templomkert egyik oszlopának támaszkodott a könyökével, de csak miután zsebkendőjével letörölte. Tanasie elsőként ment át a hidacsán az utcára, és szembe állt a kamionnal, ám nem mert közelebb lépni. Háta mögé sorakoztak a többiek: az őrmester, Corina kisasszony, Darcleu, Ilca, Plopu. A kamion ajtaja azonban nem nyílt ki. Csak a vidám induló süvített a fejük fölött.

– Igazgató úr – nézett hátra Tanasie –, engedje meg, hogy én magyarázzam el a problémát.

– Hát jól van, kérem, nem tiltakozom, boldoguljon, ahogy csak tud – hagyta rá sértődötten az igazgató.

- Tatuskám – húzta meg a kabátujját a felesége.
 - Tessék csak ráhagyni, igazgató úr, ért az ilyesmikhez – súgta oda neki Atanasiu Gică –, járt már a körzetnél, hivatalos módon tudja előadni a dolgot.
 - Tatuskám – szólongatta ismét az igazgatóné.
 - Mi van?
 - Elfelejtettem a salátát!
 - Micsoda?
 - Elfelejtettem elkészíteni a salátát!
- Benea úr komoly lassúsággal fordult a feleségéhez, és tekintetével megkereste annak riadt kis szemeit.
- Hiszen olyan sok dolgom... – próbálkozott az igazgatóné.
 - Mit mondtam tegnap este, mikor készítsd el? – kérdezte nyugodtan az igazgató.
 - Reggel... – rebegette a feleség.
 - Vagyis ma reggel – hangsúlyozta a középső szót az igazgató, s egyben jelezte is, hogy befejezettnek tekinti a szóváltást.
 - Gică – szólította az elnök –, szaladj hamar az iskoláig, s nézd meg, visszajött-e az áram ...
- Az őrmester bölintott és elindult az iskola irányába. Darcleu odanyomakodott Corina kisasszony mellé, hogy a Benea házaspár mögé jusson.
- Igazgató úr – kezdte udvariasan, nyakát pedig Benea úr magas válla fele nyújtotta –, lenne nekem is egy kérdésem, ha szabad. Működik még a kazánja?
 - Működik persze, hát miért ne működne? Miért kérded? Szeretnél valamit főzni benne?
 - Nem, nem – szabadkozott Darcleu –, csak épp arra gondoltam, milyen szerencséje volt, mert ritka jó az a kazán...
- Atanasiu Gică közben kiszaladt az iskolából és kezével nemet intett. Mire a csoporthoz ért, a kamion ajtaja kinyílt és megjelent Tavi.
- Jó reggelt, elvtársak! – köszöntötte őket hangosan.
 - Jó reggelt, Tavi elvtárs! – jött az összemosódott válasz.
 - Mind itt vagytok? Hiányzik valaki?
 - Nem hiányzik senki, Tavi elvtárs! – jelentette az elnök.
 - Remek! Akkor kezdetjük is! Álljatok hamar sorba, mint tegnap, egymás után!
 - Tavi elvtárs – lépett óvatosan elő az elnök –, van egy probléma...
 - Milyen probléma?
 - Nincsen áram – bökte ki az elnök.
- Tavi lemászott a kamionból és közelebb lépett a csoporthoz.
- Nem értem. Hogyhogy nincsen áram?
 - Elromlott a hálózat – magyarázkodott Tanasie. – Az árvíz miatt. Tegnap éjjel, három körül. A telefon sem működik.
 - S mi közöm nekem ehhez?

– Hát a film... – hebegett tanácstalanul Tanasie. – Ha nincsen áram, hogy lehet vetíteni?

Tavi egy pillanatig gondolkodott, majd a kamion irányába kiáltott:

– Anton elvtárs, elhoztad az akkumulátorokat?

– Nem hoztam őket – hallatszott a kamionból. – Nekünk azt mondták, hogy Mogoson van áram, nem emlékszik?

Tavi erre elkezdett felszállni sétálgatni.

– Talán, ha várunk egy kicsit – szólott hozzá félve az elnök –, lehet, hogy megjavítják a vezetékét...

– Mi a francot várjunk még? – fakadt ki mérgesen Tavi. – Nem várunk egy percet sem! Azonnal elmegyünk innen! Elfogyott a türelmem!

– Hova mennek? – merészelt rákérdezni az elnök.

– Hát vissza, a központba! Jöjjenek csak ők ide, és nézzék meg, hogy mit lehet itt kezdeni magukkal, ilyen körülmények között...

– De hát, nem tudnak elmenni – mondta szorongva Tanasie.

Tavi abbahagyta a sétát, és mereven nézett az elnökre.

– Miért ne tudnánk elmenni?

– Nem lehet átkelni a folyón, elvitte a víz a hidat.

– S az az egyedüli út, ami a városba visz?

– Az – nyelt egyet az elnök.

– És az ellenkező irányban, hova visz ez az út?

– Az erdőbe, és ott véget ér.

– És nem tudunk kerülővel visszajutni? Fentebb vagy lentebb nincsen más híd vagy gázló a folyón?

Az elnök tanácstalanul vont a vállát.

– Gázlót ilyen időben, a kiáradt folyón, nem hiszem, hogy találnak. Az egész völgyet elöntötte a víz.

– Hát ez egyszerűen csodálatos! – mérgelődött Tavi. – És meddig tart, amíg hoznak egy új hidat?

– Azt nem lehet tudni. Soha nem volt ilyen nagy a víz. Úgy két-három napba beletelik... lehet akár egy hét is...

– De hát muszáj tenni valamit! Nem bámulhatjuk egymást egész nap! Cselekednünk kell!

– Rendezzük meg a vitát, Tavi elvtárs... – ajánlotta az elnök.

De Tavi nem hallotta. Mérgesen járkált körbe a kamion előtt és öklével a csípőjét ütögette időnként.

– Rendezzük meg a vitát, Tavi elvtárs – próbálkozott hangosabban Tanasie.

– Mit? A vitát? Igen, persze, rendezzük, rendezzük – tért magához Tavi.

– Amondó vagyok, hogy ne az iskolában tartsuk meg – folytatta az elnök. – Ott túl hideg van, nem hozták meg időben a szentet. Menjünk inkább az igazgató úr elvtárshoz, van ott egy pompás vendégszoba, ami tökéletesen megfelelne.

- Hova? Jó, jó, menjünk oda akkor. Az emberek fel vannak készülve?
- Természetesen, Tavi elvtárs.
- Várjatok egy percet, hogy hozzam a szükséges irodalmat is – és a kamion irányába indult.
- Jöjjön a sofőr elvtárs is! – kiáltott utána Tanasie.
- Tavi felmászott a kis létrán és eltűnt a kamion belsejében.
- Mire vártok? – fordult ingerülten a többiekhez Tanasie. – Az asszonyok menjenek azonnal, és készítsék elő az egészset! Mire mi odaérünk, legyen készen minden!
- Ilca, az igazgatóné és Corina kisasszony sarkon fordult és elsietett.
- Elnök úr – környékezte meg Darcleu –, jöhetek én is?
- Most az elején nem hinném, hogy illő lenne – akadékoskodott az igazgató. – A látszatot mégis meg kell őrizni...
- Ne törődj, megleszünk mi ketten a csúriben is – veregette meg Plopu Darcleu vállát. – Meg aztán mit is keresnél te ott?
- Nehogy valamit kérdezzen tőlünk, nekem gőzöm sincs az egészsről – suttogetta Atanasiu Gică.
- Tanasie erre csak legyintett egyet: csak nyugalom!
- Ha kérdez, majd felelek én – fogadkozott Benea úr. – Naprakész vagyok uraim, behatóan ismerem főleg a... – de itt elhallgatott, mert a kamionból leugrott Tavi, majd utána a sofőr. Közben Tavi bőrkabátot vett magára és hóna alatt egy vékony, elrongyolódott könyvecskét tartott.
- Tessék csak! – engedte Tanasie egy lépéssel előbbre a fiatalembert.
- És a kultúrfelelős nem jön? – érdeklődött Tavi.
- Jön, jön, persze, hogy jön! Csak előbbre ment az asszonyokkal – igyekezett biztatni őt Tanasie. Hátról a sofőrt közre fogta az őrmester és az igazgató, és úgy indultak el. Darcleu meg Plopu pedig távolról kísérték őket.
- Felszólalásra hányan iratkoztak fel? – tudakolta Tavi.
- Még nem állítottuk össze a listát – bújt ki a válasz elől az elnök.
- Noha a mi falunk kisebb méretű – magyarázta fennkölt hangon az igazgató a sofőrnek –, ennek ellenére régi, nagyon régi település. Fekvése, az elszigeteltség dacára, nagyon kedvező mezőgazdasági szempontból. A szilva, az alma és a szőlő szinte magától nő itt. A folyó, amint az látható, itt van egy kőhajításnyira. Van különben egy igazán szép helyi legenda, amely – vitathatatlan esztétikai értéke mellett – meglepő tényekkel szolgál a település alapításáról. Állítólag Pintea híres csapatából életben maradt egy hajdú, aki nem adta meg magát a hatóságoknak, és folytatta a kizsákmányolás elleni a harcot. Díjat tűztek a fejére, keresték mindenhol, a régi rendszer valóságos rögeszméjévé vált az elfogatása. De nem találták sehol! Mit gondol, hol húzta meg magát? Hát itt – monda diadalmasan Benea úr, és kezével körbemutatott –, ezen a különleges helyen. A megvénült hajdú aztán családot alapított, unokái születtek, igazi odisszeát élt meg! Csak későn, a halálos ágyán, szerettei körében fedte fel valódi kilétét, nagy meglepetést okozva.

– Itt balra, kérem – jelezte Tanasie Tavinak, amikor odaértek.

Mind lehajoltak, amikor beléptek a lugas alá. Amikor eltűntek bent, Plopu és Darleu is áthaladt az udvaron, és bementek a csűrbe.

*

– Mindenekelőtt indítványozom – állt fel méltóságteljesen az igazgató úr –, hogy emeljük poharainkat a vendégek tiszteletére. Településünk egyik íratlan hagyománya azt mondja, hogy: „Előbb azt kérdezd meg az utazótól, hogy szomjas-e vagy éhes-e, és csak azután, hogy miért jött?” Szívesen látunk, tehát, elvtársak! – mondta öblös hangon, és gyakorlott mozdulattal hajtotta fel a poharat.

Tavi is felemelte a poharát és megnevedesítette az ajkát a pálinkával. Amikor visszatette a poharat az asztalra, észrevette, hogy a füzetecskéje mellett megjelent egy zakuszkás üveg és pár tányér.

– Tessék csak fogyasztani – hallotta a háta mögül az igazgatóné meleg hangját.

– Mert a kaszás paraszt is, amikor reggel kivonul dolgozni – szavalta Benea úr –, előbb letelepedik az evéshez, felszeleteli azt a csudálatos szalonnát, és bőséges táplálékban részesíti a testét, hogy aztán bírni tudja a nehéz munkát. Na de ki látott még ilyet? – csapta össze a tenyerét, amikor meglátta Tavi teli poharát.

– Köszönöm, nem szoktam... – próbált magyarázkodni Tavi.

– De hát ez tiszta, mint a kristály! – bizonygatta sértődötten az igazgató – Ez való-sá-gos gyógy-szer! Teljesen természetes! Non artificio, sed potestate vincit! Szilvából van – tette hozzá végső érvként, és újratöltötte a poharát.

– Tessék csak nyugodtan, jót tesz – bízatta Corina kisasszony is.

– Az elvtársnő is ivott? – csodálkozott Tavi.

– Persze, miért ne? – válaszolta vidáman, és koccintásra nyújtotta poharát.

Tavi ismét megfogta a poharat és kiitta a felét. A válla fölött közben ott lebegett egy pálinkásüveg, és nyomban telítöltötte a pohárkát. Hanem Tavi félrelökte a zakuszkát és kinyitotta a füzetét.

– Kis gyöngyszemekkel – hallotta hátulról az őrmester hangját, aki valamit mutogatott a sofőrnek.

– Tudom – bólogatott a sofőr. – Apró és sűrű.

– Igen – folytatta az őrmester –, és akkor nincsenek problémák. Akármennyit elbírsz, nem számít, nem lesz semmi bajod, reggel friss vagy, mint a harmat. Egészségére!

– Élünk! – koccintott a sofőr.

– Elvtársak! – kezdte Tavi.

Az igazgató úr egy villával megkocogtatta a poharát, hogy csendet teremtsen. Az igazgatóné, kezében egy nagy tállal, mozdulatlanul merevedett a konyhából jövet.

– Köszönetet szeretnék mondani a jelenlevő elvtársaknak ezért a kis meghitt, elvtársi uzsonnáért, amely vitánkat megelőzi. Sajnos, objektív okokból kifolyólag, nem tudtuk megnézni a második filmet, ezért mostani eszmecsereünkben csak az el-

ső film vonatkozásaira fogunk összpontosítani. Ez ugyanis kiváló példáját mutatja annak, hogy milyen emberfeletti áldozatokat hoztak hazánk hősei... – Tavi itt megállt egy pillanatra, és lapozott a füzetben.

– A hősökért! – ugrott fel az igazgató, kezében pohárral. Beneané ismét megindult a tállal és Tavi háta mögé érkezett vele.

– Miért nem tetszik fogyasztani? – kérdezte Tavitól aggodalmasan.

– Tessék csak rám hagyni, igazgatóné kérem, megkínálom én – ajánlkozott Corina kisasszony, és felvett egy szelet kenyeret, megkente zakuszkával, majd oda nyújtotta neki.

– Köszönöm – fogadta el a fiatalember.

– Itt nálunk az egészet meg kell enni, az utolsó morzsaig – noszogatta a kisasszony, és kent még egy zakuszkás kenyeret.

– Az egészségére, Tavi elvtárs! – köszöntötte a Néptanács elnöke.

– Éljük sokáig! – fogadta Tavi, és ismét ivott egy keveset az italból. – Elnök elvtárs, nem jelentkezett senki felszólalásra?

– Felszólalásra? Már hogyné! Ezennel jelentkezem! – lelkesedett az igazgató. – Nagy figyelemmel kísértem a filmet, és kezemet a szívemre téve kijelenthetem, hogy az egész tényleg úgy volt. Kóstolja meg ezt itt, házi túróval készült, biztosíthatom. Az egész pontosan úgy volt, esőben, hidegben, golyók és szuronyok között harcoltunk – a költő szavaival élve, araszonként elragadva az ellenségtől a területet. „Előre!”, harsogta az alhadnagy, „Nagy Romániáért, az anyjuk úristenit, mert ellopták hazánk szent földjét!” – az igazgató ezen a ponton hirtelen felemelte a karját, és akár egy kivont kardot, úgy tartotta Tavi feje fölött – A győzelem indulójára egy emberként ugrottunk ki a lövészárokból. „Előreee!”, kiáltotta az alhadnagy, és lerohant a völgybe. Mi pedig – utána! Én géppuskás voltam: ta-ta-ta-ta-ta-ta! – és élénken utánozni kezdte a lövések rezgését – De hát megint nem ivott semmit, elvtárs! – fakadt ki, amikor Tavi poharát meglátta.

– Dehogynem, pont most... – szabadkozott Tavi.

– Az elesettekért – szólt közbe komoran az igazgató, és mellére hajtotta a fejét. Mindannyian felálltak. Benea úr színpadias mozdulattal feltartotta poharát, enyhén megbillentette, hogy pár csepp a szőnyegre essen, majd megilletődve lassan kiitta a pálinkát. A többiek követték, aztán visszaültek a helyeikre.

– Halomra lőttek minket – törte meg a csendet az igazgató, láthatóan elmerengve. – Volt nekem egy bajtársam, egy vráncai, Ghiță, jó fiú volt, a 4-es Roșiori Ezredből. Egyik alkalommal csak egyszerűen beszélgetünk úgy, ahogy most az elvtárssal is beszélgetek. Hogy esetleg kiszemeltek vagy csak sima véletlen volt – mai napig nem tudom. De ahogy ott üldögtünk és cigarettáztunk, egyszer csak halljuk a süvítést, és bum! Egy lövedék! Egyből elájultam. Később, amikor magamhoz tértem, tapogatom magam, egyben voltam. Ezután Ghițăt keresem, de hát Ghiță szegény... – és az igazgató fájdalmasan legyintett.

– Mi lett vele? – tudakolta Atanasiu Gică, aki beleélte magát a történetbe.

– Pont telibe találta a lövedék! – magyarázta Benea úr. – A feje itt, a lába ott, kezei szétrepülve, a teste pedig sehol!

– Tessék fogyasztani, kérem – tette le végre az igazgatóné a tálat Tavi elé.

*

A csűrben csend volt. A fakapu résein ferdén esett be a kinti fény. Plopu egy halom zsákra heveredett le, szájában pedig egy szalmaszálat tartott. Darcleu a csűr sarkában felmászott egy tölgyfaajtóra, és egy ablakocskán keresztül kémlelte a raktárt.

– Ez biza tele van – jegyezte meg elismerőleg.

– Másszál le onnan, mert rajtakapnak – figyelmeztette lustán Plopu.

– Mit fáj az nekem, ha rajtakapnak? Ha egyszer a miénk az egész, nincs nekem is jogom hozzá?

Darcleu mégis lemászott, de aztán ott maradt az ajtó előtt, hogy megvizsgálja a nagy, erős lakatot, ami egy falba erősített vaskarikára volt zárva. Párszor megráncgatta, mintha csak a tartósságát vizsgálná.

– Honnan van ennek ennyi pénze? – kíváncsiskodott Darcleu. – Amikor idejött a faluba, még egy senki volt.

– A feleségétől, a hozomány.

– Ennyi pénzt kapott volna vele? De hát csak egy tanító volt.

– Ki a fene vette volna el másképp azt a fehérnépet?

– Úgy érted, hogy meg volt egy kicsit... S ez tudta?

– Tudta. Két hétig ott lakott velük, hogy lássa, miként állnak a dolgok. Nem olyan borzasztó az a betegség, csak néha elfelejti, kivel beszélget éppen, és összezavarodik.

– Hja – bólogatott Darcleu is –, ha meglátja, nem is gondolná az ember.

– Aztán meg ritkán jön rá. Amikor idehozta, úgy négy hónapig nem is történt semmi, csak amikor idejött az esperes, hogy felszentelje a templomot.

– Emlékszem – idézte fel Darcleu –, amikor cseresznyét adott neki, s azt mondta rá, hogy hájas sütemény.

– Azóta rendszeresen veri – csóválta a fejét Plopu. – Eléggé bedurvult az öreg.

– Hogy vinné el az ördög! – mérgelődött Darcleu. – Annak sincs ép esze, komolyan.

Az udvarból léptek hallatszottak, mire ezek ketten elhallgattak. A csűrkapu kinyílt és besietett Ilca.

– No, hoztam nektek is, fogyasszatok bátran! – kínálhatta őket, miután letett a csutakra egy csirkehússal teli tányért és egy feles üveget.

– S hogy megy odabent? – ugrott fel Darcleu.

– Jól, jól, nincsen semmi baj, esznek és isznak rendesen.

– És ivott a vendég is?

- Az elején nemigen akart, s a filmről kezdett papolni, de aztán később nem tudta visszautasítani. Szerintem már jócskán el is szédült.
- Eh, tudtam én – legyintett csalódottan Darcleu.
- Na, fogjatok hozzá, még hozok később is – mondta végezetül Ilca és elment.
- Csodálkoztam is volna, ha végig kibírja józanul – jegyezte meg Darlceu, miközben az üveget bontogatta. – Még fiatal és mohó.
- Mi sem könnyebb, mint hozzászokni a jó élethez – vélte Plopu.
- Egészségünkre! – emelte fel poharát Darcleu.
- Egészségedre.
- S milyen felvágósan kezdte, kérem! Hogy a film így s a film úgy! Hát te mit csinálsz, nem iszol?
- Nem, most nem kell.
- Keményen kézbevert minket. A főnök úr egyenesen remegett tőle – folytatta Darcleu és felemelt egy csirkeszárnyat. – Nem mintha marhaságokat mondott volna, de erősen nagy volt a pofája... Ezeket vajon erre tanítják?
- Én azt honnét tudjam? – vonta fel egykedvűen a vállát Plopu.
- Ide figyelj, te Plopu, te eszes ember vagy, magyarázd meg nekem is, mit akarnak ezek itt?
- Hát nem hallottad a rádióban?
- Azt akarnák? – gondolkozott el Darcleu. – Más semmit? Jó, mondjuk, hogy úgy van, de nálunk ugyan ki az imperialista?
- Plopu ismét felvonta a vállát.
- Vajon... az igazgató úr? Mit szólna? – suttogta tele szájjal a cigány.
- Plopu ránézett és elvigyorodott.
- Még a végén ő lesz az, hát ki más? – fontolgatta halkán Darcleu. – Veri a feleségét, felhajt a garatra, sokat olvas, japán gyöngytyúkokat tart... és van kazánja! – sorolta diadalmasan mire az ötödik ujjához ért.
- Mész te az ördögbe! – röhögött Plopu.
- Ha nem ő, akkor ki az?
- Lehet, hogy nálunk nincsenek is.
- Már hogyan lennének? Ezek akkor mit keresnek itt? Nem hallottad, mit mondott a rádió? „Minden városban, minden faluban, minden szervezetben ott bujkálnak még az imperializmus maradványai...” Nálunk ki bujkál?
- Pišta – vágta rá Plopu.
- Fenét Pišta! – gesztikulált mérgesen egy csonttal. – Te nem is eszel? – kérdezte rövid szünet után.
- Nem, ettem már.
- Darcleu egy kenyérdarabbal tisztára törülte a tányért, felemelkedett, és a zsebéből előkötött egy cigarettát. Odalépett a csűrkapuhoz és a ház irányába fürkészett.
- Nem jössz leskelődni? – kacsintott a cigány.

Plopu jelezte, hogy nem érdekli a dolog, és még kényelmesebben elterpeszkedett a zsákokon. Darcleu téblábolt még egy ideig, majd eloltotta a cigit, leült a kűszöbre és halkán füttyörészni kezdett.

*

„Hőőősök voltak, s hősök mindöröökre”⁵, ordította Benea úr, és egy tyúkcomb-bal felindultan vezényelt valami képzeletbeli kórust. Ő közben jobban odahajolt Tavi elvtársához, mert először nem értette jól, mit mond. „Nagyon jópofa!”, ismételte meg Tavi, és az igazgatóra mutatott, aki felállt a székére, és vadul hadonászott a karjaival. „Igen, igen”, helyeselt sietve. „Egészségünkre!”, emelte fel Tavi a poharát, és megvárta, míg ő is a szájához emelte a pálinkát. Nem szabadna többet innia. Már három kupicával felhajtott. Érezte, hogy már ég az arca. De az főleg azért, mert Tavi állandóan bámulta. Minduntalan odafordult, mintha a sofőrnek mondana valamit, de valójában őt akarta profilból megbámulni. És ráadásul a Néptanács elnöke is rajta felejtette a tekintetét. Annak is most jutott eszébe! „És a fiatalok... a fiatalok hogy szórakoznak a faluban?”, érdeklődött mosolyogva Tavi. „Általában jól”, felelte, „csak hogy nincsen igazán sok fiatal... s azok is mind a városban dolgoznak... csak szombatonként...” „Igen, értem...” „bólogatott fontoskodva Tavi. „Tavi elvtárs!”, rikantotta vidáman az igazgató, és az orruk alá nyomta az üveget, „ez a szeplőtelen elvtársnő itt, a becsületes parasztság eme kislánya, kihangsúlyozom, kislánya, egy igazán csodálatos káder, kérem! Nem kell elpirulni, Corina kisasszony! Hát miért ne mondjuk ki nyíltan? Az ország sarjainak tanításáért végzett munkánkban óriási segítséget nyújt! Óriásit!”, szónokolta az igazgató, láthatóan élvezve az utolsó szó színpadiasságát. A vén számár, gondolta magában. Míg az igazgató beszélt, Tavi elégedetten bólogatott minden szóra. „Szeretné, hogy a tenyeréből jósoljak?”, fordult hirtelen a fiatalemberhez. „Tessék?” „Értek a tenyérolvasáshoz. Adja ide a bal tenyerét.” „Á, ez afféle babona... obskurantizmus...” „vonakodott Tavi. „Akkor csak játékból. Mit szól hozzá?” „Ért hozzá! Mindent megjósol!”, hangoskodott az igazgató, „A múltat, a jelent és a fényes jövőt!” Tavi odanyújtotta a tenyerét, ő pedig följe hajolt. Majdnem elnevette magát, olyan piszkos volt. Érezte, hogy a kisujja remeg. „Látja”, kezdte halkán, „ez a vonal itt, ez az életvonala...” „Melyik?”, hajolt oda Tavi is. Hajából enyhe benzinszag áradt. „Ez a középső, amelyik itt ér véget... ez jót jelent, sokáig fog élni.” A fiatalember zavartan nevetett. „Nézd csak!”, lepődött meg diszkrétén, „A szerelemben is szerencséje van... Szeret valakit?” „Vegyétek és igyatoook”, bömbölte Benea úr orrhangján, „mert ez az én borom, ami értetek kiontatik...” Tanasie gyorsan felugrott, megragadta a vállát és visszakényszerítette a székre. Az igazgató úr összezavarodva nézett körbe, nem értette, mit vétett. „Ez aztán a kérdés!”, hüledezett Tavi, majd komolykodva folytatta „Természetesen, mint minden emberi lénynek, nekem is vannak érzéseim... nem tudok eltekinteni bizonyos ter-

⁵ Megzenésített hazafias román vers kezdősora, címe *Pui de lei*, írta Ioan Nenițescu (1854–1901), megzenésítette Ionel G. Brătianu.

mészetes, materiális szükségletektől...”, folytatta kissé tanácstalanabban, „amint a tudomány is bebizonyította, hogy általánosan véve mindenkinek – kivéve talán azon egyéneket, akiknek rendellenes szervezetük van – engedelmeskednie kell ezen törvényeknek... ezen törvényeknek, melyek gyerekkortól kezdve elősegítik az egészséges fejlődést... és az emberi személyiség harmonikus kialakulását...” „Eltársak!”, ugrott fel ismét Benea úr, „kiszárad a torkunk még a végén, elvtársak! Mindenki emelje poharát! Az illetékes szervek egészségére!” Tavi visszahúzta a tenyerét, és koccintással fogadta a köszöntést. Atanasiu Gică is felkecmergett, és óvatosan hozzáfingált poharát a Taviéhoz. Félre nyitotta frizurájában csillogott a tányérsapka által nyomott nimbusz. Rögtön aztán visszaült a sofőr mellé, aki belemelegedve mesélt valamit. „Nem szólt egy árva szót sem!” „Hogy lehetséges?”, ámuldozott az őrmester. „Egyet sem!”, hangsúlyozta a sofőr, „Megkötöttem a lovakat, forgolódtam a fogat körül egy kicsit, de egyszer sem kellett sokat várjak. Odajött hozzám, megfogta a kezemet, behágtunk a lucernásba, és... egy árva szó nélkül!” „Hihetetlen!” „Persze én jól be voltam ijedve! Ha tudta volna a gróf, hogy én, a kocsis, el-elszórakozom a lányával, hát kérlek, őrmester elvtárs, szemrebbenés nélkül karóba huzat!” De ő nem akarta ezt tovább hallgatni. Hogy elfoglalja magát, egy palacsintát keresett magának. A nagy, ovális asztal tele volt kenyérfecskékkel, hamutartókkal, és csillogó befőttes tálakkal. És nézd, még hájas sütemény is akadt, Ilca hozta őket. Választott végül egy túrós palacsintát és hátradőlt a székében. Az igazgató feje fölött észrevett egy nagyméretű, bekeretezett fényképet: a Benea házaspár menyegzői képét. A hullámos fátyol alatt az igazgatóné kis, fekete arca mintha kényeszerű mosolyba fagyott volna. Az igazgató úr tekintete feszült, szúrós, mintha azon igyekezett volna, hogy a fényképész háta mögött felfedezzen valamit. A szobában levő sötétség dacára a fénykép fölött két, egymásra merőleges, fehérebb vonalat lehetett felfedezni a falon: bizonyára egy kereszt volt oda felakasztva hajdanán. „És jól érzi magát itt a faluban?”, fordult feléje megint Tavi. „Igen, rendese az emberek”, vágta rá egyből, pedig... de hogy lehet azt elmagyarázni? Most akkor mesélje el, amint néha eszébe jut, hogy innen el kellene menni, és hogy látni kellene valamit a világból, meg hogy növekedik benne egy homályos vágy, amivel nem tud mit kezdeni, egyfajta jámbor lázadás, főleg olyankor, amikor az iskolai kis szobácskájában ül, az ablak és a csempék között, s miközben a könyvek céduláit rendezgeti, egy nagy térképet bámul, és a furábbnál furább neveket betűzgeti, majd megpróbál egy ottani utcát, tercskét vagy parkot elképzelni: Chalon-sur-Saône, Mädrudalur, Habarovo... „Néha bejárok a városba”, tette még hozzá. „Itt akar maradni?” „Nem tudom... egyelőre még nem gondolkoztam el ezen komolyan...” „Mindenhon szükségünk van tehetséges emberekre!”, emelte fel a hangját Tavi, „El kell űzzük az analfabetizmus sötétségét!” „El vele! Fiat lux!”, ordította Benea úr. „Itt a faluban elkezdődött az alfabetizálás?”, érdeklődött Tavi. „Elkezdődött, hogyne kezdődött volna el!”, lelkesedett az igazgató, és ő már előre tudta, hogy Benea úr megint el fogja mesélni a faluvégi vénasszony alfabetizálásának az esetét. Lélekben arra készült, hogy ismét kibírja az

anekdotát, amikor egy térd tapadt a combjához. Ő lenne? Csodálkozva nézett Tavi-ra, de ez figyelmesen követte az igazgató szavait. Nem mozdította el a lábát, erre ugyan nem számított, de legalább kezdett érdekes lenni a dolog. Vajon mennyit tépelődött szegény, míg meg merete tenni... „Nekem aztán tanuld meg!”, idézte fel harsogva az igazgató a vénasszonnyal folytatott szóváltást, „mert ha nem, megbüntettek! Megértetted?” Ezután Benea úr alázatos arckifejezést öltött fel, szeméit ártatlanul forgatta, tördelte a kezeit, remegtette a fejét, és éles, jajveszékelő hangot hallatott. „Ne tegyél úgy, mint aki nem hallja!”, tért vissza előbbi hangjához, „Gyere ide!” Az igazgató totyogott egy kicsit, hogy utánozza a vénasszonyt. „Nézd meg ezt a képet! Mit ír alatta? T, e, h, é, n! Te-hén! Olvasd!” Erre ismét felvette az alázatos arckifejezést, nagy szemeket meresztett a képzeletbeli ábécéskönyvre, és vékony, remegő hangon mondta: „Tehén!” Tavi előzékenyen nevetett, de nem mozdította a térdét. Hagyjuk még egy kicsit, talán észre sem vette, hogy kinek a combjához ért hozzá. De igenis észrevette, mert azóta nem fordult feléje, biztos attól való félelmében, hogy... Fordulj ide, elvtársacskám, nem eszlek meg, te kis buta... „Azután meg nem lehetett megszabadulni tőle!”, folytatta Benea úr, „Rákapott a világkultúrára, és annak rendje s módja szerint tanulni akart! A tudásszomj szikrája – amely évezredekig a szalmafedelű kunyhók rejtekében vesztegelt – egyszerre csak lángra lobbant, igen, ez a jó kifejezés, lángra lobbant a tiszteletreméltó parasztanyóka agyában. De nem tudott képek nélkül olvasni.” „Maga nagyon szégyenlős”, súgta oda Tavinak, miközben áthajolt előtte, és kivett egy cseresznyeszemet a kompótból. Erre Tavi visszahúzta a térdét. „Hogy én? Miből gondolja ezt?” „Csak úgy.” „Hozzátok ide a gyertyákat!”, parancsolta az igazgató, „Mehr Licht!” „Megharagítottam?”, kérdezte a fiatalember. „Nem. Miért, meg kellett volna haragudjak?” Nézzen már ide. De Tavi egy kés hegyével szórakozottan követte az asztalterítő ábrájának vonalait. Nézzen már egyszer ide. „Nagy rajongója vagyok a fénynek”, jelentette ki Benea úr, miközben meggyújtotta az egyik gyertyát, „A sötétségtől kiráz a hideg, ki nem állhatom. És különösen utálok a szűk folyosókat, a rosszhírű, árnyékos helyeket, az erdőket, a pincéket. Soha nem állítom a gyerekeket a sarokba. Úgy vélem, hogy egy napfényes szünetben kiosztott vesszőzés sokkal hasznosabb, mint a komor és sötét tanári szobában nyújtott dorgálás.”

Végül aztán Tavi elvtárs letette a kést, és feléje fordult. Úgy na, a teremburáját.

*

[...]

*

A mozikaraván röviddel ebéd után ment el a faluból. Mindannyian elkísérték a falu széléig, Atanasiu Gică kivételével, aki telefon-szolgálatos volt. A főutcán csak lassan tudott haladni a „Molotov”, egyik gödörből a másikba rázkódva próbált a saját nyomaiban maradni. A kamion mögött, Benea igazgató úr gyors lépteihez iga-

zodva, baktattak a többiek. A domb tetején a „Molotov” megállt, Tavi és a sofőr pedig kiszálltak, hogy elbúcsúzzanak.

– Igyekezzél már! – rivallt az igazgató hátra maradt feleségére.

– Elvtársak – kezdte Tavi, amikor odaértek –, ezennel köszönetet mondok a saját és a kollégám nevében amiért, a kedvezőtlen körülmények ellenére, bebizonyították, hogy...

Az igazgató úr sértődötten felemelte a tenyerét, félbeszakítva Tavit, és kijelentette, hogy pont ellenkezőleg, ők tartoznak köszönettel az illetékes szerveknek, mert az itt lebonyolított tevékenységük révén végre konkrét bizonyítékot kapott a faluközösség arról, hogy a körzeti vezetőség szívében hordja a kis települések ügyét azáltal, hogy a kulturális szint emelésére törekszik. Csupán egyetlen egy dolog sajnálatra méltó az egészben, és tudomása szerint mindannyian egyetértenek abban, hogy ez nem más, mint az a tény, hogy a kedves vendégek nem hosszabbították meg egy-két nappal a tartózkodásukat, annak érdekében, természetesen, hogy az ígértetés téma további aspektusait is részletesen megtárgyalják. Talán egy következő alkalommal. Végezetül, az igazgató úr kifejezte abbéli reményét, hogy Tavi elvtárs egy szabad percében nem sajnálja majd a fáradságot, és belenéz a Mogos falu csatornázásáról készített javaslatába, amely ott várakozik egy dosszié alján a fejlesztési bizottság irattárában.

– Megígérem, hogy majd utána érdeklődöm – zárta le a dolgot Tavi, és a kezét nyújtotta. – Viszontlátásra!

Az igazgató megragadta a feléje nyújtott kezét és keményen megrázta. A Néptanács elnöke ugyanúgy. Tavi aztán tovább lépett, és kezét fogott Plopuval, az igazgatónéval, Ilcával, és Corina kisasszonnyal.

– Viszontlátásra – búcsúzott a kisasszony.

– Viszontlátásra – válaszolta neki anélkül, hogy ránézne –, és... sok sikert a munkában!

Vissza akart térni, de aztán meglátta Darcleut, aki arrébb állt. Kinyújtott kézzel lépett oda hozzá is.

– Sok sikert a munkában!

– Éljen sokáig, drága elvtárs! – hebegte elérzékenyülve a cigány.

Tavi ezután megkerülte a kamiont, kinyitotta az ajtaját, és gyorsan felmászott. A sofőr intett még feléjük egyet, majd beindította a motort. A „Molotov” nehézkesen mozdult meg, szinte csúszott.

– Jó utat! Ne felejtse el minket! – kiáltotta az igazgatóné, és egy zsebkendővel integetett utánuk.

– Írjanak is neked, mi? – dörögte maga elé Benea úr.

A kamion felgyorsult, és a folyó fele haladt. Mielőtt eltűnt volna a kanyarban, még látták, amint az oldaláról leválik egy fehér plakát és pár bukfenc után, az útra esik. Az igazgatóné hosszan sóhajtott és kifújta az orrát.

– Elmentek végre ezek is – szusszantott szabadon Benea úr. – Épp ideje volt. Ha még két napig itt maradnak, mindenemet felzabálják. Kész, vége, irány haza! – rivallt a feleségére – Mit álldogálsz itt?

– Mehetsz te is, Ilca, mi még maradunk egy keveset – szólta az elnök is.

– Corina kisasszony, maga is jön? – kérdezte Ilca.

– Igen, jövök – rezzent fel a könyvtáros kisasszony.

– Úgy, úgy, menjetek szépen! – mosolygott Benea úr.

A két fiatalabb nő közre vette az igazgatónét, és elindultak.

– Nézze meg az ember – jegyezte meg rosszállóan Benea úr –, a szegény kis teremtes, milyen szomorú, alig áll a lábán, úgy nyáladzik az úrfi után. Hogy a nyavalya vinné el ezeket a libákat...

– A tegnap egész nap együtt sétáltak – toldotta meg Darcleu is.

– Biztos eljátszadoztak ezek... – morfondírozott az igazgató. – Na, mit csinálunk, maradunk egy csöppet, ugye?

– Maradunk hát – bólintott Tanasie.

Felmentek a domb tetején levő kereszthez. Az igazgató ért fel elsőnek, odahúzta a padot a keresztfához, és leült az egyik végére.

– Hányat osztok? – kérdezte.

– Ötöt – felelte Plopu.

– A kettessel fel kell venni kettőt, a hetessel lehet váltani, az ásszal pedig lehet ugrani – sorolta Benea úr, miközben osztotta a kártyákat. – Van még valami?

– Ennyi.

– Üljetek le, mert látjátok a kártyáimat – szólta rájuk az igazgató.

A többiek szót fogadtak, Tanasie leült a padra, Plopu a kereszt talapzatára, és Darcleu egy szikladarabra.

– Makkot! – kérte Benea úr.

Darcleu úgy csapta le a kártyalapot, hogy az háromszor körbefordult.

– Van makkod? – ámuldozott az igazgató. – Honnan, te?

– Szinte teljesen visszahúzódtam – jegyezte meg az elnök a folyót nézve.

– Már épp ideje volt – morgott Benea úr. – Tudod, mennyit ittak meg? Öt literrel.

– Nem baj, igazgató úr, meglátja majd, nem felejtik el magát – vélte Darcleu.

– Adná az Úr – sóhajtott az igazgató. – Csakhogy fene sokan vannak ezek, tudod-e. Nyáron itt voltak azok a baráti társaságtól, a múlt héten az elvtársi szövetkezettől, s most ezek a filmmel. Soha nem lesz ennek vége. Még egy makkot.

– Addig keresgélnek, míg el nem fogják azokat a... – okoskodott Darcleu, és felvett egy kártyát.

– Hát te mit csinálsz? – förmedt Tanasiera az igazgató. – Játsszol vagy bámész-kodsz?

– Ott jön Gică – válaszolta az elnök.

– Ezt a játszmat lekéste, nekem akár meg is haragudhat. Hamarabb kellett volna jöjjön – jelentette ki Benea úr.

- Atanasiu Gică nehézkesen és lihegve mászta meg a dombot.
- Elmentek? – kapkodott levegő után.
 - Látod őket itt valahol?
 - Jönnek mások – lihegte az őrmester –, most telefonáltak...
 - Micsoda? – hökkent meg az igazgató.
 - Mások, egy felvilágosító bizottság.
 - Mikor? – érdeklődött az elnök is.
 - Péntek reggel. A folyónál kell várjuk őket.
 - Milyen felvilágosító bizottság, te? – háborgott az igazgató. – Kit akarnak felvilágosítani?
 - Nem tudom... én csak ennyit értettem, zajos volt a vonal... egy felvilágosító bizottság, pénteken kell várni a folyónál, reggel...- sorolta az őrmester.
 - Milyen bizottság? Mit akarnak ezek is még? – mérgelődött egyre jobban Benea úr.
- Atanasiu Gică megvonta a vállát.
- Hát jöjjenek akkor – vágott oda egy kártyát a padhoz Benea úr. – Annyi baj legyen! Jönnek ezek is, és aztán ugyanúgy elmennek. Makkot. Utolsó.
 - Hány hetese volt magának? – csodálkozott Darcleu.
 - Nézzétek csak, most érnek a hídhöz – szól az elnök.
- Lent a messzeségben, az iszappal elöntött réten túl, a kamion egy kis imbolygó fekete pont volt csak, közeledett a folyó csillogó vonalához. A part mentén egy ideig még elő-előtűnt a fekete pont, majd elnyelte a láthatár.
- Hé, hagyjátok már a fenébe! – törte meg a csendet Benea úr. – Játsszunk, vagy mit csinálunk? Akar valaki kártyát váltani?
 - Plopu erre nyugodtan letett egy hetest a kártyahalomra.
 - Pirosat.

KISS ANNA

Elkőborlások

Az az égalj,
az éig

kiszőkült
végtelen,

az az égalj,
az első

világok
otthona,

az az égalj,
világos

kékség, hol
nincs hova,

az az égalj,
az éig

kiszőkült
végtelen.

Holt sólyomkirály

Az ember
fél magától,

sötét vizekben
gázol,

utánam úgy
kiáltasz,

mint túlvilági
vad

sólyomkirály!,

magad

sötét vizeken
túl sem

feledted
s nem találsz

a vég hiába
kezdet,

sötét vizekre
jársz,

az ember fél
magától

Lepkék útján a lélek

Lepkék útján
a lélek,

kötésen leng
a bog,

elférünk egy
virágban,

örömré hét
virág van,

a bánat
mindig egy.

Holló jár

Holló jár a
vetésben,

hallgató,

felszáll a
jégverésben,

csapkod,
süvölt a zab,

holló jár a
vetésben,

vonul az ég
sötéten,

szaggatom
nyári

kendőm.

BORSODI L. LÁSZLÓ

Magánséta

Tengerparti térkép

A tenger hullámzásából kavicsok, kagylók, apró halak. A parti homok térképén két hullámverés között hegyek, sziklák magasodnak, öblök mélyülnek-zárulnak, barlangok bújnak.

Az ott egy ország, az ott a ház. Ott laktál, ott álmodtál. Azt álmodtad, hogy élsz.

Lankás vidék néhány dombbal. Kevéske kert sok virággal. Ide költöznék, de nincsen még ház, csak sövény a házhely körül.

Sokat utazom: levegőben, földön, vízen. Legjobb vízen: a magasság innen csodálható, a mélységnek van tekintélye, vége. A víznek van partja. A parti homokon ott a térkép.

Mindenem csupa víz, de lehet, csak álmodom.

Buszozás helyett

Legyen egy délutáni séta! Nem gyalogolok, kifogásolod. Sétálunk, sétálhatnánk, pontsítok. Mondjuk: csütörtökön. Csütörtökön? Miért éppen csütörtökön, kérded. A sétának, folytatom, éppen csütörtökön van értelme: csütörtök délután az egyetlen tér és idő, amikor a sétának értelme van. Elválasztja a hét eleji fáradtságot a hétvégi unalomtól, a szürke házak, vörös házfalak egyértelműségét az erdők titkaitól, a kirándulók félmeztelenségétől.

Ez az álláspont látszólag megnyugtat, de aztán a házat említed: hogy el kellene jutnunk a házig, pontosan oda, ahol a ház van. A séta, mondom, nem számol házzal, mert elkezdődik, de nincsen vége. A séta folyosó bérházakban, kolostorokban, utca vidám utca szobros terekkel, szökőkutakkal. A séta bokrokkal, fákkal övezett hosszú sétány egy-két paddal, ösvény az erdőn jó illatú virágokkal. Gombsor egy kabáton, futam a zongorán. Buszozás helyett elindulni egyedül.

Pihenő

Ha egyik délelőtt erre sétálsz, csengess be hozzám! A kaputelefon bekapcsolva, minden bizonnal itthon találsz. Ha kedved lenne megpihenni, látogass meg, valószínű, akkorra már egyedül leszek.

A széket a konyhában – amelyre valaha ültél – ugyanott találok: az asztal mellett, az ablaknak háttal. Üdítőt töltenek, kávét főznek, te ezalatt a mozdulataimban felfedezhetnéd zavartságom, és ettől, legalábbis látszólag, ebben az edényzajos közjátékban egyszerre megnyugodnál, akárcsak én a kezéd játékának ritmusától, ahogy kanalazod kávédba a cukrot, kevered, meg-megállsz.

Ha eljutnánk oda, hogy egymással szemben ülve beszéljünk, nem kis meglepetésedre csak annyit mondanék: talán vagy nos. Te meg valami olyasmit emlegetnél, hogy lehet, mire én – felháborodásomat leplezve – alig érezhető cinizmussal azt kérdezném: tényleg? S te, mintha tudomást sem vennél szavam éléről, egy ideig tovább hagysz vergődni, majd annyit szólsz: valóban. Végül rám hagyod: hagyjuk.

Így telne a délelőtt, ebben a végtelen megértésben, hűs üdítők, a meghitt kávégőz békéjében. Ha értelmét látnád a sétának, hogy éppen délelőtt felém sétálj, és becsengess hozzám, míg el nem költözöm.

Téli kert

Angyaltérképpel szemedben végül a parton sétálsz. Emlék a nyári kert, a Szikla délen csak benned él, s a Nagy Találkozás, amelyre évekig vártál, elmaradt. Nem jutottál el a Nagy Tóhoz soha.

Így indulsz, magad mögött hagyva a tengert, a földet. Így indulsz, szemközt a téli kerttel. Mert most már tudod: legszebb a téli kert, s ha nem hajtana a szél, a fagy, a téli kertig sétálva érdemes, az odáig megtett úttal együtt egész.

Bámulhatnád a nagy pelyheket, a hótól roskadt ágakat, a fehér kalapos, fehér ruhás szobrokat. Az útszéli padon immár örökre csókolja egymást egy szerelmes pár, és nem mozdul Szindbád pipafüstje.

A szembejövőket nem láthatod. (Ha látnád, csendesen mosolyognának.) Ösvénynyé szelődül a sétány, nem zavar meg semmi elágazás. Minden téged vár, ez már a téli kert. Se pad, se fák, a napnak csak árnyéka van, a szökőkútból a szökkenés.

Sűrűn havaz a prózaversben. Minden, minden csupa hó. Végigfekszel a havon.

TURI TÍMEA

Üvegideg

Az idegeim üvegszálból fújnak.
A külvilág is átlátszik ma rajtam,
mégis elrontom, mert különbség
vagyok. Ó, nevem. Lecserélhetetlen
hibáim, ti mind. Nem váltalak szép
ígéretekre. Múlt az, ami nem változik
tovább. A tévedés, ha rádiózhatatlan.
Nincs erőm a szerelemhez, az önsajnálát
feneketlen süllyedés.
Történet nem lehet, aki gyenge,
akinek inait nem feszítik a hasonlatok.

Elhallgatni sok felesleget

Olyan émelyítő az önkínzás, ami a szép testet szüli.
Elhallgatni sok felesleget. Az önkínzás önimádat,
tetszelgő tükör és vad férfivicc. Semmi semleges.
A test nullfoka nem létezik. Csak a megcsináltság
émelyít és a lustaság taszít. Nincs semleges test.
A szenvedély praktikái sem, csak a kétségbeesett
szerelem képes a vakságra, nem látni a testet.

Fogalmi költészet

Aktatáska, szerszámosdoboz és nejlonszatyor, piros:
ez a párna. Ma minden vonatot lekésik ügyis.
A szája nyitva, hiába férfiszáj, úgy vár, ahogy Psziché
a feledésben. Minden ernyedés, alvás, nehézkedés,
csak otthon és a múzeumba illő. Kék kezeslábas,
fekete pulóver, rossz bakancs. A pad korlátja kovácsoltvas-
forma, a pad alatt nagy CBA-s szatyor.
Bárki meglophatná, úgysem ébred.

HARKAI VASS ÉVA

Naplóversek

2010. december 16. csütörtök – *az út*

vonaton robog s az ablakon át
nézi hogy iramlík a táj
szokványos közhely: kitekint
s a végtelent ki tudja
hányadikként s hányadszor éli át
a sós és édes ízeket
feloldó s szomjat oltó
folyadék iramlík így
a forró torkon át
mindent hidegre váltó
fehér halál a táj
a könyöktámasztól a könyöke előbb
zsibbadt majd megkeményedett a bőr
hideg fehér világ
alig hiszi hogy egyszer majd belőle
ez váltana ki nosztalgiát
hogyan bárhol bármikor
a tájból kivetettbe
majd újra visszatér a táj
holott a benne élőt elnyeli
hogyan is van ez kérdezné
hogyan is van ez velem
a hőmérő higanyszála
otthon a szobában reggel
s este a 20°-ot sem éri el
érzelmi invalidusok között élt
gondolja miközben az út hasít
a végtelen felé töprengne ezen
még sokáig így lenne vers belőle
kellő kiterjedésű s jól temperált
mint egy jól temperált
és túlfűtött kabinban
egy wohltemperiert klavier
neveket szándékosan nem mond

az aktőrökre ujjal nem mutat
a felmenők épp mostanában töltik
vagy töltötték be a nyolcvanát
a sín halad tovább
és ismeretlen utakra visz
a fülke túl meleg
kiszakítja a térből
a sebesség meg benne tartja
megváltoztathatatlanul
robog a hosszú szerelvény
recseg-ropog a test alatt a sín
nyugmozgás siethez indul
a -4°-os hidegben
a fülkében két útitárs
a messzeségbe néz
tág horizontokon időz a szem
s a messzeség benéz
a messzi misszió
mint t. o. mondaná
jól temperált melegben
egy wohltemperiert klavier
a várva várt megérkezés után
a város most közömbös és hideg
arcát mutatja lassú egykedvű
mozdulattal fordul felé
j. a. ferencvárosa s k. d.
üllői úti fái fehérben
olvadt havon olajfolt feketéll
szutykos hólé áztatja lépteit
ahogy halad tovább
ökobörtáskájának rekeszében
kettéhajtott A4-es lapon
a vers s a versen átdereng a tél
hat óra van hideg sötétség
a higanyszál mélyen fagypon
alatti hőmérsékletet mutat

2010. december 17. péntek – a téren

a régi városmag körül
harsány turistatél
a téren sörben sült malacot

kolbászt és forralt bort kérnek
amíg a csésze a kezüket melengeti
a testük alaposan átfázik
éles hideg szél borzolja
a nyári könyvhét emlékeit
mintha nem is ugyanaz
a tér és utca (vörösmarty váci
talán felesleges is mondani)
turisták jóízű idegen beszéde
önfeledt csevegés
eltérő idegenségek
egyazon szabadságérzete
a fagyos hideg bezár
a közelség melege kitár
csak a jeges szellőkéseket
kell kivédeni

2010. december 18. szombat – *bébé szeredy és mások*

a meleg víz a gerincére jó volt
de megemelte a vérnyomását
a hőlégfürdőt már ki sem próbálta
sem a szaunát a török fürdő
mély homályában sejtelmes gőzök
kavarogtak kénes illatok akár
a török megszállást is ide képzelhetné
török hadak között pesten és budán
a fürdőkultúra hagyománya
a történelemnek mégis kegyesebb
adománya volt s amíg itt vannak
kivárhatná a női fürdést ha már
létezik feminista változat is
vagy csak azért hogy még nagyobb hangsúllyal
kerüljön sor a férfi fürdésre
hol ottlik bébéje és szeredy
találkát adhat nádas kigyúrt izmú
kreol bőrű férfi hóseinek
nem tudok nem gondolni rájuk – sorry –
annyi együtt töltött idő után

2010. december 24. péntek – á. & é. napja

majd ha a kakóprah-dobozból
elővesszük a spiró-féle
nyerő sorsjegyet s mint utolsó
nagy lehetőséget égetjük el
akár az izmokban megmaradt
utolsó tartalék energiát
s mint a kisebb fajsúlyú gázokkal
töltött léggömb felemelkedünk
a fenti szent meghatározatlanba
valami frappánsat kellene
itt most mondani hogy majd mi lesz ha
ez egyáltalán előre tudható
ha lennének távlatok de most
csak mélység és magasság ott fenn távol
ádám és éva kéz a kézben
úsznak felettünk mint égi jel
a család vonalas múltjából kizárt
névnapok halvány s visszatérő
emlékeként és mintha nem is tél
lenne a hőmérő higanyszála
újra emelkedőben furcsa
meleg fuvallatok de fenn
hasítják már a fölöttünk úszó
hófellegek párnahuzatát

2010. december 25. szombat karácsony – próza

karácsonyi éjféli mise helyett
itthon maradtam és prózát írtam
én nem járok karácsonyi misére
templomba se vallásos nem vagyok
próza helyett is inkább verset
valljuk be: csak verset tudok írni
de karácsony éjszakáján megjelent
egy angyal s azt mondta se rímek se
metrumok most nem vers hanem próza lesz
egész éjjel róttam a szöveget
egész éjszaka égett a lámpám
hajnalban azt hitte korán kelek

ki épp arra járt az ablakom alatt
esni kezdett szemerkélő eső
esett kint és enyhe volt a levegő
vénuilt az idő s könnyei
szakállára peregetek
vártam a reggelt

2011. december 31. péntek – csak verset

mire a malac bőre a sütőben
szépen megpirul s mire megfőnek
a választékos krémek aszpikok
az illatfelhőből semmittevésbe
s egy mélységes ürességbe zuhansz
nézel a frissen behavazott útra
(a hőmérő most enyhülést mutat)
holott inkább magadba befelé
boldogsághormonok után kutatnál
arra gondolván hogy mindezek helyett
csak verset verset írni volna jó

2011. január 7. péntek ünnep – állóvíz

a tudomány mai állása szerint
van téli és van hétvégi depresszió
s nyilvánvalóan van ünnepi is
felvesszük ünnepi ruhánkat
s idegen ünnepek csendjében ülünk
zs. fiával a tavon korcsolyázik
be ne szakadjon alattuk a jég
el ne merüljenek az ünnepek
állóvizében hol a lelkünk
vízfenéken alszik mint a hal

2011. január 12. szerda – chauchat-reminiszcencia

tudta-e röntgen milyen egy női arc
ha átvilágítják a sugarak
a fogsoromra zúdított
leleplező fény egy monstrumot

vetített ki a lapra áttetsző
fogakkal állkapoccsal
minderről még cd-felvétel is
készült hogy a látvány tartós legyen
tartósan kiábrándító mondanám
ha nem éppen rólam lenne szó
mi ez ahhoz képest hogy olykor
nem merünk még tükörbe nézni sem
legfeljebb versenyre kelhetnék
madame chauchat kiritkult tüdejének
röntgenfelvételével – egy fogsor
röntgenképe mint szerelmi vallomás
hans castorpot sem hagyná hidegen
milyen egy női mell kérdezi k. z.
milyen egy mosoly saját s idegen
fogakkal hidakkal koronákkal
kérdézném ha nem épp rólam lenne szó
(a helyzet katasztrofális
mondta a fogorvosom)
egyetlen vigaszom hogy nevemet
tévesen írták a felvételre
ha akarom én ha nem
akarom nem én vagyok

2011. január 20. csütörtök – ne vesszen el

azt mondta üljek ide le
azt mondta ne gondoljak semmire
nem tudok nem gondolni semmire
miközben a semmire sem tudok gondolni
el vagyok veszve azt hiszem
ez itt a május elseje vagy
a makszim gorkij utca
füzetbe írom hogy ne vesszen el
mindig az arcot kell nézni
minden az arcra van írva csak állj
és nézd a tükörben arcodat

LÁNG ORSOLYA

Képvesztés

Lép a páva, megáll, rikolt.
Félberoppan a mennybéli hold.

Lépni fogsz, más nem maradt.
A szél letörte szárnyadat.

1.

Egyetlen fényképet hagyott magáról:
oxidálódott ivókút tövén
levedlett árnyéka omlik el.
Vízálló magányán csermelyek.
A háttér talán az ősz,
de a díszlet mindenképp dísztelen.
Koronájuktól fosztott fák tövén
száműzött királyok bolondja oson.

Mintha *valahová*, olyan szép vagy mindig.
Kevésszer érkezel, olyankor üres kézzel jössz.
Viszed-hozod magad, odaadás nélkül.
Az ajándék magánakvaló.

2.

Egy állat rekedt meg két tömb-fa között.
Messze van még attól, hogy felötöljön benne
a szabadulás lehetősége,
talán nincs is rabsága tudatában.
Csak valamilyen irányba kéne elmozdulnia,
s feloldódna a perspektíva számára érdektelen mezőben.
De vakon legelget, eltelve attól, hogy egyáltalán látszik.

3.

Aztán ki-ki visszatér féltékeny magánya mellé,
de előtte még

kikanyarít magából egy ígéretet,
egy árulást.
A tűzfalakon felcsap a november,
a repkények futása
elnyomja egy tápáskodó társalgás halk roppanásait.

4.

Ha a szív karfája kikorhadt, ki könyöklí ki rongyait immár?
És stoppolni ki fogja kiégett villanykörtéjével a véget?

5.

Poros graduálék tűzfala tövén
vízjeleket nézegetünk.
Egy madáralakban kivékonyított papír
egymásra szegeződő tekinteteink útját szegi.
De valami mégis átdereng a szárnyak vonala mentén,
ahogyan két valódi szárnycsapás között
kirajzolódhat a képzelt repülés.

Mi a te címered?
Önemésztő kegyelemkenyér.

A beszéd néma vásznán törődött arcok árnyjátéka.
A tantermek szaván függő folyosón
csend hömpölyög alá.
Hogy át ne itassa, szívemet
fejem fölé tartva gázolom át.
Mintha tudásod, rám testárod a távozást.
Egyetlen távozásod.

Nézem hátad falát,
mintha kihajthatna rajta a karnyújtásvirág.
Mögötte ott tudom, ami csak sejthető.
Magadba takartan viszed részemet,
nem távolodsz, mert én követlek.

6.

Valami összefűzi még
az egykori *mi* kettős rendszerét,
hogymáshoz már közünk sem lehet:

vastagszik köztünk a szál, a sok csomó,
egymásra tevődik minden elgyötört-
önfelelt mozdulat, gesztus, amelyet egykor
a másik felé tettünk.
Két gát vagyunk, felgyűlt mélyeinkben
a tiszta víz,
a színén hordalék lebeg,
mind kevesebb, s kisebb látszik belőlünk,
két egyforma kőpárkány nézi egymást
a vízszint fölött.

(S kiretusálad magadat a képből
egyetlen pillantás visszakezéből.)

Hatalmi játékok

Homlokodon ráncokból font korona,
markomban jogar, gömbölyű pofon.
Uralkodunk magunkon,
koronaékszerekként tündöklő ebek.

Tréfámmal megtermékenyítelek,
hogy nevetést hozz e világra.
Holott a valóságban nincs is ajkad,
csak a beszéd flastroma szád emlékére tapasztva.
Szöveve alatt behegedt mosolyod.

Az ablakon kiküldtél, hogy fenyődet behozzam,
mert kiszáradt, s a kilátás szemében szálfka volt.
Ugrásra készen álltam a párkány szegélyén,
a kitárt szárnyak között álltam,
amikor észrevettem a fal melletti lépcsőt.
Lesétáltam, miért ugrottam volna.
A gyökerekről vállamra morzsált a föld,
de téged ez sem tántorított,
megtérve küldetésemből, lovaggá ütöttél egy színházi tőrrel.

De markolatához, láttam, valódi kígyóbőr tapadt.

MARNÓ JÁNOS–RADICS VIKTÓRIA

Systole–diastole

Valamikor 2010 novemberében Marnó Jánossal e-mail-váltásba bocsátkoztunk, eredetileg az-zal a céllal, hogy kifaggassam őt élete és költészete felől. A faggatózás azonban csakhamar két-, sőt sokirányúvá változott, a levelezés nem engedelmeskedett semmiféle linearitásnak, szőnyegszerű szövevényyé gomolyodott, melyben immár jól kivehető vezérfonalak, arabeszkek és ábrák sejlének. Repülő szőnyegünk kezdeti darabkáját, az első hónap szövő-fonó munkáját mutatjuk most be, minta gyanánt.

RV: Jobbomon török kávé, balomon kamillatea. Mind a kettő cukor nélkül. Ahhoz, hogy e pillanatban belefogjunk ebbe a beszélgetésbe, melyben el szeretnék jutni messzire, egészen Piliscsabára, az „Egészségházba”, ami anyád munka- és lakhelye volt egyben, s a te otthonod, ahol annyit betegeskedtél (részint az új verseid inspirálnak erre, melyekben megnyitod ezt a fesztávot), ahhoz talán meg kell jelölni a *mostot*. A *mostoha* *mostot*, mely mindazonáltal majdnem mindig ilyen volt, vagy nem? Egyrészt itt ez a hihetetlenül lágy novemberközép, mely, amennyit én a betegszobámból látok belőle, szép is, másrészt a szintén hihetetlen kíméletlensége valamiféle törvénynek („pongyola végzet”-nek?), mely az életből, úgy a társadalmiból, mint az egyéniből, kiszorít, avagy hirtelen, ismétlődve, ki-kivet (kivetkőztet magából? magadból?) – ez a kettős érzés kérdezteti *most* velem azt, ami a szikár, mindazonáltal könnyekig megható verseid révén is foglalkoztat: te képes vagy-e, legalább pillanatok erejéig, egybelátni az életedet? Látok *most* magam előtt egy repedezések falomb-mintáival (villámvonalaival?) érezett cserépedényt, és azért pont cserépedényt, mert a vörös árnyalatú cserepet is gyakran emlegeted a verseidben. Mint valami lét-archeológia kutatás foglatát vagy darabkáját. És e kérdést kérdeznél itt visszhangzik nyavalyás mellemben a versmondatód is: „szavamnak se vége, se rajtja”. Nem, semmiképp sem tudnám *most* azt mondani, hogy *induljunk haza*, talán épp fordítva mondanám: *el innen*, hanem azt kérdezem, hogy a verseidben hirtelen szét- és összeugró vertikum, mely nekem olyan, mint valami egyszerre feszes és rugalmas kettős tengelyhúr – hogy ez egzisztensen mi a csoda?

MJ: A *mostoha* *most* vajon véletlenül jutott eszedbe, vagy tudatosan is emlékeztél az első kötetbéli egyik darabra, amelyben *mostohát* írtam, kiemelve, így: „*mostsoha!*” Felkiáltójellel. Akkoriban, amennyire vissza tudok emlékezni intencióimra, a legfontosabb ez lehetett: valami végsőkig komprimált, a szóalak eltorzításáig sűrített jelentésre fókuszáltassam a verset, vagy más szóval talán mondandónak is mondhatót, de még magamban sem eldöntve, hogy evvel össze akarom-e sűríteni, vagy inkább szétrobbantani kívánnám a szöveget. Arra nagyon is pontosan emlékszem, hogy az ambivalencia tudatos volt, éppen az idő tájt sújtott le rám a pánikbetegség, nem egészen hirtelen, a szívem összevissza vert, azáltal értesültem a *systole-diastole* kettőséről, arról, hogy a szívem egy ilyen kétütemű motor, egy saját meg egy központi idegrendszeri vezérléssel, mert nálam ez a két vezérlés egyszer csak kezdett egy-

másnak esni, egyidejűleg az írásban tapasztalt hasadhatnékokkal, önellentmondhatnékokkal. Képzelheted, hogy ifjonti halálfélelemben micsoda kétértelműséggel vethetem papírra ezt, hogy *mostsoha!* Még ma is örömmel hallom vissza akkori belső hangomat. De ma sem tudom így eldönteni, hogy akkor én most igenlem-e, avagy ellenkezőleg: utálom az életet. Magamat. Egyvalamit tudni vélek: utálom a konszenzuális életigenlést, azt, ahogy embertársaim, míg egyfelől a legdirektebbtől a legkörmönfontabbig terjedő eszközökkel pusztítják egymást, esetenként akár önmagukat is, a létet, a létezést magát szentnek tekintik, rosszhallhatatlannak. Még a legateistábbja is ördögtől valónak ítéli az életellenességet – ez engem felháborít. Pedig kiszűrhatja bárki szemét, hogy az élet egyáltalán nem csak élni akar, dehogysis, ölni legalább annyira, sőt elpusztulni is. *„Legyen meg a vers akarata”* – ezt Holantól idézem, valamelyik Székely Magda által fordított verséből: ez igen, ezt már szeretem, a vers akarata szívesen magamévá teszem, mert a sajátomban soha nem tudnék megbízni. Csak kérdés, hogy tisztázódhat-e előttem maradéktalanul a vers akarata?

RV: Belekapsz egy szóba, vagy, a te szavaiddal szólva, *„beleülteted magad”*, a magod, aztán: vagy-vagy, vagy kihajt, és akkor lehet irtani a szóvirágokat, vagy ismeretlen folyamatokat indukál, mondhatni, szíre-szóra redukálva a bonyolult folyamatot: újjászületik. És itt most bejönnek nekem az antik termékenységek kultuszok olvasmányemlékei. Amikor is az „életigenlés” nem volt ilyen szimpla, mint ma, hanem beletartozott a borzalom igenlése is, ha jól tudom, a rácsodálkozás a borzasztóra. A „mostoha” szó egyébként nem az egyik első, hanem az egyik utolsó versedből ragadt rám, ahol is azt írod, hogy: *„Nem lévén a természet édes / gyermeke, könnyebb a mostoha / gondolatokhoz igazodnom”*. Ezt a versmondatodat definíció-súlyúnak érzem. Hanem, mint azonnal kiderül, nem tudunk az életről beszélgetni anélkül, hogy azonnal meg ne akadnánk a szavaknál, úgy általában, és szinte minden egyesnél. Tegnap éjjel ezt úgy fogalmaztam meg magamnak, hogy amint szóba öntünk valamit, azonnal elveszíti igazát. Azt a kicsit is, ami talán volt, ami bizonyára volt neki, ha már kimondatott és leíratott, legalább biofiziológiailag, gondolok itt a kimondás/leírás testi folyamatára. Az első kötetedet nézvést egészen világos, hogy már akkor, mondhatni, elejétől fogva elsőrendűen a szó materiája, állaga, „munkálkodása” foglalkoztatott. (Vágymunka, gyászunka... szómunka.) És az a bizonyos dekonstruktív, mi több destruktív energia, amit folyton szóba hozol (mert folyton a szemedre hányják?), a nyelvben próbált tisztázódni, hol máshol, ha már nem lett belőled (csendesesen életidegen) szerzetes. A nyelvben, de nem mint tiszta lingvisztikai entitásban, hanem mint a piszkos második természetünkben. Ez a folyamat mindmáig tart nálad, csak az a robbanékony energikusság, ami ott dült, mára a lemondás határáig higgadozik, egyre kristályosabb formákat öltve. Hogy indult be nálad a nyelvi eszmélet, a ráeszmélés a nyelvre? Mint anyagra, túl minden eszköziségen? A korai pánikbetegségeid (noha ezzel a szóval sem vagyok kibékülve, mert mintha kapásból, tetszetősen megfejtene valamit) érteni vélem, de hogyan kaptál rá a szóra? Persze ezt magamtól is kérdezhetem. És ez a mostohasággal és a mostoha – elrugaszkodott? – sorssal is összefügg. Akkortájt, zsenyégen, amikor még nem voltál író-szerzet, mit láttál meg a nyelvben? És ez hogyan függ össze azzal, amit a lét álnok jellegével kapcsolatban vettél észre? Most látom, hogy effajta kérdés már az *együttjárás* című versében fölmerül: *„hogy állsz tehát a közönséges / halál lármájában / mint egy főzelékből / kikapott gyufásdoboz / holott mindenki más már / alszik, megalvad és repül / a mű, a bűn...”* Vad konfrontáció is kiviláglik ebből a strófaból. És én erre a hasonlatra huszonhárom éve pontosan emlékszem, mi több, látom, röptében. A tökfőzelékből.

MJ: Az életigenlés vagy/és -helytelenítés ügyében még feltétlenül szólni kívánok, de most azonnal erre a mondatodra reagálnék: „Amint szóba öntünk valamit, azonnal elveszíti igazát.” (Lám, úgy lenyűgöztél velem, hogy az „azonnal”-odat önkéntelenül előre mondtam.) Igen. És nekem azonnal beugrott ide az igaznak egy ritkán felkínálkozó szinonimája, a magától értetődőség. Tehát: igaz, azaz magától értetődő. Eszerint pedig az „igaz” ön- és közérzeti ismérve a természetesség, a töretlenség köztem és aközött, amit természetnek gondolok, pontosabban mondva: tekintek. Amit nem problematizálok éppen, mert nem okoz problémát sem a meglétével, sem a hiányával, van vagy nincs, egyremegy, s ha már e kedvencemhez (József Attila *egyremegyé*hez) így előreszaladtam: tegnapelőtt a kertet járva ámultam el azon, hogy milyen természetesen csupaszodott le kicsiny parkocskám, mintha ez volna az igazi arca, szomorú, de szép ábrázata. Mostanság szép ábrázata, mert eredetileg (!) nem voltam én ilyen jó (normális) viszonyban semmiféle természettel annak idején, sem a kívül esővel, sem a belém költözötttel, idegenkedtem egyiktől jobban, mint a másiktól, a szavakra talán ezért is támadt szükségem olyan korán. Hogy legyen mivel eltartani magamtól a *kült*, és a *belt* nemkülönben? Azért rossz érzés így beszélnem erről, mert bizonytalan vagyok, hátha evvel az összefoglalós emlékezéssel épp a legfontosabbak mennek veszendőbe, hazudtolódnak meg, válnak árulás(om) áldozatává. Az anyagot, anyagságot, anyagszerűséget illetően viszont bizonyára erősen hatott ez az idegenség, később pedig az a hökkentő tapasztalat, hogy amit leírok, valósággal cáfolata annak, amit gondolni, érezni véltem, ami betölteni látszott egész lényemet. Ijesztő megsemmisüléseket éltem át (!) így nemegyszer a szavak tükrében. És lám, mostanra már reflexszerűen párosítom mulatságos egységbe a megsemmisülést az átéléssel, méghozzá szerintem egyáltalán nem szándékos iróniával, hanem csak élve a nyelv iróniakínálatával, a nyelv színe és visszája-forgandóságával. Megjegyzem, ma már vagy négyszer éltem át kisebb-nagyobb megsemmisüléseket, és pedig azért jegyzem ezt meg, mert a pánik megnevezésre dühösen reagáltál, valószínűleg eszement népszerűsége és gyógyszerelése (antidepresszánsok) miatt is; de találsz-e rá alkalmasabb szót, erre a hirtelen támadó, ám annál tartósabbnak is bizonyulható rémületre, ami egy csapásra foszt meg a természetes valóságérzet minimumától is, és kényszerít tanújává lennem a tulajdon és végeérhetetlen szörnyethalásomnak. Mai pánikjaim persze emlékeztetői csupán ennek az imént ábrázoltnak, jelzései ama fennforgásnak, hogy a szörny itt ólálkodik most is, errefelé a közelben. S ezért ne beszéljünk róla túl magabiztosan.

Mondtam már, hogy kézírásom évtizedek óta milyen reszketeg?

Nem is merek részleteiben reagálni tovább a kérdéseidre, annyira egyöntetűen érzem szarban magam, annyira elfedettelenedtem. Ijesztően beletrafáltál a versidézettel, a halál-lármással, innen nézve az otthon melegét árasztja nekem most a főzélékből kikapott gyufásdoboz, félszeg mosolyt csal a képemre, és beidézi – amire végképp nem gondolhattam a megírásakor, mivel még nem ismertem! –, József Attila *Ajtót nyitok* kezdetű versét, a főzélék fagyott szagát. Csak hát ez az asszociáció sem túl megnyugtató hatású, a francnak van kedve nekiindulni a novemberi síneknek. Kicsit összébb húzódnék most inkább.

RV: Az „összefoglalós emlékezés”, a rezümé ötletét egyrészt az új verseidből merítem, melyekben ilyesmi (és ez a kissé reszketeg *rezümé* szó ideillik) történik, áttűnvn egymásba régmúlt és minap, ha szinte észrevétlenül, akkor sem remegés, rendülés és kérdés, kérdéshurok nélkül. Például az *Egy kézben* az a pásztázó kéz a falon, mely egyszerre a kisgyereké és a tiéd, meg egyúttal fantomkéz is, vagy egy szörny keze. És sorolhatnám. Az *Este*, a *Dél* is ilye-

nek. Másrészt a saját életemből merítem, hiszen hazakerül(get)vén nem tudom összehajlítani a hajdant meg a mát. (Persze részemről a *haza* csupán idézőjelben mondható.) *A szenvedély visszahajlítása...* – mintha ez is egy régi versedből pattanna most elő. Harmadrészt pedig örökké genezisre vagyunk kárhozthatva, ez a mitikus tudatszféránkból jön, s bárhogy okosítjuk ki magunkat, akkor is az eredetet, a forrást kutatjuk, de ez még a tudományban is így van, nemde? A logikában is. Mi az oka ennek? (Az ok-keresés oka...) Egy ilyen hátráló állapot vagyunk („*úgy szólván, mint aki hátrál*”, te írtad mostanság). Hova a picsába, kiáltanék fel gorombán, lévén a szülőházamban betegeskedem, Zomborban, ami feljogosít erre a durva kiáltásra. No lám, alig szökelltem egy-két mondatnyit, máris ott termettem a te „Egészségházadnál”, ott, ahol az a gyerekkéz a nedves falon szánkázott betegen, ahelyett, hogy odakinn szánkázott volna a dombon, a dóm sáncán. És hipp-hopp, máris a betegségnél vagyunk, legyen akár pánik-, mely téged fulladós röhögésre indít, engem meg cigarettára, rá a beteg hörgőmre. Volt egy ilyen lázálmom: ki hörög ott? Hárman hörögtek sorjában összecsukolva. Ez meg már mese, rém-. Szóval a betegség-történeted, hatvan mérföldnyi leporelló-kórlapod a piliscsabai szülőházba visz vissza, ha hétmérföldes csizmát öltök. Te betegeskedtél, gyenge gyermekce voltál, mint többször írtad, mindig hozzáfűzvé, hogy azóta sem lettél különb, olyan, mint a telivér, „férfiás” doktor bácsi. A betegség úgy vette be magát abba az „Egészségházba”, mint a talajvíz a falba? A betegséged genezisééről kérdezek most. Gondolom, képpel kezdődünk. Lázás képekkel talán. Kezdetben volt a kép. (S ezzel nem távolodunk el a költészetől.)

MJ: Nem, szerintem nem jogosít fel a szülőház semmire, a picsabázásra a legkevésbé, szerintem; szerintem azért nem, mert kisiklatja figyelmünket a kedélyvágányról. Tudod, ugye, hogy egyik kedves egysorosom a „menny a picsában” a közelmúltból, és mégsem adtam le sehová, tudván, hogy képtelen volna már a szerkesztő is komolyan venni a dolgot. Azt hinnék, hülyéskedek, provokálom őket, esetleg meghibbantam vénségemre, kitört az öregség-nyáladás belőlem is, összekeverném az ősz nyákos nedveit a tavaszéival, s így tovább. Holott éppen ségél nem. Pedig József Attila például ezért is a mániám, mert nála találkoztam először az erotikus merevedés és a hullamerevedés *egyremegyével*.

Szívesen beszélek az ősbetegségemről, most, úgy érzem, szívesen, aztán menet közben elmehet tőle a kedvem, ez kiszámíthatatlan, azon múlik talán, hogy tudok-e róla újat mondani magamnak. '56 után kevéssel magamra hagyott a nagyanyám, akivel szinte csecsemőkorom óta egy ágyban (egy kanapén) aludtam mindig, ujjaim közt a hálóingjét sodorogtatva aludtam el esténként, hogy azután úgy másfél évtizeddel később áttérjek a papírlapok tépdésésére és papírgalacsinok gyúrására, éjjel-nappal, ha nekiültem írni valamit; vagyis a szövegről, selyemről átálltam az értéktelen papírra, amit egyébként saját magammal kívántam volna értékesíteni. Félreérthetően mondom, ugye?

Második elemista voltam tehát, amikor otthagytott a nagyanyám, és kiment a legkisebbik lányához Ausztráliába, ahol nemsokára bedarálta a gyűrűsujját egy konyhai húsdarálóval, mert szakácsnőként főzött valami papoknál. Én meg ágyinak estem idehaza hamarosan, három-négy éven keresztül újra meg újra, kideríthetetlen betegségek támadtak, iskolába alig jártam, viszont nagyon korán kezdtem pubertálni, azt hiszem, egy drága-kedves lány jóvoltából, aki pár évvel idősebb lévén nálam, úgy dédelgetett, ölelgetett, mintha kisöccse volnék. Úszni is ő tanított meg, rosszul, de mégis, az ő révén, az ő indíttatására keltem föl az ágyból és igyekeztem némi izomzatot rádolgozni egyik napról a másikra duplájára növekedett testem-

re. Egyetlen nyáron történt mindez, a hatodik és a hetedik elemi között, s ugyanekkor barátkoztam össze egy osztálytársammal, akivel egyszer te is találkoztál, s akivel aztán még szinte évtizedekig nem akaródzott elszakítanunk minden szálát, ráadásul ma is úgy tartom, hogy elsősorban az ő ízlésének kívántam mindig megfelelni, nélküle soha nem éreztem biztosnak magamat semmiben. Ma sem, csak mára keserű üledéke maradt csupán annak a barátságnak. Ne az unicumosan gyógyító keserűségekre gondolj, hanem ami a nyelvcsövet – nálam a légcsővel együtt – azonnal összezárja, amint az íze a nyelvedet éri.

Szavamat meghallva látom, úgy beszélek róla, mint amivel egyszer s mindenkorra torkig lettem, a barátsággal magával szinte. Mi lesz, ha egyszer majd véletlenül ugyanígy találok majd szólni a szerelemről, aminél jelentősebb érintettséget még az életben nem tapasztaltam? Szóval nem lettem torkig semmivel, ha engem kérdezel, ám hogy a torkomból mi jön fel, mi hagyja el a száját, azt előre többnyire nem tudhatom. És ez már összefüggést mutat annak a magára hagyott kisleánykának az úgynevezett pszichoszomatizálásaival, amire rákérdeztél, vagyis úgy gondolom, testem, amilyen beszélésen viselkedett akkor, illetve azután, hogy a nagyanyám otthagytott az egészségházban, olyasképpen hajlamosak nálam testet ölteni a szavak, ezek az ősközösségi eredetű pszichoabsztraktumok, önmagukban közömbösnek mondható fogalmak. Ja, és még valami, talán nem mellékesség: nálunk odahaza soha senkinek nem állt be a szája, mindenki mindenkivel szemben állított, cáfolt, tódított, esküdött stb., korán megszokhattam tehát, hogy a szavak névértéke nem számít, s még kontextualizálva se hagyjam magam elragadtatni velük.

RV: Nem, nem mondtad még nekem ezt az egysorosodat, nem emlékszem. Ám egy piros babos kendőre emlékszem, apám hajleszorító alvókendőjére, melyet az ujjaim közt szerettem húzogatni, ha nem volt a fején. És éjszaka akkor nem félttem, ha fogták a sarkamat. A sarkamat kellett fogni. Most, hogy ezt írom, felmerül bennem a gyerekkori félelemvilág, mely a mindenkori regresszióban ott szivárog, és gyanítom, hogy a regresszióm már-már és egyre inkább állandósul. A nagyanyád hálóingjéről és az ágyatokról versben is megemlékezted: „*de nem bírok fölkelni, nagyanyó selyem / hálóingét sodorgatom kábán*”, az első kötetben. Az ott leírt „pszichedelikus állapotok” is mintha a regresszióból merítenének. Mennyiben tartozik ez hozzá a versíráshoz? „A valósággal kötött cinkos szövetség” ellenében?

Az *együttjárásban* mintha épp a nyelvi regrediálás felfedezésszámba menne, és megoldaná a textuális és a könyvtől mint kulturális produktumtól való berzenkedést. Az új *Egy kézben* említett nedves fal is már ott megvan – mióta szívja a talajvizet! S a régi *Fehér feketében* című versedben bukkantam most rá arra a hasonlatra, mely szintén huszonhárom éve az emlékezetemben ragadt: „*mintha elől-hátul / üvegtáblákat toligálna fel a törzsembe / a bőrröm alá*”. Kb. ezt érteném „pszichedelikus” élményeken, még eklatánsabban: „*nincs lábam, ujj-vastag / selyemfekete faágak ütköznek elő / a meg-megcsúszó szemhéj nyákos vörösből*”.

A koragyerekkor viselkedne úgy, mint a talajvíz? A vers számára pedig táptalajként. A regresszió teszi lehetővé ezt az abszorbeálást, nem? És a szerelmi regresszió fokozza fel. Te mintha kezdetben ott lelted volna fel a verstápot a kezdetben. Ős-érzetek felelevenítésében: „*a torkomból / nagy nehezen visszakrágogott fonál / izgat egyre, és nemcsak most, utólag, de / belül, a nyelvem tövét csiklandozva*”. József Attilával aztán tudatosítani lehetett ennek a regresszióknak (árnyékvilágnak?) a revelatív jellegét és a költészeti horderejét. S e fordított folyamat a halállal tetőződik? S a nyelv mint ősz-absztraktum szintén tartalmazná az ősrányakat?

MJ: Jó megindító, felkavaró emlékekkel rukkoltál elő, tudod-e! Merthogy nekem így tüstént az ugrott be, hogy kislányként apád skalpjával az ujjaid közt tudtál igazán elnyugodni, hajajajajaj! Hajhálójaj! És hozzá ez az éjszakai sarokfogás! A kérdéseidre pedig mindannyiszor meg is feleltél, úgyhogy fölöslegesen játszanám meg a komoly interjúalanyt, ezúttal előre-, sőt elémolvastál, eltorlaszoltál jól-ismert-magammal; de helyesen tetted, pár napja ki nem állhatom magam, megint torkig vagyok magammal, a torokfonálos idézet is stimmel ennyiben.

Ami a talajvizet illeti, nekem az most így visszahallva, ugyancsak ambivalensen hat: mint a múltkor említett József Attila-kétértelműség, a fallikus és a hullamerevség, itt is a falba fel-szivárgó talajvíz, illetve a vele asszociált regresszió tele hullafoltokkal, salétromfoltokkal, utóbbi meg már Holant idézi meg bennem. Holan nagyon erősen hatott rám, akkoriban különösen, a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján, annyira örültem annak is, hogy egyidős apámmal és József Attilával, olvastam ugyan tőle már akkor is gyöngébb dolgokat, butaságokat is bőven, e tekintetben nagyon elűtött József Attilától, akinél efféle fogyatékkal soha nem találkoztam, sőt.

Miért ragadtam most le Holannál? Régóta eszembe se nagyon jut... Hát persze, megvan, igen, azért is kattantam rá annyira annak idején, mert végre megtaláltam magamnak a nem vicces-és-mégis-velejéig cseh elmét. Nagyon nem szerettem a Hrabal- meg a Menzel-kultuszt, azt az úgynevezett bővérű és huncut fügmutogatós rendbontósdit, ebbe a nemszeretembe azonban rögtön értsd bele mindenkori beteges antisznobériámat, ami nyilván egyszerre mértéktelen gőg és vérig sértettség is nálam, ad absurdum amolyan preventív önkirekesztődsi minden olyan közösségből, élethelyzetből, ami után valaha, esetleg álmaimban oly hasztalanul sóvárogtam. Megjegyzem, az étellel magával is hasonlóan lehetek, talán csak a halállal nem, az iránt még soha nem sikerült megvetést éreznem. Bátorságról hát most, se ké-sőbb, szó ne essék.

Nem baj, ugye, hogy véletlenül kitértem erre a kirekesztés-témára? Annyiszor jut eszembe alkalmatlan pillanatokban, amikor semmiféle rögzítő eszköz nincs kéznél, annyiszor sajnálom, hogy szertefoszlanak a tündéri gondolatok. Nekem minden fontosabb gondolat tündérinek számít, a legvéresebbek a legtündéribbek, értve ezen azt, hogy csakis az úgynevezett hús-vér gondolatok képesek tündéri nevetésre fakasztani, esetenként megrikatni, s itt szá-zadszorra megint József Attilát említem meg, őt olvasva manapság is el-elbögöm magam.

Tehát kirekesztés. Ma késő este találkozóra mentem át busszal Pestre, ilyesmit nem szoktam csinálni, szokatlannak találtam ezért az utazóközönséget vagy -közösséget, s így, bizony, mintha meg is sértődtem volna máris, hogy nem fogadnak be maguk közé. Hogy ha élesben vetődne fel a kérdés, befogadnak-e vagy sem, kiderülne a majdnem egyértelmű *sem*. Elhangzana. Ria, nem akarom túlságosan elviccelni a dolgot, kellő eréllyel viszont komolyan sem tudok most beszélni. Vegyük úgy, hogy jelzésül skicceltem ide mai buszbéli önkirekesztésemet, hogy ezáltal nem túl régi felismerésemet szóba hozhassam: a kirekesztést a lét maga viteti végbe a létezővel. Próbálok érthetőbben még egyszer: mintha a létező elsőrendű feladata volna a létet kirekeszteni önmagából, idegen szóval: dezidentifikálni, szeparálni és dezidentifikálni, esetleg szélnek ereszteni, s kitenni ezáltal annak a szenvedésnek (ill. szenvedélynek), amely mindenáron helyreállítaná az eredeti rendet, magától értetődséget.

Szerintem ez válasz is a kérdésre, amit pszichoanalitikusan fogalmaztál meg, s amúgy meg is válaszoltál. A regresszust illetően roppant óvatosságra volna szükség, magához az

eseményhez is, de elsősorban a róla valló beszédhez. Két *l*-lel, igen. Szó sincs róla ugyanis, hogy a versben az ember elhagyhatja magát! Az az emlékezés, amit a vers végbevisz, az a legkevésbé sem engedés a gravitációnak, nem a nyugós kisgyerek trónra ültetése, hanem felszabadult és felszabadító ráismerés a kisgyerekre, másodszeri világra hozása a kisgyereknek, vagy, mondjam így, *másvilágra hozása*... Megboldogítása. Nem ironikusan, nem is viccből mondom így, most, az írás során vélem újraérteni ezeket a kifejezéseket, mit is érthetett a szó szülője a *megboldoguláson*, s amennyiben a halált, mit vélt a halállal eltűnni, elmúlni, s az eltűnt helyébe állítódni. Helyrehozódni. Arany–Hamlettel szólva: *helyretolódni*, miután az életben valószínűleg sikerült mindent eltolnunk.

Én ugyan nem remélek újabb fordulatot a halállal, annál reményellenesebben gondolkodom, élet- és reményellenesen, halálos irtózáttal gondolok sokszor a reményre, ezt a Nárcisz-kötetben sikerült Eötvös báró révén szóvá tennem, a remény silányságára, szóval nem remélek, nagyon nem remélek újabb fordulatot, ami korrigálhatná immár hatvanegy éves balesetemet, ám a lelkiismeretemet sem rongálhatom tovább azzal, hogy eltagadom a versmegboldogításbéli örömeimet. Ezeket a többnyire látomásokkal, hallucinációkkal járó és persze tünékeny transzparenciákat, amelyek természetesen teljes közömbösséggel járnak. És valamiért csakugyan a korai, olykor legkorábbinak érzett gyermekidőket idézik meg, valamilyen közel-örökkévalóságot, nem magát az örökkévalóságot, csak mintha annak a horizontját, annak az égboltozatát; erre pedig annyi kézenfekvő magyarázat adódhat – ám egyvalami mégsem: miért vagyunk ilyen révületekre, extázisokra kalibrálva? Ilyennek érzem a libidó-elméletet is: igen, igen, minden tételében és altételében ráismerek a tapasztalataimra, filozófiailag azonban, jobban mondva, metafizikailag: semmi! Semmit nem árul el a létről nekem. És talán ez az egyetlen metafizikai realitás: a semmitmondás.

RV: Önudorom akkor a legerősebb, amikor épp nem követek el semmi bűnt, hanem semmi-érzékelővé válok magamban. Amiből az következne, hogy az önudorom elsősorban nem morális, hanem metafizikai fogantatású, egyfajta *horror vacui*. Lévéen, hogy a semmi övezetében, övében válik kiélezetté az én-göb önutálata. (A „göb” szót az *együttjárásodból* veszem. Ott ugrál folyton.) Ha elkövetek valami rosszat, akkor abban morálisan kívül a lelkifurdalás. De a semmi ölében tiszta az önutálat; ilyenkor még az „önutálat” szó is utálja önmagát. Ez a „metafizikai semmitmondás” rosszhiszemű vetülete, tudom, hogy van jóhiszemű is, emlékszem is rá, csak most elfelejtettem. (Emlékeztess!)

Most én is minden konkrét ok nélkül kirekesztettnek érzem magam, vagyis ismeretlen okokból önkirekesztést követtem el, interpretációd szerint a lét intencióját követve. Teljesen értem, amit mondasz, hogy a létező ki van rekesztve mindig a Létből, feliben-harmadában vagy teljesen, s végül is ez a hiányosság okozza véges (?) szenvedését, időnként örömeit (fordulat esetén), és ez okozza az időt is. És a teret is, azt a hézagot, amiről már az első kötetben sokat írsz, ami igazából az *együttjárás* felfedezett tere. Szociális szempontból pedig a kirekesztés valóban, erről én is gondolkodni szoktam, az egyik alapvető félelem, fájdalom, törekvés, bűnözési alkalom és legmindennapibb élmény. Nyilvánvalóan, mondani se kell, állati, jobban mondva újszülött-kori, kora-gyermekkori eredetű, és aztán a duzzadó tudat minden hájjal megkeni. Hogy a kirekesztett utálja önmagát, az is evidens. Többek között ezért is vagyunk „visszataszító áldozatok”, ahogy az egyik kedvenc Nárcisz-versedben áll.

A kirekesztés és az önkirekesztés nekem is egyik nem múló ősélményem. (Kisiskolás koromban a szünetben én mindig a fal mellé álltam, és ott álltam. És, erre most jövök rá, ez csak

akkor oldódott, csak akkor mertem beállni a körbe, amikor konspirálhattam első, igen ravaszdi barátnőmmel, akinek már a neve is huncut: Magyaros Rózsi! Ez a kis komisz avatott be a társasági létbe.) Majd az irodalmi szavak részvétellel, a platóni részesedéssel kecsegtettek. Én nagyon-nagyon sokáig HITTEM is bennük, nagyon-nagyon sokáig teljesen gyanútlanul és szenvedélyes bizalommal olvastam – ezt akartam megkérdezni tőled: hogyhogy nálad nem volt meg ez az ősbizalom az irodalomban, hogyhogy te rögtön gyanakodtál?

Az antisznobéria szálán is követlek, ez nálam is máig erős, miközben a népből való kirekesztettségemet is sorozatosan meg kell tapasztalnom; néha törleszkednék hozzá; vérgisértettségem ebből az utóbbiból is fakadnak.

Visszatérve az *együtt.járáshoz*: a hézagból eredünk. Ha-ha! A tátogó úrból. Az is kirekeszt, amikor megszül, és kapkodszt vissza/előre utána, transzba esve. Ámde aláhúztam a *Fehér feketében* című korai versedben egy mondatrészt, ahol a helyedről beszélsz, azaz arról az „*egy- / idejűségéről*”, „*aminek a szárnysúlyai / kezdettől fogva nem engednek felpillantanom / a pápírról*”.

És most visszatérek a regresszió-témánkhöz. Korántsem csak úgy értem, mint eltaknyolást, elgyerekesedést, hanem úgy is, mint olyan alászállást, hogy közben az egyik lélekrészed éber marad, irányítja a liftet. Erre figyelhettél fel, amikor megoldottad az írásproblémádat (mely azóta más aspektusokkal gazdagodott). És amikor – az első kötetekben extravagánsan, extravagányul, alsó-avantgárdos lendülettel – szavakba foglaltad a fél-lappangó, annál feszítőbb érzeteidet (nem érzelmeidet), és az ezekből fakadó illegális gondolataidat. Illegálisakat szellemileg is, beilleszthetetleneket irodalmilag is. Kirekesztetteket.

MJ: Tegnap felolvasóesten vettem részt – meggyötrötten jöttem el onnan is, önkirekesztő indulattal, zsibbadtan, bágyadtan és ingerülten; a busz is megtömődött közben, csupa gyanús és gyanakvó tekintet, zöme az Operánál szállt fel, sokan gyűröttebben nálam is, hozzám préselődtek többben, pedig ez a fajta busz tele térelosztó korláttal, köztes, meghághatatlan helylyel, mintha tervezője arra törekedett volna, hogy minél kevesebb utas férjen fel rá egyidejűleg. Ritka egy rokonszenves törekvés.

De az ősbizalom-kérdésedre nehéz mit mondanom, minél többet vizsgáltam ebben a tárgyban, annál bizonytalanabbá váltam, végül már azt sem tudom, nem szinonimákat mondunk-e, amikor bizalmat vagy kedvet emlegetünk. Kedvem kerekedik, bizalmam támad, ergo ha bizalmam elvész, a kedvem is elapad, melyik előzi meg melyiket, és az időrendiség feltétlenül ok-okozati viszonyt jelent-é? Régebben sok ismerősömet megkérdeztem erről, hogyan emlékeznek, mikor űzettek ki az Édenből, és szinte mindenki a hat-hétéves kort jelölte meg. Én meg addig abban a hiszemben voltam, hogy a nagyanyám eltűnése hozta rám a pusztaságot, a sivatagot, előtte semmi sem hibádzott nekem; vagy netán így is nézhető: nagyanyám arra a belső sugallatra tűnt el, amit az én életkorom, kiűzetési határidőm szabott meg neki, anélkül hogy erről tudatos tudomása lett volna? Szerelmesek elfordulása egymástól nem ilyen titkos parancsra történik-e, mint ahogy egymásra találásuk is a titokzatos véletlen (TV) műve?

De hiszen hülyeségeket kérdezek, tudom, hogy igazában minden a véletlen műve (VM), csak valami átkozott fásultság (zsibbadtság) nem engedi a figyelmünket rajta tartani, helyette gépiesebb kauzalitásokra állítjuk át elméműködésünket – ilyesmi történhetett Newtonnal is, amikor istenkereső kutatása közben fölfedezte a gravitációt. Ahogy erre viszont engem a TV (titokzatos véletlen) ébresztett rá játék (pingpong) közben, amikor a *leejtettem* szólásra

reflexszerűen hallottam meg bensőmben a *felejtetem*-et, azonnal megvilágosodván, hogy igen, ez a newtoni paradoxon egyszeri (mert magyar) nyelvi megfejtése. Illetve szóba öntése. Ömlése.

Persze, nagy segítségemre volt itt már Freud is, nélküle, az ő (nagyjából) ismerete nélkül talán nem jut eszembe azonnal Newton, mármint a *leejtetem* – *felejtetem* alakzat nyomán, bár ez is micsoda feltételezés, miért nem inkább a freudi fordulatot látom efelől beteljesülni, ezredszerre, hátat fordítva ismét az időrendiségnek. Kósza ötlet, de hátha rossz lelkiismeretünknek ez (is) a forrása: fejlemények illetve fejlemények elmaradásai támasztanak zavart a lelkiismeretünkben, mivel hol az oksági rendet, hol pedig a TV (titokzatos véletlen, vagy a transzcendens) szerzőségét árultuk el, azaz tagadtuk meg. Hát nem ez maga a rossz lelkiismeret? Ez az áruláskényszeredettsé? Gondolatbűn, bizony az.

Nem szeretem ma már a dadát, már a szürrealizmust sem, nem, mert túlbolondozta a dolgát, mozgalom lévén hivatalának tekintve a bohóckodást, pedig zseniális bátorságra vallott szembefordulása a kauzalitással. Egyszóval szeretem, nem szeretem, vetemülhetnék-jeimben nagy segítségemre volt annak idején, társaságomat sikerülhetett jobban túrnóm magammal, valahányszor értelmetlenül éreztem magamra maradni magam. A mozgalmaddal magadra maradni már komoly kunszt, nincs kikkel összehangolódnod, sosem tudhatod biztosan, most éppen komolyan gondolsz, érzel valamit, vagy a bolondját járhatja veled a lelked (tested), elvégre az ember nem igazodhat teljesen önmagához.

Társaságban közmegegyezés kérdése, hogy tragédiát élünk-e vagy komédiát, netán kevergetjük a kettőt; tájékoztatnak bennünket menet közben erről, a váltásokról is, sőt belső tájékoztatásokat is keringetünk magunk között, mondhatni folyamatosan látjuk el egymást mihez tartási jelzésekkel. Ez a nyelv, ugye, a folyamatosan születésben lévő, amely referenciáit zsonglőrként feldobó s visszakapó és el-eltüntető képességével valósággal rést üt az ember, az individuum homlokzatán, s attól fogva, ha egyszer rést ütött, nem tudsz nem magadba szállni olykor, egyre gyakrabban, abba az inkább mikrokaoszba, mint mikrokozmoszba, amelytől éppen a nyelv lett volna hivatott megóvni. A homlokzati rést is a nyelv révén szokás újra-befalazni, éppenséggel a referencia-egyeztetésekkel, nyílászáróvá, ablakká szelídíteni mondjuk, hogy a belső terek lakhatóak maradjanak; tapasztalatom szerint ez tartósan senkinek sem sikerül. Nekem ideiglenesen, pillanatokra sem ment soha, hacsak sétáimat nem nevezem sikertörténetnek, amikor addig-addig keringek magam körül, míg ki nem centrifugálódik belőle(m) a szennylé. És marad bennem, maradok magam a tiszta szenny. A szenny megtisztítása.

Nagyon szeretném, ha szavaimat nem tekintenéd provokatív túlzásoknak, ám beteges őszinteségnek, kéjes önvádaskodásnak sem; annyiban legföljebb mégis, hogy azt legalább tisztázhassam (!): semmi és semmilyen privilégiumot nem gondolok tarthatónak, birtokolhatónak, amelyet az ember eltulajdonított magának a természetből, elkerített magának abból, ugyanakkor eszemben sincs a fajtámat gyalázní ezért: az emberi beszédet is ad absurdum a természet művének tekintem, egy olyan *abrak a darabjának*, amelyet sem kiköpni, sem lenyelni nem tud egyértelműen, emésztődni benne viszont kénytelenül, igen. Abban még sikeresnek is bizonyulhat olykor.

RV: Távol állok attól, hogy provokációnak, beteges őszinteségnek vagy önvádaskodásnak tartsam azt, amit mondasz, ellenkezőleg, az ilyen tételeket, mint pl. a „magam vagyok a tiszta szenny” (ha kicsapattam magamból a szennylét), evidenciának érzem, ami tehát nem a szub-

jektum túlbuzgóságából fakad, hanem napnál világosabb; az olyan érzeteket pedig, mint amilyeneket pl. a késő esti buszozás képével szemléltetsz, teljes mértékben azonosítani tudom, s mintha nem csak magamban, hanem a világban. Számomra azért is értékesek az ilyen megfogalmazásaid és képeid, mert soha el nem ismert, váltig tagadott, a tudatból kiűzött tényezőkre világítanak rá. Kirekesztett dolgokra.

Aztán vannak olyan föltevésed, amelyek elgondolkoztatnak, mint pl. most ez a bizalom és a kedv szinonimitásáról szóló; amikor úgy érzem, mintha közel járnánk az igazsághoz, szóval hogy „meleg”, „forró”. Ezt verifikálni lehet, bárki utánajárhat az értekei világában, hogy a kedve akkor lobban fel, ha hirtelen vagy fokozatosan bizalom tölti el valaki vagy valami iránt. Aztán persze, ahogy egy korábbi leveledben írtad, rendszerint mindent eltolunk. És szétgyanakszunk. Ez rövidebb és hosszabb folyamatokon keresztül is, akár egy órát veszünk, akár egy életet vagy a történelmet, így megy. Úgy látszik, így törvényszerű. A kommunikáció elharapódzásával – úgy érzem, manapság kommunikációs hisztériában élünk – pedig egyenes arányban fokozódik és keserül a bizalomvesztés/kedvszegődés. Fajunk nyelve mintha elrákosodott volna, és Freud doktor homeopátiás terápiája nem segített. Hohó, a bajt ő is elkapta! Mint az új kötet harmadik versében írod, „eláruljuk a fát”, a létezőt, mellyel közvetlenebb, bizalmi kapcsolatunk volt, egymásra hagyatkozván valami kölcsönös áramlásban.

Számomra valóságos apokaliptikus hangulata tud lenni egy ilyen buszútnak, egy társasági együttlétnek, annyira szaga van az általános gyanakvásnak, kelletlenségnek, leplezett kedvetlenségnek és látens agresszivitásnak, melyek alól magam sem vagyok kivétel.

A nyelvnek nemcsak egyes szavai tudnak színükre-visszajára fordulni, hanem maga a nyelv is kifordul önmagából. A kiterjedt, elburjánzott, elharapódzott kommunikációnak gyilkos mellékhatása van! Én sem szeretnék kultúrkritikai céllal fogalmazni, hanem inkább fenomenológiailag és metafizikailag lennék erre kíváncsi. A nyelv kárhozatainkra is szolgál, mint ami sikerünk hátulütője? Hogy ki kivel, mi mivel bánik el, az ember a nyelvvel, vagy fordítva, nem tudom. A természet koronája lehull? Az irodalmi estek is rendszerint azért oly le-lombozóak, mert amit az irodalom talán elért a nyelvben, hogy visszatalált az árulás előtti állapotba vagy leleplezte, lelepleződött benne az árulás, azt az ilyen közéleti (nyelvi) események megint elrontják. *„Eláruljuk / a fát, amellyel jó volt váltanunk / estében az éjjel, és most tolhatjuk / az öklünket a szánkba, felkívánva / azt is, ami merő gyötrellem.”* Elhányjuk magunkat magunktól.

Az árulással kapcsolatban a véletleneket emlegeted, a TV-transzcendenciát, melynek háttat fordítunk, várunkat építendő, ahol aztán cefet rosszul érezzük magunkat...

Emlékszem, gyerekkoromban gyakran arra a bizsergető érzésre ébredtem, hogy de jó, ma még mi minden lehet! A kiszámíthatatlan lehetőségek bőségkosarának érezvén az előttem álló napot. És este kár volt lefeküdni, kimaradni a történő világból. Egyébként nálam is a nagyanyámtól való elszakadással járt együtt a kiűzetés. A szüleim visszavittek magukhoz Bezdánból a városba, Zomborba. És egy képre is emlékszem 68-ból, ezt utólag onnan tudom, hogy a fejemben maradt a nagyapám mondata: *vigyétek haza a gyereket, lehet, hogy háború lesz, a határon már felsorakoztak a tankok.* Otthon beletettek a kádba, és én a bojler piros lámpaszemét néztem elkeseredetten. És azóta is, ahányszor megakad a szemem azon a piros szemem, mindannyiszor eszembe jut ez az esemény. Az a mélységes döbbenet, hogy ez most már az itthon?

Az enyém is hangoskodó, nagyszájú, pörlekedő család volt, és én ebből menekültem az irodalomba. Sokáig úgy voltam vele, mint mások a Szentírással, és nagyon erős vágy hajtott oda, a Szellembé, sokáig nem eszméltem rá a stílus, a retorika blikkfangjaira. Nem fért hozzá kétség, hamisság a fejemben. Neked tudomásom szerint nem volt ilyen naiv irodalmi korszakod. Talán anyád miatt nem, aki nagy olvasó volt?

(Még annyit hadd jegyezzek meg a témához, zárójelben, hogy itt, a Balkánon, ahol vagyok, a nyelvnek sokkal indulatibb használata és működése figyelhető meg, mint Magyarországon, és ezzel kapcsolatban bizonyos antiintellektualizmus. Ha azt mondom, hogy te rendkívül intellektuálisan viszonyulsz a nyelvhez, akkor rossz nyomon járok?)

MJ: Hogy intellektuálisnak gondolom-e a gondolkodásomat, versírásomat, elmélkedéseimet? Erre nagyon nehéz válaszolnom, a tudatiságot illetően sem vagyok biztos semmiben. Illetve amikor bizonyosságérzetem támad, az nagyon különbözik a spekulálástól, de azt hiszem, te is másképp élsz meg egy gondolatot, amikor az mintegy magától, úgyszólván belső megvilágosodás gyanánt tűnik fel az elmédben, és másképp, amikor belső számításokat végezve, hogy úgy mondjam, ólálkodsz a kérdésesség körül.

Beszélgetéseinkben számtalanszor éltem már a pingpongozási hasonlattal: amikor kapom a labdát, az adekvát reagálás nem tűr halasztást, azonnal kell intellektuálisan és érzéki- leg megválaszolnom a dolgot, és hangozzék bármi furcsán, ez a versírásban is így megy, sőt a spontán mindennapi elmélkedésekben is. Abban az értelemben tehát semmiképp sem mondanám intellektuálisnak magam, hogy számításokat végezve reflektálok a „helyzeteket”, bár ez is megesik, hogyne, csak pont ilyenkor mondok csődöt (ez, sajnos, érzik eddigi válaszaimban is sok helyütt, attól tartok), ilyenkor biztos szinte, hogy nem az igazat mondtam. Nem, nem hazudtam, csupán halandzsáztam valamit, hátha érvényesül a „túloldalon”; a meggyőződéses bizonyosságot azonban sosem tudhatom előre, és ez a fontos: hiába eszméltem már rá erre vagy amarra a „tényállásra”, annak az ideje, azaz aktualitása elmúlt – vagyis minden elkövetkező pillanat magában hordozza igazságérvénye titkát, nekem ahhoz kell hozzáférnem, azt kell felismernem. Mármost ez mennyiben intellektuális feladvány? Tapasztalatom, hogy a versben épp a legkomplexebb, legrétegzettebb jelentéslehetőségek (más szóval: a vers kimeríthetlensége) csakis az analitikus tudat felfüggesztésével szólíthatók és szólaltathatók meg, máskülönben partra vetett halként tátog a versbeszéd.

És ezzel kapcsolatban kevés a freudi tudatszerkezet figyelembe vétele. Sokkal többet mond például az ágostoni figyelem, az ima erektivitásának a gondolata, amit azonban, ismétlem, hiába tartok megint csak szem előtt, az összpontosulás, az erekció még nem jön automatikusan. Sőt, mintha reflektáló-analitikus (értékelő, számító stb.) tudatom elől húzódná vissza minduntalan a tenger nyelve. Kedvenc szöveghelyem erre, tudod, József Attila tehervonatos töredékének ez a passzusa: „*A raktár / előtt poros lámpa ég, / csak látszik, nem világít. / Ilyen az ész, ha áhit.*” És milyen fantasztikus, ugye, hogy a bámulatosan szemléletes hasonlattal megvilágító erőre tesz szert, azaz a passzus épp az ész illetően impotenciáját ábrázolva erektilja a vers, valamint a vers olvasójának a figyelmét. És ezáltal a rámpa úgyszólván egy metafizikai-áldozati mézárszékké, oltárrá avanszál, a raktárral, ami egyszeriben az ember összes, nehezen mozdítható holmiját látszik (sic!) tartalmazni. Inkorrekt talán, hogy saját vers helyett József Attilával példálózom, de ezt jobb lelkiismerettel teszem, végre is ő már meghalt, találatai örökre visszatérően érvényessé váltak.

RV: Arra gondoltam itt még, felvetvén az intellektualizmusod kérdését, hogy a magától értetődés birodalmából, egyre nagyobb sebességgel, átkerülnek a dolgok a bizonytalanság, bizalmatlanság, gyanakvás ködvilágába, ahol ésszel kell megpróbálni, megforgatván, megragadni őket, innen nézni, onnan nézni; ahol az eszmélés fogas kérdés, és a tévedés esélye óriási. És felrémlt bennem, hogy nálad a nyelv (és maga a költészet) is átlendült emide. Nemde? Miközben a többség a nyelvet magától értetődőnek veszi, tenálad rá kell eszmélni, tenálad a nyelv a folyamatos metamorfózisok frekvenciáján vibrál, te firtatod, faggatod a nyelvet, a nyelv nálad ismeretlen arcait (grimaszait) mutatja. És a mi olvasási nehézségeink abból fakadnak, hogy a nyelv ilyen szokatlanul viselkedik nálad, másrészt azonban, mint írtad, analitikusan fölébük hajolva mégsem ébrednek meg a versek, melyek szerintem egy érzéki világba merülnek alá, buknak onnan fel; tehát az ész kevés, az érzelmi befogadás lehetetlen, zavarba jön az olvasó, és vagy a saját zavarában úszva, azt mint a hínárt széthajtva, a zavarból/iszaptól táplálkozva tanul meg Marno-verset fölfogni. Vagy nyelvjátékos fejtörősdibe megy át a befogadás, ami kiszárítja a verseket. Azt akarom mondani, hogy az ész, az intuíció és az érzés hármását nem könnyű összefonni, és eltalálni azt a sávot, ahol kibontakozik a versed. (Mint a japán origami, mondtuk egyszer.) Azt akarom mondani, hogy a tudatosság és a nem-tudatosság körmeteszétét kell megkeresni, talán. Úgy vagy intellektuális költő, hogy az intellektus(od) nem válik szét az iszapvilágtól, mint olaj a víztől. A gyakran használt „erektáltság” metaforád valami olyasmire utalhat, ami az egész lényt izgalomba hozza, fölkelti; ahol a szellemi és az ösztönös inspiráció együtt járnak... Mondod, hogy az igazság állandó változásban van, mindig csak aktuális – hát a versben? Ott mi teszi maradandóvá, még ha színjátékosan is, mert minden olvasáskor másmilyennek tűnik a vers. A versbéli bizonyosság, mert az is rejtőzik benne, az miféle mag?

MJ: Erről régebben már ugye beszélgettünk telefonon, és én akkor sem értettem, nem tudtam pontosan azonosítani, mire gondolsz. Annál is kevésbé, mert a versírást biztosan nem gyakorolnám, nem erőltetném, ha időről-időre nem érezném eredményesnek, legalábbis a tekintetben, hogy valami magától értetődővé vált, valami olyasmit írtam le (költöttem), ami végre teljesen magától és csakis magától értetődik. Mert különben mi a fenének írnék verset? És mert amúgy, a mindennapi életben, a mindennapi diskurzusban semmi sem értődik magától. Emlékszel a *Nárcisz készül* kötetben a rövidke címadó darabra? Abban kezdek evvel, hogy „*A nő mint a pongyola végzet, / míg Nárcisz a tények tükrében méretezik.*” Igen, ez bizonyos tekintetben paródia, sőt önparódia, a némelykor tán túlzásba vitt pontosságom paródiája, de hol itt a pongyolaság, amikor maga a „pongyola” jelzőként való használata is megkapja jelmez-értelmét, elfordítva a verset a tovább mélyülő pontosítások irányába; perspektívája nyílik a versnek, mintha úttá válna, amin haladhatok előre-hátra, leparkolhatok a szélén, és megállapodhatok tekintetemmel a táj egy tetszőleges részletén.

Mindezt azért merem mondani, mert épp egy építésmérnök állította nekem, hogy a verseim téralakzatúak, háromdimenziósak, én meg ezt így fordítottam le magamnak, hogy belülről azok, vagyis belső terük van, kívülről ez nem nyilvánvaló, küllemileg egysíkúnak is tűnhetnek akár. Szerinte, a mérnök szerint, nem. Amikor viszont azt mondtam, analitikusan nem téríthetők magukhoz a versek, azon épp ezt értettem, hogy a puszta racionális vizsgálódás lepattan róluk, mint mondani szokás, nem tud velük mit kezdeni. Nem tudja megkezdeni őket. De hogy ködvilág? Nem tudom, esetenként az sem kizárt, beleveszhet a vers is a ködbe, Ady lovasával egyetemben, ráadásul a napokban foglalkoztatott megint ez a gondolat, hogy

hogyan lehetne a verset egy az egyben megfeleltetni a közvetlen valóságnak, hogy lehetne azt írni, ami éppen van, azzal a jelentéssel és jelentőséggel, és nem az ellenkezőjére fordítani át, mint a bánatot, azáltal, hogy kiénekelted, öröme, ujjongásra.

Kicsit zavarban vagyok, mert érteni vélem, miért így tetted fel a kérdést, de bevallom, a kérdést érzem inkább így homályosnak, pontatlannak. Igaz, én sem tudok rá áttetsző tisztasággal válaszolni, főleg, hogy a verseket magukat sem tudom lefordítani „közérthető prózára”, bár elemezni, föltárni, kivesézni tudnám, szoktam is csinálni, már amikor érdekel valakit. A szingularitását illetően elvileg sem lehetnek kételyeid: amikor ugyanis íródik a vers, az el-téveszthetetlen időszakaszban megy végbe, annak az intervallumnak a lelkét teszi szóvá, függetlenül a vers tudatos(an választott és megnevezett) tartalmától. Én ugyan nem dátumozom írásaimat, de csak azért nem, mert olyan elemi fontosságúnak érzem időjegyüket, hogy feltüntetésükre már nem is fordítok gondot. Hadd dolgozzanak a szövegben arc és név nélkül. Erre vonatkozóan biztosan eszedbe jutnak majd kérdések még, hiszen most már rébuszokban (is) beszéltem, nagyon elfáradtam, elcsigázódtam így hajnalra, de máris izgulok, mikkel lepsz meg holnap...

B. GRESKOVICS KLÁRA

Tereld a szót – egy Marno-vers olvasata

Egy olyan nyelv képzete, mely teljesen megszabadult minden referenciális kényszertől, teljességgel elgondolhatatlan. Bármely megnyilatkozás olvasható szemantikailag motivált kijelentésként, és attól a pillanattól fogva, hogy működésbe lép a megértés, elkerülhetetlen egy szubjektum vagy objektum tételezése.

Paul de Man: AZ OLVASÁS ALLEGÓRIÁI

Tereld

Paul Celannak

a szót, vissza a csonthoz, tereld újfent
a kertre, vesződés nélkül, vesződjön
vele az ördög, tereld a szót másra,
mondd, amit álmodban (sem) gondolsz; aludj,
más szóval, aludd ki magad a kertben,
tereld a szót álmodban a kecskére,
mely egy sportpályán legel, elhagyottan,
a kapufához kötözve; szólítsd meg
most, tereld a szót a harangzúgásra,
vagy lökd vissza őt a szakadékába,
még harangszó előtt; vagy rúgd csak jól oldalba. Nosza, tereld a szót a nyájra.

A szöveg első szavát címként kiugratva olvashatjuk. A „Tereld” hagyományos értelemben vett címnek is tökéletes, hisz egyetlen, karakteres szóba sűríti a verset. A szöveg gerincét felszólító módú igék¹ rajzolják ki. A „tereld” hatszor fordul elő, tehát nemcsak cím, hanem a vers egészét uralja. A szöveg egyetlen jelző nélkül íródik elénk, mód- és állapothatározót is alig találunk („vesződés nélkül”, „elhagyottan”, „kapufához kötötten”), vagyis Marnóra jellemzően puritán. Ezzel a puritánsággal szemben a meghívott képi világ kifejezetten gazdag. A vers asszociációs mezőket, metafora örvényeket² komponál.

¹ Az igék sora: tereld, tereld, vesződjön, tereld, mondd, aludj, aludd ki, tereld, legel, szólítsd meg, tereld, lökd vissza, rúgd, tereld. Az egyetlen kijelentő módban álló ige a legel.

² Borbély Szilárd az ÉS Ex librisében így ír *A semmi esélye* kötet verseiről: „Szabálytalan, vagyis inkább öntörvényű szonett, amelyet leginkább az *örvény* metaforával írhatunk le. A lélegezet és mozgás örvényszerű felpörgése fonódik össze benne. Egy-egy elkapott kép, gondolat, invenció talppontját forgatja a vers egy láthatatlan középpont körül, és makacs kitartással nem engedi el. Küzd vele, le

„Tereld”: Németh G. Béla József Attila-olvasatai nyomán a magyar versértelmezői stratégia szívesen olvassa önmegszólítóknak, s azon túl érték- vagy időszembesítő, létösszegző versnek az olyan szöveget, melynek felszólító módú állítmánya egyes szám második személyű ige. Nem lenne meglepő, ha a címre pillantva önmegszólítást feltételezne itt is az olvasó. A kérdés azonban nem ilyen egyszerű, mert a kezdő sorok alapján jogosnak tűnő föltételezést a szövegben később exponált kecskés kép megzavarja. Valójában, nehezen dönthető el, hogy a „ki a megszólított” kérdés miként válaszolható meg.

„Tereld // a szót”: a „szó” nyelvi közösségekhez kötődik, ezért az olvasó bárkit megszólítva érezhet, akár még saját magát is. A versbeszélő egy önmegszólító aktust imitál, sokszorozza magát, olykor a megszólítottal, máskor a versbeszéd tárgyával hozható fedésbe, időnként másnak adja át a szót. Magam nem önmegszólító-létösszegző, hanem egy létösszegző-olvasót szembesítő-számon kérő alakzatot feltételezek. Egy felületes olvasás alapján az sem dönthető el, hogy a retorikai ént mi készíti arra, hogy a „tereld” felszólításnak hangot adjon. A vers explicit módon sem okot, sem végső célt nem árul el. Ez a hiány sajátos feszültséget kelt, hisz a szövegmozgás az olvasóban minduntalan egy újabb „miért” kérdést exponál.

A vers meghatározó kifejezése a „tereld”. A terel szóról ezt olvasom: „Származékszó: a tér 'más irányba kezd haladni' igéből keletkezett -l műveltető képzővel, és ily módon voltaképpen a térít alaktnai párja”³. A terelni-terelgetni a fizikai térben való mozgósításon túl elvontabb⁴ jelentésekkel is bír, a terel átvitt jelentése erővel tanít, alakít, befolyásol. A „tereld” felszólításhoz elsősre mégis az eredeti jelentést⁵ követve állatot, nyáját, csordát asszociálunk. A nyáj szó mögött az állatokat terelő pásztor is föltűnik, s így mintha színre is lépne egy megszólított, de mégsem. A folytatás: „a szót” kibillenti-eltéríti ezt az olvasói várakozást. A szöveg performatív módon megvalósítja azt, amit ír: tereli a szót. Rejtve egy kiazmussal él. Felcseréli az asszociációs térből spontán mód előlépő nyáját a szóra, hogy majd a zárlatban a cserét megismételve visszaérkezzen a nyájhoz.

A „Tereld / a szót” az életre és az írásra (költészetre) egyaránt vonatkoztatható, hisz a szó⁶ nem csupán grammatikai fogalom, hanem nyelvi eseményként élet is. Olvasatomban a szövegben megjelenő szó⁷ az autentikus megnyilatkozás alakzata.

A „Tereld / a szót”, irányítsad, vezessed a szót: egy önmegszólító versben ars poeticát sejtet. Nem véletlen, hogy Harmath Artemisz a Petőfi Irodalmi Múzeum Marno-konferenciáján elhangzott értekezésében így értelmezte az adott szöveghelyet. Magam mindezt másként látom. A szövegből kiragadott első néhány szó olvasatán túl semmi nem támogatja a Weöres-

akarja kötözni, vissza akarja tartani, mielőtt eltűnne, elillanna, a finom jelentés hálójából kiszabadulna az, amit megragadni akart.” (Élet és Irodalom, LIV. évfolyam 48. szám, 2010. december 3.)

³ Etimológiai szótár, Zaicz Gábor főszerkesztő, Tinta Könyvkiadó, 2006, pp. 840.

⁴ Például Györe Balázs *Az apám barátja* című kisregényében így ír apjáról: „Ő nem befolyásolt engem, és nem tanított semmi mesterségre. Nem terelgetett.”

⁵ A terel eredeti jelentése: hajt, vezet, térít, irányít, fordít.

⁶ A *Magyar szókincstár* felsorolásában a „szó” jelentése: címszó, kijelentés, mondanivaló, beszélgetés, társalgás, vita, beleszólás, befolyás, ígéret, becsületszó és (!) kifejezés, szóalak, szóhasználat is.

⁷ A szöveg egyes rétegei a Bibliához kötődnek, s így adódik az az észrevétel hogy a bibliai „szó” (régies szóhasználatnál „ige”) szintén az autentikus megnyilatkozás alakzata. Az Isten kimondott szava, autentikus megnyilatkozása maga Jézus.

szöveg áttűnését⁸, így a *Merülő Saturnusig* sem nyúlok vissza. A fölszólítás sok mindenre vonatkozhat: a költői magatartáson túl a vizsgálódásunk tárgyára – azaz a jelen időben elének íródo, valójában már készre terelődött, kinyomtatva látott Marno-versre –, de általában bármilyen szövegre.

A „Tereld” több szálon kapcsolódik Marno szövegvilágához, ezek a szálak sokféle irányba terelik az értelmezést. A szöveg egy biztosat állít: a szó irányítható vagy irányításra is szoruló jószág. Ahogy a nyáj több mint az önmagában álló juhok összege, úgy a szó is többet és mást is jelent, ha azt a szó-nyájban jelentés-mezőről jelentésmezőre terelődve látjuk, olvassuk. Ezért fókuszálók továbbiakban arra, hogy „mi mire néz, mitől fordul el.”⁹

A Marno-vers mindössze két mondat. Az első tizenegy-soros, többszörösen összetett, szinte az egész versteret lefedi. A második egy noszával nyomatékosított, egyszerű felszólítás, hossza nem egészen egy sor. Az első mondatot pontosvesszők tagolják négy gondolat-egységre. Tapasztalatom szerint a Marno-versekben sosem esetleges a központosítás, ezért a versolvasatom a szerző megszabta tagolást követi. A gondolat-egységeket Marno éjszakai meditációs sétéi, s e séták lenyomatát őrző versszerkezetei¹⁰ után köröknek nevezem. A gondolat-egységeket, köröket kijelölő kifejezések a következők:

1. kör: csont-kert-ördög
 2. kör: álom (aludd ki magad a kertben)+kert-kecske-sportpálya-kapufa
 3. kör: szólítsd meg, harangzúgás-szakadék
 4. kör: rúgd oldalba
- záró mondat: nyáj

Első kör: „Tereld // a szót, vissza a csonthoz, tereld újfent / a kertre, vesződés nélkül, vesződjön / vele az ördög, tereld a szót másra, / mondd, amit álmodban (sem) gondolsz;”

Az első gondolat-egységet a felszólító módú igéken túl a szó, a csont, a kert, az ördög, álom szavak határozzák meg. A szövegtérben megjelenő csont szó olyan asszociációs mezőre irányítja a figyelmet, mely a „Tereld / a szót” írásra-szövegalkításra leszűkítő olvasatát kikezdi, fellazítja. A Bibliát, vagy a Bibliára épülő irodalmat ismerő olvasó számára egy profetikus mozzanat jelenik meg.

„Hol lészen a szó megtalálható, hol fog a szó / felhangzani” – hallom a háttérből, mert a „Tereld // a szót, vissza a csonthoz” a *Hamvazószerdából* ismert „daloltak ciripelve a csontok / Szöcskezenével...”¹¹ T. S. Eliot-sorokat juttatja eszembe. Eliot egy Ezékiel könyvében olvasható bibliai képet idéz fel: „Az Úr keze fölöttem volt; és lelke által az Úr kivezért és a síkságra vitt, amely tele volt csontokkal. Körbevezettek köztük mindenfelé, és tömérdek volt belő-

⁸ Ha a szó terelését-térítését a vers-íróhoz kötjük, akkor a *terelő-térítő* költő alakja mögött a *pásztor* és a *proféta* vízjelét is megláthatjuk. Az ókori kelet a szót, mint hatékony erőt az uralkodóhoz kötötte, így könnyen összeáll a *pap, király, bölcs, költő, pásztor* sor. Egy Harmath Artemisz által is idézett szöveghez, Weöres Sándor *Merülő Saturnus* című költeményéig juthatunk el. E szövegben Weöres egy öt komolyan foglalkoztató (Hamvas Béla *Poeta sacer* esszéjében fölvezetett) illúzióval számol le: a kozmikus Íra csillaga lehanyatlóban van, illetve lehanyatlott.

⁹ Marno János: Paradigma, In Uő: Fellegjárás, Jelenkor Kiadó, 1994.

¹⁰ „Elhagynám / magam a kertben, ahogy keltem már, / feléd indulván, Uram, körbe” – Ld. Marno János: Elhagynám, In Uő: A semmi esélye, Palimpszeszt-Prae Kiadó, 2010., 48.

¹¹ A *Hamvazószerda* sorait Vas István fordításában idéztem.

lük a mezőn, és teljesen ki voltak száradva. Így szólt hozzám: »Emberfia, életre kelnek még ezek a csontok?« Így feleltem: „Uram, Istenem, te tudod.« Ekkor így folytatta: „Jövendőlj ezekről a csontokról!...«¹²

Könnyű párhuzamot találni: a terelj megfelelője a kivezérelt-vitt, a megjelölt hely a csontokkal teli síkság, azaz a csont. A szó is megjelenik, hisz a prófétálás mindig a szó körül forog. A próféta számon kér, rámutat, jövendöl, de csak mint médium, mert nem a saját gondolatait mondja. A bibliai szöveg azt a parancsot írja a prófétaként azonosítható beszélőnek, hogy „Jövendőlj.” Pontosán megmondatik neki, hogy miként beszéljen, mi az Úr üzenete. Marno szövegéből nem olvasható ki világosan, hogy a versbeszélő mögött ki áll, vagy egyáltalán áll-e valaki.

Honnan kerül felszínre a csont? A csont¹³, mint az élő test maradványa, pusztulást vagy pusztítást jelez. A „Tereld / a szót vissza a csonthoz” szöveg helyet ír és nem tárgyat. Nem a csontról szól az ének, hanem a csont társaságában, a halál jelenlétében. A vissza többféle-képpen olvasható: a haláltól indult el valamikor a szöveg, és tartson oda: vissza. Az is lehet, hogy a halál időközben-menetközben jelent meg. Ez esetben a szó a halál segítségére sietve úgy bontja le és vissza az életet, hogy a dolgok fedetlen vázához, a csonthoz juthasson el. A retorikai én határozottsága omnipotens beszélőre utal, aki nem osztja meg titkát sem a szóval (szöveggel) sem a szöveg hallgatójával. Olvasatomban a csont a halál alakzata, pusztulást vagy pusztítást jelenít meg. E halálos jelenlét ellenében nem látok szövegmozgást, sőt inkább az ellenkezőjét érzékelem, ezért a verset végig így olvasom.

Mit adhat a szónak a csont/halál jelenléte. Lehet a szó számára hivatkozási alap, valaminek a vége vagy kezdete. A felszólítás úgy is érthető, hogy a szó konfrontáljon a halállal, öltöztesse föl a csontot, rejtse el a pusztítást, esetleg semmisítse meg. Nem zárható ki, hogy a szövegünk ismétlés, hisz érthetjük úgy is, hogy menjen vissza a szó a lerágott csonthoz, nézze, mit hagyott rajta, vagy rágja tovább.

„Tereld / a szót, vissza a csonthoz, tereld újfent / a kertre” – A határozott névelős „kert” a tágabb szöveggörnyezettel együtt több, egymásnak feszülő olvasatot implikál. Ezek: Marno halálos verskertjei, a Paradicsom, a temetőkert, a Getszemáni kert, Marno versíró-meditációs (séta)kertje.

Marno verseiben a kert nem egyszer keret, vers-keret, verskert, melynek centrumában gyakorta találkozhatunk a halállal, ahogy azt a *Romvers* és a *Fő a medúza* olvasatainál¹⁴ korábban megmutattam. Ennek tükrében arra szólít fel a sor, hogy írja tovább a Tereldben megjelenő szó a korábbi metafizikai tárgyú szövegeket.

A kert a csont-pusztulás-halál ellentétéként is olvasható, hisz a kert toposzként maga az élet, az élet kertje, a Bibliában a Paradicsom. A halál a Paradicsomon kívüli világban a bűnbeesést és kiűztetést követően jelenik meg. A sor úgy is olvasható, hogy beszéljünk az élet kertjéről a halál árnyékában.

¹² Ez 37.1-4

¹³ A csontváz a (gerinces) test legszilárdabb része, döntően meghatározza a testet, mégis – a saját tányérunkat nem számítva – ritkán találkozhatunk csonttal úgy, hogy látnánk is azt. Fellengzősen szólva: sírgödör vagy a nap emészti-szikkasztja le a húst a csontról, kukac húzik rajta vagy a dögevők.

¹⁴ A Romversről szóló írás az Alföld 2009. áprilisi számában, míg a Fő a medúza olvasata a Holmi 2010. januári számában jelent meg.

Az újfent, az ördög és az aludd ki magad kifejezések környezetében a Getszemáni kert vízjele látható. A Getszemáni kert a kísértés (amikor is újfent jelentkezik az ördög), az áruulás és a cserbenhagyás (nem tudtok virrasztani: aludjatok) kertje. Ha végiggondoljuk, egyszerre az élet és a halál kertje, de a megváltásé is. A lehetséges olvasatok egyikében a kecskés kép épp ez utóbbit kérdőjelezi meg.

A csont és a kert együtt a temetőkert, a végső nyugalom, az örök álmok kertje, mely régebbi korokban akár templomkert is lehetett, cinterem.

Marno versekben jól dokumentált éjszakai, meditatív sétái idején legtöbbször a Gesztenyésnek nevezett kertben rója köreit. Ez a kert az egykori németvölgyi katonai temető maradvéka. A parkosítás során egy-két emlékművet hagytak csak meg, nem exhumálták az eltemetett katonákat, a zöld gyeptől ma is halottak nyugosznak. Mivel Marno gyakran jelzi, hogy írást-szóveget látunk, ezért a „... tereld újfent / a kertre” úgy is olvasható, hogy a terelhető szó a halottas-csontos-gesztényes kertben jelentkezett, s a lejegyzéskor újfent (újra, ismét) oda-terelődik vissza a csontokat rejtő kertre.

„... tereld újfent / a kertre, vesződség nélkül, vesződjön / vele az ördög” – A bibliai Paradicsomkertbe lehetetlen bejutni, hisz kapuját a kiűzetést követően angyalok őrzik, kezükben lángpallossal. Ebbe a toposzba csak a „szó” kerülhet be „vesződség nélkül”¹⁵. Az „...újfent” azt is jelenti, hogy járt már itt a kertben a „szó”: az írás, a költészet, a művészet a Paradicsomból forrászik, azaz az időtlenség, szépség, harmónia kertjéből. Ez a „szó” örök életű, ezért vesződség-pusztulás nélkül járhat be az élet kertjébe.

Aki vesződik, az gyilkolódik¹⁶ is. A szó eredeti jelentése¹⁷ ön-gyilkolódás, ön-gyilkosság. A „vesződség nélkül” a fáradtság-küszködés hiányát jelenti, de úgy is olvasható, hogy a szó terelése ne vezessen a terelésre felszólított (ön)gyilkosságához. Ne haljon bele önpusztító módon a „szó” terelésébe. Ennél az olvasatnál a kert temetőkert.

A mondat struktúrája megengedi, hogy a „vesződjön / vele az ördög” a kertre, a csontra, de még a szóra is visszamutasson, akár mindegyikre. A Marno-szóvegek visszatérő motívuma az ördög. Általában kétféleképpen értelmezhető. Az egyik a senki, a másik a metafizikai rossz, azaz a bibliai Kísértő toposza. A „vesződjön / vele az ördög” úgy is olvasható, hogy a beszélő nem kíván a kerttel, csonttal, szóval törődni-vesződni, de úgy is, hogy azt az ördögre bízza. Az ördögre, illetve bárki másra, netán az olvasóra: pusztuljon bele ő. „Gyászolja hát az ördög!” – mondja ironizálva Hamlet Opheliának, anyja gyászát hiányolva.

Ha az ördög toposza vesződik a kerttel, akkor olvasatunkban máris a Getszemáni kerthez érkeztünk. Az ördög a Getszemáni kertben újfent Jézus megkísértésével vesződik.

Jézusnak a pusztában való, első megkísértésénél világosan látható, hogy az ördög eszköze a szó, a retorika. Az ördög vesződik a szóval, és (el)vesződik a Szóval (mint az örök Atya Igéjével), azaz Jézus által legyőzetik. A „vesződjön / vele az ördög” szavakkal a retorikai én azt is bejelenti, hogy nem kíván e témával foglalkozni, ez előre vetíti a kecskés-harangzúgásos kép

¹⁵ Beleértve azt is, hogy Jézus az örök Atya kimondott szava, azaz ő a „Szó”, régies szóhasználattal „Ige”.

¹⁶ A gyilkolódik használatos tájnyelvi kifejezés.

¹⁷ Az Etimológiai szótárban azt olvasom, hogy a „vesződik: [1535] Származékszó: a vesz~vész igéből keletkezett -ődik visszaható képzővel. A szó 'győtrődik, kínlódik' értelmének kialakulásához vö. emésztődik, tépelődik”, majd ezt is: „Tépelődik, rágódik – idővel a tép, rág, emészt alapszóból lelki győtrődést kifejező szó képződött.” (Etimológiai szótár, Zaicz Gábor főszerkesztő, Tinta Könyvkiadó, 2006.)

elutasító, elhatárolódó implikációit. A „tereld a szót másra” önmegszólító olvasata megerősíti ezt az elutasító bejelentést.

A szöveg a „mondd” felszólítással folytatódik: a „tereld a szót” és a „mondd” egymás szinonimái, mégis érezhető a különbség. A „terel” olyan többszereplős kommunikációs játékot sejtet, melyben a spontaneitás ellenében történik valamiféle tudatos irányítás. A szöveg nem ad biztos támpontot, hogy valós vagy fiktív játékot játszik meg a szöveg, a retorikai ént célozva önmegszólító – önmegszólítást imitáló – vagy kifelé mutat.

A „mondd, amit álmodban (sem) gondolsz” úgy olvasható, mintha egy váltóállítás tanúi lennének: ezen a határon túl az álom a színtér, míg eddig máshol, egy referenciális illúziót keltő szövegtérben mozgott a Marno-vers. A szöveg így azt is írja, hogy a csont (halál) és a kert (különféle jelentésével) érthető-elérhető referencia, több mint álom, azaz a valósággal ér fel: valóságként olvasandó.

Ismert néhány olyan szókapcsolat, ahol az állítás és annak tagadása ugyanazt jelenti. Akasztófára (se) való. Az ördög (se) tudja. Isten (se) tudja. Az álomban-álmodban-álomban (se) is hasonlóan működik. A szöveg ezzel az ambivalenciával performatív módon a nyelvben megjelenő ambivalenciát is jelzi: álmodban sem gondolhatod, hogy olykor mindegy, valamit állítasz, avagy tagadsz. Ez a polifon jelentésképződés inverze. Arra utal, hogy a nyelv – a szó – kiismerhetetlen.

Eddig a csont-halál és a kert által kijelölt asszociációs térben mozgott a szöveg: „vesződjön /vele az ördög”. Térjünk át valami kellemesebbre/borzalmasabbra: „mondd, amit álmodban (sem) gondolsz!” Mi a mindenki előtt, magad előtt is titkolt vágyfantáziád, mondd ki. Itt a bökkenő: ki lehet-e mondani bármit, amit az ember nem is gondol? Egybe eshet-e a gondol és a nem gondol? A nyelv a gondolkodó alanytól – megszólaltatótól és befogadójától – független, jelentésképző entitás? Vagy csak az álom¹⁸ adhat ezeknek a képtelenségeknek színteret?

Magyarban az alszik és az álom szótöve megegyezik, ez a tő az al-, mely a vízszintes, fekvő helyzetre, s így természetesen a halálra is utal. Marnónál is olvashatjuk: „Álomba merülsz és / meghalsz.”¹⁹ A nyelv arról beszél, hogy az alvás és álom együtt jár. A versünk is tud erről, hisz ennek tudatában alakul. A „mondd, amit álmodban (sem) gondolsz” sor továbbvezeti a szöveget, miközben körpályára állítja, hisz a folytatás: „...aludj.” Hiába a „vesződjön / vele az ördög” gesztus, a „kert”, vers-kert, keret, Marno-szövegvilág adott, így a befutható (kör)pálya előre kirajzolódik. Az írás működtetőjéhez köthető rétegben ez a fölszólítás önmegszólításként olvasható, mely így ismét egy performatív gesztus. Olvasatomban: álomban sem gondoltam volna, hogy arról beszélek ismét, amit már az ördögre hagytam korábban.

Második kör: „aludj, / más szóval, aludd ki magad a kertben, / tereld a szót álmodban a kecskére, / mely egy sportpályán legel, elhagyottan, / a kapufához kötözve;”

¹⁸ Az *álom* sokjelentésű szó. A halál, az álom, a tükör, a művészet hasonló világok, e hasonlóság az archaikus múltból ismert. Valamiként mind az élethez kötődik, annak negatív lenyomata. Mielőtt a következő gondolatsor nyitó képe az *álmot* a kertbe helyezné – hogy a halálhoz közelítse –, olvasatunkban egy köznapis jelentésére fókuszálunk. Az álom az irreálishoz, a fantáziához, és ezen a vonalon a vágyhoz-reményhez is kötődik.

¹⁹ Pára, In Daidal, Jelenkor Kiadó, 2001.

A következő (gondolat)kör meghatározó elemei az aludj és a kert, majd az álmon belülről lépve a kecske, a pálya és a kapu(fa), s ezek az olvasatom egyes rétegeiben más és más jelentést kapnak.

Az exegéták szerint a Getszemáni kertben Pétert, Jakabot és Jánost földre sújtó álmot akként értelmezhető, hogy a tanítványok nem értették meg a fenyegető órát és nem vállaltak közösséget mesterükkel.²⁰ A beszélő én és a megszólított között létesülő szakadék hasonló Jézus és a virrasztásra képtelen barátai közötti szakadékhoz. E réteg rejtett, szinte csak áttűnés, de támaszul szolgál a további értelmezéshez. Csak egyetlen bizonyosságot olvashatunk ki, azt, hogy a nyelvi tér kétszereplős. Az énbeszélő (az irányító, a terelésre fölszólító maga is „terelő”) mint hang (gondolat, elképzelés és akarat) konstituálódik. A beszélő a mindenható Szó. A szöveg azt imitálja, hogy létezik egy megszólított, aki hang és szó nélkül engedelmeskedik, vagy ellenáll a „terelőnek”. Ezáltal „arcot”, valamiféle stilizált ember-maszkot kap és testet ölt, mozog, változik, időt él meg, tulajdonképpen övé a halál, és így az élet is. Nem tudjuk, hogy valójában kicsoda a megszólított, a szövegben csak egy test-alakzat. A test a Szó reflexiója. A Szó és a test-alakzat közötti szakadékokra a szöveg az „...aludj, / más szóval, aludd ki magad” sorral mutat rá. A megszólított ki-alussza magát a közös nyelvi térből, kifelé, anélkül, hogy megszólalna, s álm-helyzetbe kerül át. Az énbeszélő továbbköveti a megszólítottat az álomba is, kalauzolja, ott is terelgeti. A beszélőhöz köthető Szó a mindenhol jelenlévő teremtés-uralkodás alakzata, a kompetens lét alakzata is egyben.²¹ Maga a megszólított nem önálló entitás, a Szó kreatúrája, történésként van jelen, nem ismerjük a nevét. Nem tudjuk a referencia-illúziót keltő szövegtérben megszólítani, nem tudnánk a versbeszélőtől átvenni a szót.²²

Az olvasatom getszemáni kerti történésekkel kapcsolatos rétege sokkal rejtettebb, mint a modern ember magányát, az élet-halál értelmetlenségét tematizáló – mondjuk úgy – egzisztencialista réteg. Az „...aludj, / más szóval, aludd ki magad” egzisztencialista olvasata: „halál”-t aludjál, más szóval, aludd ki – kifelé – magadat az életből. Ez esetben a szöveg önmegszólító, az énbeszélő egy önmagára csukódó világban mozog, és a kert temetőkertként olvasható.²³

Marno szövegei nem a halálra, vagy a halálban megjelenő ismeretlen álomra, hanem az életre, mint rém-álomra fókuszálnak. A szerző kiazmussal él, fölcseréli a megközelíthetlent és az ábrázolható, s ez utóbbinak az álmot nevet adja. Az álmot nézőpontváltásra, s azon túl

²⁰ A Getszemáni kertben a halálfélelemmel-kísértéssel küszködő, imádkozó Jézus így kéri az apostolait: „Virraszatok és imádkozzatok, nehogy kísértésbe essetek. A lélek ugyan készséges, a test azonban erőtlenséges.” (Mt 26.41) Kétszer is szól, hogy ne hagyják magára, virraszsanak vele, de tanítványait elnyomja az álmot. Harmadszorra Jézus az emberi gyengeséget tudomásul veszi, ekkor hangzik el – nem felszólításként, hanem megengedő kijelentésként – az „...aludj”: *„Aludjatok csak és pihenjete! Elérkezett az óra. Az Emberfiát a bűnösök kezére adják.”* (Mt 26.45)

²¹ A Szó ilyen olvasatában a „valóság elpereg / és megmarad a látszat” és a „Megalkotom ... / ...elindulok... / ... a szívem nem remeg” József Attila-sorok egymásra íródó, stilizált nyomát is látom.

²² Marnóra jellemző csavar: azt a valakit szólítja föl a „szólítsd meg / most”-tal, akit mi képtelenek lennénk megszólítani.

²³ Marno a *Hamlet* „bolondja”: irodalmi beszélgetések során ezt nyíltan mondja, de a szövegei csak végtelenül stilizáltan idézik Shakespeare darabját. A *csont*, azaz a halál jelenlétében elhangzó „...aludj, / más szóval, aludd ki magad a kertben” a *Hamletre* is utal: „Meghalni – elszunnyadni – és alunni! / Talán álmodni.” Magától értetődően jutunk el a kérdésig – „mi álmok jönnek a halálban.”

arra is lehetőséget ad, hogy kilépjen a már fölépített, többféle olvasatot megengedő referenciális térből, s egy másikba lépjen át. A Tereld így helyeződik át az álom színterére. Az álom a modern korban személyhez kötött világ, nem megosztható, csak töredékeiben megragadható, elmesélhető múlt. Bár álmot imitáló álom-szövegek is íródnak, de gyakoribbak az álomról, álom-tárgyról szóló írások, esetleg álom interpretációk.²⁴

Amikor a szövegünk az álomra hivatkozik, többek között azt jelenti be, hogy elfojtott és értelmezésre szoruló képet kíván megjeleníteni, erre irányuló célzott olvasásra hív meg. Olvasatomban az álom a határátlépés alakzata: másféle, másként működtetett szövegtérbe kerülünk: „...tereld a szót álmodban a kecskére, / mely egy sportpályán leleg, elhagyottan, / a kapufához kötözve.”

A sportpályás, kapufához kötött kecske egy valós emlékből került át²⁵ a szövegbe. Az emlékkép nem lehet azonos az emlékkel, az első impresszióval, mert az emlékezet szüntelenül módosítja a belső lenyomatot. A szöveg beemel egy emlékkép-másolatot a saját, dinamikus alakuló terébe, s ezzel a Marno-szövegek világához köti. A szövegalkotó tudatosan vagy tudattalanul a szöveg által generált asszociációs mezők hatásának teszi ki az élmény nyelvi lenyomatát: a szöveg átírja-értelmezi az emléket. Az emlék-rongálás szabad teret ad annak, hogy különféle jelentésekkel töltődjen fel a kép, megeleveníti, olvashatóvá teszi.

Piliscsabán – a költő gyerekkorának helyszínén, egyben a vers egy lehetséges színterén – a máshol tornakertként szereplő sportpálya szomszédos a község temetőjével.²⁶ A sportpálya, mint a vitalitás, az élet színtere és a temető: kerek egész. Az időhatárok közé szorított küzdelem és az örök nyugalom a teljes létet lefedi. A sportpálya más szövegben is élet-tér, tehát az élet alakzataként olvasható. „Nárcisz // ma nem kíván szembenézni halállal” írja az

²⁴ Marno az álommal sokféleképpen játszik. „Munka közben el-elnyomja az álom, / látása tisztul, napnál világosabb / a feje...” (2007). Marnónál az álom jobbára az álom szóhoz kötött szabadformálási kép, olykor csak keret: „Egy kutya // bőrében ébred magára álmában / Nárcisz” (Egy kutya), „fölemelte álmában / a hangját” (Gond). A Traum szövege egy traumás álmot exponál. A „...mi jöhet ugyan az álom után / (mi jönne, mondd már!)” (Hajnali fél) szöveg a Hamlet monológgal játszik, ironizál. Az Élom álet, az Elmémben, a Munkás, A nyár című versek is álomképeket visznek színre. (2007, Élet és Irodalom, LI évfolyam, 45. szám, 2007. nov. 9.; Egy kutya, Gond, Elmémben, A nyár, In A semmi esélye, Palimpszeszt-Prae Kiadó, 2010.; Traum, In Nárcisz készül, Hanga Kiadó, 2007.; Élom álet – Litera, 2003. október 13.; Munkás – Tiszatáj, LXIII. évfolyam, 3. szám, 2009. március.)

²⁵ Marno egy Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett konferencia záróestjén a vers kapcsán megjegyezte, hogy a szöveg kecskés-képe egy kamaszkori emléke, valóságos az alapja. Mivel gyengébben focizott, kiment egyszer a községi sportpályára, hogy gyakorolja a kapura lövést. A lejtős pálya edzésre alkalmasabb kapujához egy kecskét kötöttek ki. Sehol senki mást nem látott, szólt a harang, húsvét péntek vagy szombat lehetett. (A szokások ismeretében nagycsütörtök a valószínű. Nagypénteken sehol nem harangoznak.)

²⁶ Egy régebben publikált versében már beszámolt erről a sportpálya-temető együttállásról „*azt is már te / írtad volt el, meg nem mondad, nemde, / no meg a sportpálya hogyan nőtt egybe, / helyrajzilag is, a temetőkerttel*” (Egy kora dél). A Sípászó sportpálya-élet, vagy inkább élet-sportpálya hasonlata hétvégi népekkel zsúfolt: „*Magadra neheztelsz, mióta az / eszedet tudod. Anyádra / némelykor, a- / miért kihordott, ide, mely mint egy sportpálya / zsúfolva hétvégi népekkel.*” A vasúti sínekhez is közeli sportpálya – melynek közelében a Szerelem fölöslege fülkéje is állhatott – egy, a Daidal kötetben olvasható veszteség-darabban már elnémult és kihalt: „*Barátod sétál / a sínek mentén, ... / ... Mit izgulsz, van idő bár- / mire bőven. Hátad mögött a néma sportpálya, / ha lehet még ilyet mondani egyáltalán. / Hol kezdődik a salak s hol ér véget a gyep.*” (Szerelem fölöslege, In Együtt*járás, Kozmosz Kiadó, 1987.; Pára, In Daidal, Jelenkor Kiadó, 2001.)

egyik nárciszos szöveg A semmi esélye című kötet Tereld ciklusában, igaz, ott a leltár eredménye ez: „Nem való néki a sportpálya tehát.”

A pálya²⁷ eredetileg a futóverseny vonala, később útvonal, röppálya, pályagörbe, vasút. A sportpálya nemcsak a vonalszerű futópálya, hanem a küzdőtér is. A pálya átvitt jelentése: pályafutás, hivatás, foglalkozás, életpálya.²⁸ Az ismert Szent Pál-idézetben is életpályát jelent a pálya: „A jó harcot megharcoltam, a pályát végigfutottam, hitemet megtartottam. Készen vár az igazság győzelmi koszorúja”²⁹ A sikeres, díjazható élet (lét) egyik feltétele, hogy végig fussuk a pályát. Szövegünk azt írja, hogy a megkötözött kecske vesztesre áll. A Tereld álmotterében fekvő sportpályáján a megkötözött kecske elhagyatottan legel.³⁰

A szöveg egyetlen cselekvést jelentő, kijelentő módú igéje a kecskéhez köthető legel a lét(ezés) aktív átélését írja. A kecske a verstér minden más eleménél érvényesebben jelen „van”, a grammatika főszereplőként számol vele. A Tereld két kecskés sorának számos olvasata lehetséges.

- a) A kecske elhagyottan legel: üres a pálya, elmentek a játékosok és a nézők is, egy valakit kikötözve otthagytak, elhagytak: szándékos kiközösítést látunk. A kecske a szándékosan kiközösített akárki alakzata.
- b) A kecske nem futhat, nem futhatja meg a saját életpályáját, tőle idegen terepen és kényszerpályán mozoghat csak, magányra determinált; nem követheti a hétvégi népeket és játékosokat sem. A kecske a kényszerpályára állított, magányos akárki alakzata.
- c) A kecske legel: kívül áll a mi sport-világunkon, belőlünk semmi különöset nem reflektál. A kecske a világtól idegen lét alakzata.
- d) A kecske elhagyottan legel az álom-pályán, valahogy odakötöződött: a kecske jel, üzenet. Az üres (kihalt) pálya (élet) abszurd, az abszurd főszereplője a „elhagyottan, / a kapufához kötözve” legelő kecske. A kecske a lét abszurdítását jeleníti meg, azaz az abszurd lét alakzata.
- e) A kecskét a kapuhoz³¹, pontosabban a kapufához kötözi a szöveg. Keresztény szóhasználatban a Sátán/ördög és a bűn kötözi meg az embert, a megkötözött a bűn rabszolgája. A kecske a bűnös lét alakzata.

²⁷ A pálya szó még a középkorban kerül át az olaszból a magyarba versenydíj, verseny jelentéssel: „pallio”-t, díszes szövetdarabot kapott a futóverseny győztese.

²⁸ „Előttem a küzdés, előtted a pálya, / Az erőtlen csügged, az erős megállja” – írja Arany János *Domokos napra* című buzdításában a fogalmi egybeesést felhasználó invencióval, majd így folytatja: „Áldjad a jó Istent, ki megáldja téged, / Adván őreidül szerető szüléket, / Adván eszközöket, elhárítani pályád / – Annyi más futónak nehéz – akadályát.”

²⁹ 2 Tim 4.7-8a

³⁰ A szöveg átírja vagy átírhatja az emlékezet tárgyait. Az emlékrongálás a kecskét a *Fellegjárás* szövegébe fekvő alakként emeli be: „Izzó sárga fény folyt a szemem alá, / az utca egy vasúthoz érve elhajlott. / ... / Hol kellett a fülkének állnia, lejtőn / szaladt a tekintetem, a szakadékból / egy sportpályára nyílt valamikor széjjel. // Most egy kecske feküdt a kapufához / kötve”. (*Fellegjárás*, In *Fellegjárás*, Jelenkor Kiadó, 1994.)

³¹ A *kapu* török jövevényszó, ottani előzménye a „bezár” ige, eredetileg az egykori határvédelmi rendszer átkelőhelyeit jelentette. A kapu részei a félfák és az egy vagy két nyitható szárny. A szövegben olvasható sportpálya az élet-tere/kertje, lehetne itt egy átjáró a halál-kertbe, temetőbe. A para-

- f) A sportpályákon jellemzően futballkaput láthatunk. A szövegünk kapujában egy bekötött-megkötött, védeni képtelen, védésre alkalmatlan, esetleges szerepéről semmit sem sejtő, összjáték-képtelen kapus áll.³² A kecske a cselekvésképtelenségre ítélt lét alakzata.

A sorok álomtéri eseményt láttatnak. Az álom a (kollektív)tudattalant közvetíti, mely elemi léttapasztalatokat jelenít meg képekben. A szöveg arra indítja az olvasót, hogy az egyes versrtegekben sorra vizsgálja és értelmezze a kecske-alakzatokat. A képek olvashatók, de nem számolják föl magát az olvasásra-értelmezésre szoruló szöveget és nehézségét. Az asszociációs mezők alakzatai meghagyják az emlék szöveggént rögzített valódi kecskéjét, referencia illúziót keltően a kapufához kötötten, legelészve: megjelenése a szövegtérben meghökkentő. Úgy vélem, hogy a megjelenés-jelenlét meghökkentő voltát a kecskére mutató szövegek tanulmányozása csak nyomatékosítja. Az olvasót a benne megfogalmazódó „mit keres itt – a szövegben és azon túl az emléktérben – ez az állat” megválaszolhatatlan kérdése kíséri tovább.

Marno szövegeiben a kecske és a bakkecske egyaránt megjelenik. A legkorábbi kecske említés a *Visszaszerződés*³³ sokat idézett néhány sora, mely a József Attilás érintettségen túl (guanó) azért is jelentős, mert egy épülő, belső motívumsor egyik első feltűnése: „a vers legyen / miszlikbe aprítva, / sűrű, sűrűn szedett, és szikár, / mint a kecskeszar”. A később publikált Marno-szövegekben jellemzően bakkecskével találkozhatunk.

A mitológia és vallási rítusok szereplője is mindig a bak. A Dionysos-rítusban egy fiatal bak, mint a bor és mámor istene jelent meg. Megölték, hogy a vérét átadhassa a szőlőtőkének, és majd bor formájában feltámadjon. A kecskét a rítusban istennek szólították, s ez az apostrophe kijelölte a sorsát, hisz dicsősége és végzete lett. Másnak a helyére állította, s ennek során őt magát megölte. A kecske az ószövetségi mítoszvilágban bűnbakként kerül egy tragédia fókuszába. Jóm Kippur szertartásban a főpap Izrael bűneit olvasta rá, aztán a pusztulásba küldte: kiűzték a pusztába. A metaforaképző erő – mely emocionális, intellektuális és akarati is egyben – a nyelven keresztül hat: a megszólítás, a ráolvasás pusztulást, halált hoz a valóságban létező, eleven kecskére.

A Marno-szövegek ismerik a „vén kecskét.” is³⁴. A *Kecskedal*ban³⁵ felbukkanó kecske az önfelismerés alakzata. A *Tereld* és a *Kecskedal* publikálása között félévnnyi különbséget látok.

dicsom kapuját a bűnbeesést-kiűzetést követően arkangyalok őrizték lángpallossal, elválasztva így az élet kertjét és a halál országát. A pogány népek kapuit bálványfává faragott félfák őrizték.

³² „2007. október 22. // Pályavers, októberi akt. Térdre / vetődhetsz mindenesetre, mint fél- / elmében a kapus, '67-ben, egy / szlovén író (a neve most nem ugrik be) / elbeszélésében. S hátha nem állnak / a dolgok döntetlenre mégsem. Hátha / hátad mögül érkezik a labda, mint / egy állat, vagy fentről a pipából éppen, / föl sem pillantottál még, és már gyökeret / eresztesz. Fűződ jeges fehér szalag. / S a mez is csonttá fagyva zörög régen / rajtad – ködbe veszvén mind a két csapat.” (2007, uo.)

³³ In Együtt*járás, Kozmosz Kiadó, 1987. Ezt a fontos észrevételt a dolgozatom egyik kritikus olvasójának köszönhetem.

³⁴ A vén kecskét és a kecskeszakállt viselő vénembert: „álmában a fodrász / kecskeszakállt visel, és vicceket hadar. / 64 éves.” (A fodrász lánya, Mozisaga ciklus, Élet és Irodalom, LII évfolyam, 3. szám, 2009. január 19.), „Egy nap szakállat ereszt, mint egy kecske, / fent a szakadék szélén, a giccsfestő / háza előtt, 195- / 7-ben” (Az ember, In Nárcisz készül, Hanga Kiadó, 2007.).

³⁵ „Mibe kapaszkodik. A valóságban / szőrzete nő még, meg a körme, hajaj, / s a haja, egy szál, elszálkásodva / húsa, akárha kecskéé, melyet ének- / szó kísér majd, ha történetét, évek / múlva, vászonra

Az énekszó kísérté kecske a dionysosi világból lép elő. A (film)színház/orkhésztra táncteréhez haladó felvonulás díszvendég-kecskéje és az istenség kíséretében megjelenő szatírok a zsidó-keresztény világ szemében nem lehet más, csak egy bűn(ös)bak.

Harmadik kör-negyedik kör: „szólítsd meg / most, tereld a szót a harangzúgásra, / vagy lökd vissza őt a szakadékába, / még harangszó előtt; vagy rúgd csak jól ol- / dalba.”

A „szólítsd meg / most” a versolvasat több rétegét hozza mozgásba. A „megszólítás”, az aposztróf, apostrophe a klasszikus retorikában a közönséghez fordulás, a kapcsolatteremtés alakzata. A szöveg arra ösztönzi az általa megszólított valakit, hogy forduljon az álomtérben az álomkép kecskéjéhez, teremtsen vele kapcsolatot, egyáltalán, hogy hangot adjon, szóljon, megszólaljon.

Az olvasatom paradicsomkerti, ószövetségi rétegében a „szólítsd meg / most” névadásra³⁶ hívja meg a megszólítottat. Aki nevet ad, az uralmát, s ezzel együtt felelősségét is kinyilvánítja: „neveden szólítlak: az enyém vagy”.³⁷ Ma is működő gyakorlat: nevet adhatunk a sajátunknak, de csak a sajátunknak adhatunk nevet. E világban a neve-nincs kecske potenciális bűnbak, akit Azazelhez, a kecske formájúként ábrázolt Ördöghöz küldenek ki évről évre a pusztába. A „szólítsd meg / most” sor úgy olvasható, hogy nevesítsd a bűnbakot, ismerd el magadénak, ne távolítsd el, ne küldd a pusztába, a biztos halálba, hanem tartsd életben. A bűn – bűnbak – jelenlétében élj. Tovább haladva: bűntől nyugtalanítottan élj és gondolkodj, akár mások, a nép egészének bűneitől nyugtalanítottan, eleven lelkiismerettel. Az ószövetség világát a zsidóságtól kaptuk, ebben az olvasatban könnyű a múlt század botrányainak, lelkiismereti kérdéseinek pilinszkys vízjelét meglátni.

Jézus föllépése radikálisan szakít a megtévedt embert bűnbakként a pusztába, a Sátánhoz (ördöghöz) űző gyakorlattal, következetesen szétválasztja a bűnt és a megváltásra szoruló bűnös embert. Végjátékának utolsó óráiban sem változtat ezen. Bár tudja, mi lakik az emberben, a megszólítása mégsem zárja el a bűnös előtt a szabad(ságba vezető) utat. Ezzel a praxissal egyedül marad, Jézus és az őt követő pásztorok, illetve a nyáj közé szakadék kerül.

Marno vers-kertjében egy máshol megjelenő (szöveg)kecskét az újfent szó tereli át a jelen olvasatba. A *Kecskeadal* énbeszélője a (vén) kecske szerepében szemléli magát: őt állítom be az álom-térbe a kapufához. Ha eddig önmegszólítást tétéleztünk, akkor most egy sajátos helycserének lehetünk tanúi. A vers-kertes olvasatban a retorikai én kezdetben kettős pozícióból szól: önmegszólítóként és médiumként is, közvetítő szerepben. Az sem tisztázható, hogy e két szerep elválik-e vagy váltja egymást. A szöveg „tereld” felszólításai kifelé is mutatnak: a retorikai én maga mellett tudja a hallgatóját (olvasóját). Az énbeszélő az álomtérbe kerülve ellép a hallgató mellől, s beáll a kapufához, magára veszi a kötelet, a megköthetőséget. A kecske a ráismerés alakzata, s ez a ráismerés olyan erővel jelentkezik, hogy átírja a szöveg

viszik. S a szíve? Az ismét / a torkában-e, egészen úgy, mint rég? / Ma merő alvászavar, hallván a hegy / gyomrát, 'hogy egyre csak ürítenék, / egyre odább a kapaszkodóval, mely / ezúttal egy villanykapcsolón múlik. / Sárgás tejfény, szakad róla a veríték.” *Kecskeadal*, Élet és Irodalom, LI. évfolyam 51. szám, 2007. december 21.

³⁶ „Az Úristen megteremtette még a földből a mező minden állatát, s az ég minden madarát. Az emberhez vezette őket, hogy lássa, milyen nevet ad nekik. Az lett a nevük, amit az ember adott nekik.” (Ter 2.19)

³⁷ Iz 43, 1

szereposztását. A „szólítsd meg / most” mostja egy új szituáció létesülésére mutat. A megszólított e ponton túl már az olvasó-értelmező. A fölszólított természetesen csak zavarba jöhet: a szó-nyáj terelésének passzív szemlélője, egy hang nem jött ki eddig a torkán, nem ismeri (föl) a kecskét, mit is akarhatna a kecskétől, miért kellene neki kapcsolatot teremtenie egy ismeretlen metaforával. A szöveg az olvasót a „semmi közöm a kecskéhez” elhatárolódás irányába tolja, s ezzel megfosztja az ártatlanságától. A szöveg performatív módon így kapcsolja a kecske „bűnös lét alakzat” voltaához a jelenidejű olvasással egy időben megvalósuló kitaszított-ságot.

Az a réteg, mely performatív aktust elénk írva a szöveget rögzíti, a saját textualitására reflektál, s nem kevés humorral egy olyan fogalmat exponál, mely az irodalmi diskurzusokban közkeletű, az apostrophe alakzatát. A retorikai én a tizenhárom felszólító módú igével/állítmánnyal, azaz a megszólításával egy erős beszélő-megszólított kapcsolatot imitál. Ez az imitáció feszültséggel telítődik, hisz a vers alakulása olyan, hogy nem tudható biztosan, hogy a kommunikációs csatorna kiket köt össze. Az olvasó belekerül egy vég-nélküli – végéig nem látható –, időben az örök jelenhez kötött, és kézzelfogható eredményt, választ nélkülöző folyamatba. Ha így olvassuk, akkor a szöveg tárgya egy olyan megszólítás-megszólított-ság, mely nélkülözi a jövő-időt. A „csonthoz” olvasata is ezt erősíti: mielőtt a vers-térben történhetne valami, ott a vég, a pusztulás, a halál. Jelenbe komprimáltan látjuk a sors egészét. A jövőt nélkülöző megszólítás-megszólított-ság a remény nélküli magány alakzata. Így hangzik el a „szólítsd meg / most”, a „most” különös nyomatékával. Olvasatomban ez egy továbbtükröző játék is egyben: a megszólító-megszólított kapcsolat behatároltsága megelőlegezi a versbeszélő által megszólított akárki és a kecske találkozásának lehetőségét, lehetetlenségét.

A „tereld a szót a harangzúgásra, / vagy lökd vissza őt a szakadékába, / még harangszó előtt” sorok választást jeleznek. A szöveg implicite azt kérdezi, hogy feszélyezi-e a megszólítottat a kecskebak jelenléte abban, hogy a harangszóról beszéljen, vagy sem. Terelje a szót a bűnbakot is fölvonultató verstérben a harangszóra, vagy még ezelőtt tüntesse el a kecskét. A pontosvesszővel elválasztott negyedik kör fölkínál egy további – kecske-gyötrő – lehetőséget.

A harangszó a keresztény kultúrkörben a vallási szertartások kezdetét adja hírvilágára hív. Jelzés és jel is: a harangszóhoz templomot, „élő gyülekezetet”, hívó nyáját társítunk. A harangzúgás azokat hívja – és azok gyülekeznek – akik hivatalosak. A hivatalosak köre még Jézus fellépése során is változott. Bár a Jeruzsálemben vezető úton úgy tanította apostolait, hogy „...az Emberfia nem azért jött, hogy szolgáljanak neki, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért”³⁸, addig küldetése kezdetén még azt hallották tőle, hogy „Küldetésem csak Izrael házának elveszett juhaihoz szól.”³⁹ Az egyház a feltámadt Krisztustól azt a parancsot kapta, hogy „Menjete el az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek.”⁴⁰ Ezt a parancsot követve már a korai egyház is minden nemzetnek hirdeti az evangéliumot, azaz a Szó mindenkit hív, de a hit szent titkát – az úrvacsorát – féltve rejti még a hittanulók, a katekumenek előtt is. A görög liturgia mind a mai napig megőrizte az ajtó őrzésére felhívó „Az ajtókat, az ajtókat, bölcsességben figyeljünk!” figyelmeztetést. Olvasatomban a harangzúgás szövegterében a kecske nem tartozik a beavatottak körébe, a megkötözött voltában szándékosan kirekesztett, illetve a vallást-kultúrát-transzcendens ja-

³⁸ Mk 10,45

³⁹ Mt 15, 24-25

⁴⁰ Mk 16,15

vakat hordozó-birtokló, úrvacsorás közösséggel szemben egy ellenpont, éli természetes életét, füvet legel, azaz kívülálló. A kirekesztett és a kívülálló volt nem zárja ki egymást.

A szöveg nem világít rá arra, hogy a kecske jelenléte miben zavarhatja⁴¹ a megszólítottat. A „lökd vissza őt a szakadékába” viszont radikális megoldást javasol, versrétegenként különféle jelentésekkel. A „lökd vissza ... a szakadékába” sor azt írja, hogy a kecskének létezik egy saját szakadéka, ebből a szakadékból került elő, ezért lehet őt ebbe, mint sajátjába visszajuttatni.

A Biblia kétféle szakadékot ismer, az egyik "szakadék" vagy "mélység" (abüsszosz) a démonok lakhelye. A Jelenések könyve szerint a Sátán börtönül is ez fog majd szolgálni, ez az, amit az európai kultúrkör pokolként ismer. A zsoltárokat olvasva a szakadékból nincs kiút: „A sír mélyére vetettél, / a sötétségbe, a szakadékba”⁴², „Húzz ki... nehogy ... a mélység magába temessen, / a szakadék szája zárjon be örökre”⁴³. Ez a démonok lakta, sötét és mély szakadék egy bezáró-körülzáró tér.

Jézus a dűsgazdagról és a szegény Lázárról szóló példabeszédében⁴⁴ arról beszél, hogy az alvilágot (seólt/hádészt), a "gyötrelem helyét" "nagy szakadék" választja el "Ábrahám kebelé"-től, azaz a Paradicsomkerttől, ahol a versünk kezdő soraiban már jártunk. Ez a szakadék nem az abüsszosz, hanem a khaszma, azaz köztes tér, hasadék. Feneketlen mélység, a semmi mélysége.

Olvasatom Getszemáni kerttel foglalkozó rétegében Péter a harangzúgás megjelenésével „elveszti” Mesterét, a názáreti Jézust. A versbeszélő maszkja mögül egy beazonosíthatatlan hang, talán a kísértő (Diabolosz) szól, a szövegtér változása a karizma (Jézus) és az intézmény (harangszó) közötti khaszma megjelenését valószínűsíti.⁴⁵

Marno verskertje többféle szakadékot ismer. A kecske metafora értelmezésekor már idéztem *Az ember* című szöveget – „Egy nap szakállat ereszt, mint egy kecske, / fent a szakadék szélén, a giccsestő / háza előtt, 195- / 7-ben.” A „szakadék” az emlékképből, tehát egy – az olvasó előtt elzárt – referenciális térből kerül át a szövegbe a kecskével együtt, ugyanúgy, mint a *Fellejírásban*: „Hol kellett a fülkének állnia, lejtőn / szaladt a tekintetem, a szakadékból / egy sportpályára nyílt valamikor szíjjel. / Most egy kecske feküdt a kapufához / kötvé.”

⁴¹ Lehetséges, hogy tolakodó vagy érthetetlen (megakasztó) a kecske jelenléte. A sportpályára kilátogató kamaszfiú számára ez utóbbi lehetett, hisz nem tudott kapura lőni, kézenfekvő módon adódott a megoldás, a kecskét kell kilőni. Az emlékképben megjelenő helyzet a szövegben átíródik, nem a kecske, hanem a harangszó az akadály, a megakasztó, kiakasztó. Lépésenként nézve: nem lehet felszabadultan kapura lőni: a harangszó jelenléte bénító, a harangszó bűnös voltról üzen, a bűn a ráismeréshez vezet, a kecske a ráismerés alakzata, a „*rúgd oldalba*” egy agresszív és egyben egy öntudatlan autoagresszív mozzanat. A kecske/metafora és harangszó/jel békésen megférnek egymás jelenlétében, míg a szövegalkotó-értelmező nyelv nem ütközteti. A kecske jelenlétében nem lehet szabadon (felszabadultan?) szólani a harangzúgásról – kiválasztottakról/hatalomról –, s az, hogy a kecskében az énbeszélő önmagára mutat, az olvasót provokálja, hisz az olvasatra bízva az összeférhetlenség föloldását.

⁴² Zs 88, 7-8

⁴³ Zs 69, 15-16

⁴⁴ Lk 16:23,26

⁴⁵ A „lökd vissza ...a szakadékába” felszólítás azt a metaforaként olvasható történetet is felidézheti, melyben Péter a „sír mélyére .../a sötétségbe, a szakadékba” – az abüsszoszba – küldi a hazug Anániást és Szafirát. (ApCsel 4.32-5,11)

Az emlékrongálás teszi alkalmassá a kecskés-szakadékos képet, hogy metaforikus tartalmat fogadjon. A szöveg külső referencia nélküli verstérbe transzformálja: így válik olvashatóvá és félreolvashatóvá.

Az *Embergyp*⁴⁶ szövege ismeri a khaszma, azaz köztes tér fogalmát. Így beszél róla: „holmi / szakadék, úr, amelybe beleszédül / az elme.” A *Medúza*⁴⁷ is a lét szakadékát állítja prozopopeiaként az olvasó elé: „ott téblábolsz egy szakadék / szélén, melynek mintha kedve telnék / benned. De más elképzelésektől / is halhatnak épp mások szörnyet.” Marnónál a szakadék a mélységes-lét alakzata, innen kerül föl a semmiből a szó: „Majd szólnak a szakadékból a disznó / szavak” (*Habzik*⁴⁸). Ebben a szakadékban – a versben elveszve – a „semmire” találunk – „mindennél jobban vonzza / a semmi, melyre rá sem kell lelni, / ha költő az ember, és elveszve versben / adja magát.” (*Az élom álet*) A Marno-szövegek énbeszélője a hangra, a szóra önkívületben talál, lebukva maga alá, önnön lét-szakadékból hozza elő a verset: „... a hangot magát / a fájdalom fakasztja ki testünkből, s tesz / minket ekképp a vers mint az ég vad / alanyává, ki lebukva, mintegy ön- / kívületben, maga alá”. (*Egy tűzfészek*⁴⁹)

A kecske saját szakadéka az a hely, ahol a szó születik. Marno szakadékaiban – a versben elveszve – a „semmire” találunk. Hannes Böhringer *Szinte semmi* címmel kiadott tanulmánykötetében a rajz-kalligráfia-szignatúra-aláírás kapcsán ír a semmi szakadékról: „Jakob Böhme, keresztény kabbalista és teozófus a szerintem legszebb könyvét *De signatura rerum*nak nevezte. E szerint minden dolognak lenne egy ilyen szignatúrája, ilyen rajzolata és aláírása. Ezek a jelek – miként Böhme írja – egy szakadékból, a semmiből örvénylenek elő – és itt vortexet avagy akár Istent is mondhatnánk.”⁵⁰ Visszakerülünk a *Tereld* kezdő soraihoz, a „szó”-hoz. Az autentikus megnyilatkozás egy szakadékból, a semmiből⁵¹ örvénylik elő.

Marno fentebb idézett verseiben, tehát a szövegolvasatom vers-kertes rétegében a szakadék a mélységes-lét alakzata, a kecske a ráismerésé. A „lökd vissza őt a szakadékába” olvasata e kettő összekapcsolásából adódik, s az autentikus megnyilvánulás lehetőségéről szól. A szöveg által megszólított – aki akár maga a verset, versértelmezést jelen időben olvasó is lehet – dönt a megnyilvánulás sorsáról: ellehetetlenítheti, illetve dönthet ennek ellehetetlenítéséről. A szöveg azt a kérdést feszegeti, hogy a megszólított véleménye szerint milyen feltételek mellett kerülhet be a diskurzustérbe a harangzúgás. A szöveg maga már döntött, hisz rögzítette, s a „lökd vissza” és a „rúgd csak jól ol- / dalba” sem törölhető ki a *Tereld* szövegéből. Az olvasó a saját szövegértelmezéseit viszont kedvére alakíthatja.

A nyelv metaforikus, nem a valóságot fejezi ki, hanem illúziót hoz létre, melyről – természetesen – mindig megfelelkezünk. A fogalom és a valóság között is szakadék húzódik, valódi khaszma, hisz áthidalhatatlan. Az a réteg, melyben a Marno-szöveg azt jelzi, hogy textust lá-

⁴⁶ Embergyp, Parnasszus, 2006 4. szám.

⁴⁷ Medúza, In A fénytervező, Árkád-Palatinus Kiadó, 2002.

⁴⁸ Habzik, In Nárcisz készül, Hanga Kiadó, 2007.

⁴⁹ *Egy tűzfészek*, In Nárcisz készül, uo.)

⁵⁰ http://www.c3.hu/~tillmann/forditasok/bohringer_szintesemmi/04_szintesemmi.html

⁵¹ Ezt meggondolva a kötet cím is újabb jelentéssel töltődik fel, az „esély” a nyelvben való megnyilatkozás, akár, mint teremtő kinyilatkoztatás. A szövegalkotás a semmiből való teremtés képe, József Attilát idézve: „Megalkotom szerelmemet...”, az alkotó (költő) nyelvben mindenható (isteni): „Égitemben a lábam: / elindulok az istenek / ellen – a szívem nem remeg – / könnyű, fehér ruhában” – ahogyan a Marno által több ízben elemzett passzus ábrázolja a szerepösszevonást.

tunk, többféle szakadékat tár fel. Önmegszólítóként olvasva a „lökdd vissza őt a szakadékába, / még harangszó előtt”, s a „vagy rúgd csak jól ol- / dalba” soroknál tetten érhető a Marnóra jellemző, rejtőzködő humor: ne írj tovább a kecskéről, kerüljön vissza oda, ahonnan fölbukkant. Rúgd csak jól oldalba a dudást: ott a bőrből varrt futball labda, a „tömlő”. A „tömlő” a *Romvers* tömlője⁵²: „Kopott kis tömlő a vers”.

A vers utal arra a lehetőségre, hogy a diskurzustérben megjelenő harang és a kecske ösz-szeférhetetlenek. Nem világos azonban az, hogy a versbeszélő, illetve a megszólított mit tud erről. Az sem, hogy a szöveg milyen szándékot tulajdonít a versbeszélőnek, illetve annak, aki a versbeszélő maszk mögül kiszól, amikor felszólít-tanácsot ad⁵³, azaz „terel”. Az elbizonytalanítás szándékos, ezt a célt a felszólító mód következetes használata szolgálja. Az sem tudható, hogy kinek a kompetenciájába tartozik a terelés, s egyáltalán, mi is ez a „terelés”, hogy a „tereld” fölszólításra történik-e valami, vagy a felszólítások bármelyike eléri-e a célját. Kérdés továbbá, hogy a beszélő egy folyamatot kísér nyomon, vagy nem történik semmi, és az egymást követő felszólítások a semmiből való kilépést sürgetik. A versnek helyet adó kötet címe *A semmi esélye*.

Záró kör: „Nosza, tereld a szót a nyájra.”

A „lökdd vissza őt a szakadékába” és a „rúgd csak jól ol- / dalba” egyaránt a kecskét veszi célba⁵⁴, a szakadék a metaforikus térből, a rúgd⁵⁵ oldalba a referencia illúziót generáló vers-térből kerül elő. A váltás meglepetésként hat. A szöveg nem engedi belefeledkezni olvasóját az értelmezési szakadékokba, hanem visszatereli a „realitás” kecskéjéhez.

A „Nosza” azt írja, hogy a nem-kecske megszólított megtorpan, elbizonytalanodik, megdermed. Biztatásra szorul, lökésre van szüksége, hisz a nosza felhívást, biztatást kifejező indulatszó, jelentése indulj, kezd. Nincs definiálva, hogy a megtorpanás előtt történt-e valami. A szöveg az olvasóra hagyja a megoldást, a „tereld a szót a nyájra” azt írja, hogy üres – problémamentes – a diskurzustér, a beharangozott nyáj terelhető. Beszélj(ünk) közérdekű dologról, közérthető módon. Kit érint, kit érdekel, hogy mi történik a kecskével.

⁵² A tömlő „a duda megszólaltatásához a levegőt fújtató, rendszerint kecskebőrből készült zsák.” A labda-tömlő-vers röpül a kecske oldalába – azáltal, hogy olvassuk.

⁵³ „Mit jelent tanácsot adni? Azt jelenti: előregondolni, előre gondoskodni, hogy ezáltal valami végbe-menjen, sikerüljön.” Heidegger: *A művészet eredete és a gondolkodás rendeltetése*, Athenaeum, 1991/1, 67-78

⁵⁴ Fussunk vissza a „vesződség nélkül” olvasatához: „A szó terelése ne legyen a terelő (ön)gyilkolódása is egyben.” Érzékelhetően csúszik össze az én-beszélő és a beszéd-tárgy, ahogy az önkép szöveg-tükörfelismerése tetten érhető. A kecske a ráismerés alakzata, hogy a kecske énbeszélő általi elveszejtése nélkül terelődjön a szöveg. A kecske-végzet az olvasóra marad.

⁵⁵ Ez utóbbiban leheletnyi humor: rúgd ki „jól” a labdával-tömlővel-dudával a dudást.

LENGYEL ZOLTÁN

A sors kritikája

SORSTALANSÁG

„Én egy mindenestül idézetellenes ember vagyok, ellentétben velem. Az idézgetés az idegeimre megy. De be vagyunk zárva egy folyvást mindent idézgető világba, egy folyamatos idézgetésbe, amely a világ, doktor. És mit tart egy olyan mondatról, mint ez: 'A véletlen azonban, s nem Isten, mint a tömeg hiszi, feltételezendő.' Ilyen mondatokkal operál a fiam. Minden cselekedet büntetendő cselekedet, és ezért olyan könnyű minden cselekedetből rögtön büntetendő cselekedetet csinálni. Emiatt lehet bárki ellen jogos halálos ítéleteket kimondani és végrehajtani. Az állam ezt a tényt ismerte fel. Erre alapul az állam.”

A herceg, *Megzavarodás*, Thomas Bernhard

Bevezetés

A sors kritikájának feladatát úgy írhatnánk körül, hogy be kell mutatni a sors viszonyát a bűnhöz és a szabadsághoz. Mind a bűnhöz, mind a szabadsághoz a természeti szférán keresztül igyekszik kapcsolódni a sors. A sorsszerű rendek, valamint az ezen rendek fenntartásában érdekelt modern intézmények (hatalmi ágak) nem pusztán átmenetet, hanem hasadást és hanyatlást képeznek ezekben a kapcsolódásokban. A sors ígézetében funkcionáló hatalmi-mitikus orientációjú modern intézmények és társadalmi gyakorlatok (kiemelten az igazságszolgáltatás [jog], a tőle fokozatok révén elkülönülő büntetés-végrehajtás, valamint ezek nem-hivatalos kirajzásai) számára az jelenti az alapvető anomáliát, hogy – amint azt a jog kénytelen is érzékelni (ha nem is értelmezni) – sem a bűnnek, sem a szabadságnak nem voltaképpen szférája a természet. A természeti élet, és ezen belül az ember természeti élete is, közvetve érzékeli és kifejezheti azonban a bűn és a szabadság hatásait – ez támaszthatja a mitikus gondolkodás számára a megoldhatatlan (nyelvi-szellemi) nehézséget, amely szigorúan (tragikusan) elzárja előle a megértés útját, valamint ugyanez a közvetett hatás teremti meg a hisztérikus gondolkodás számára a lehetőséget, hogy a megértés feladatát végképp feladva a bűn és szabadság fogalmait a maga céljára eltorzítsa. A sorsszerű rend (elsősorban az állam) fenntartásában érdekelt modern intézmények ezért a természeti „bűnt” a maga mitikus-esztétikai (az attikai tragédiában legmagasabb művészi megformálódását és felbomlását elérő) komplexitásából kénytelenek „kiszabadítani” a lehető legaprólékosabb osztályozással élő szankcionálás révén, míg a hiányzó ellenpólust (melynek a büntetőjogi reformkor-szak utáni jogi terminológiában az eljárás során az „ártatlan” és az „ártatlanság vélelme” felel meg) a „szabadság” emberi jogi fogalmával ragadják meg. Felfogásom szerint ez sem a bűn, sem az ártatlanság, sem a szabadság filozófiai érvényes fogalmait nem érinti. A modern büntetés-végrehajtás jogi aspektusból tekintve a „szabadságot” kizárólag negatív módon

szankcionálja, miután a nyugat-európai felvilágosodást követő büntetőügyi reformkorszak nyomán a büntetés-végrehajtás általános formája a szabadságvesztés (izoláció) lett, melyre azonban történelmi tehertételként rátelepedett és neki mintegy pozitív tartalmat adott a javító-nevelő („reszocializáló”) funkció.

A sors fogalma a szép ideájának konstellációjába tartozik. A sors fogalmának és a szép ideájának közös eleme, hogy lényegi, és nem pusztán járulékos elemük a látszat. Ami a sors szférájában a feladatként, feladványként tételeződjő rejtély, az orákulum jóslata, az a szép hatáskörének magasabb rendű területén a megőrzendő titok. Mind a rejtély, mind a titok az igazságra vonatkozik. De míg a sors rejtélyét meg- és feloldó tragikus hős elnémul az igazság kimondhatatlansága előtt, addig a szép ideájának legmagasabb rendű megformálhatósága megőrzi a kifejezés nélküli, a csend titkát. A látszat szertefoszlása a sors megsemmisülését hozza magával, míg a szép mint látszat háttérbe vonzza. A sors negatívan, parazita-módon kötődik a boldog élet eszméjéhez, melyet a szép ideája tartalmaz reményként vagy sejtelemként. Ezért is fűződik oly gyakran sorsmotívum a szerelem képzetéhez, amely a boldog élet legmagasabb rendű megformálódásának lehetőségére utal; egészen addig uralja őt a sors, akár pusztán látens módon, amíg a szép látszat lényegi marad benne. Ahol boldogság van, ott felfüggesztődött a sors hatalma, ezért nevezi Hölderlin sorstalanoknak a boldog isteneket.¹

Ami a sorsfogalom definícióját illeti, a legpontosabb és legtömörebb meghatározást Søren Kierkegaard adja meg: a sors szükségszerűség és esetlegesség egysége². Ez a kijelentés tovább már nem elemezhető. Algebrai tömörségével és áttetszőségével is azonban pusztán csak egy mozaikját képes adni a sorsfogalom megközelítésének, melynek a következőkben kibontakozó sztereoszkópikus tárgyalása mindig újabb és újabb aspektusát próbálja majd tisztázni.

II. Ananké

A *Sorstalanság* című könyv főszereplőjének, Köves Gyurinak felgyorsított fegyenc-szocializációja (az idő gazdasági szempontból felfogott szerepét is tekintve) a fegyenc-szocializációk eszménye. Minden életjelenségen eluralkodik a sorsszerű rend, az ősigék közül pedig, legvégül totális értelemben, Ananké uralkodik. Mindez a cselekmény szerint természetesen nem egy csapásra történik, hanem körmönfont lassúsággal: a „normálisnak” mondható polgári viszonyok közül egymást át- és elfedő események során, elliptikusan és ironikusan felépülő emlékező elbeszéléseken keresztül kerül a főszereplő a megsemmisülés határára – és azután vissza az immár kísértetiesen „normális” polgári viszonyok közé.

A sors-mechanizmus beindulását és hatékony működését nem pusztán a szükségszerűnek mutatkozó esetlegességek (mint például a második fejezetben az első csók a légtalmi pincében), a szinte nyíltan ironikus-szatirikus jellegű megjegyzések (például a sárga csillaggal kapcsolatos az első fejezetben), hanem azok a szókratészi iróniát (az elhallgatást) kiélező, a platóni anamnézist és mítosz-paródiát idéző jóslatszerű képek is nagyban elősegítik,

¹ Vö. Walter Benjamin sorsképzetet tematizáló írásaival: *Sors és jellelem; Az erőszak kritikájáról; Goethe: „Vonzások és választások”; A német szomorújáték eredete; valamint a Passzások néhány szakasza.* Előbbi négy írás magyarul az *Angelus Novus* című kötetben, utóbbi „A szirének hallgatása” címűben lelhető fel.

² Søren Kierkegaard: *A szorongás fogalma.* Ford. Rácz Péter. Göncöl kiadó, 1993. 115.

melyek mintegy „félre”-szerűen törik meg az aszketikus és eszköztelen elbeszélő prózanyelvet (mely utóbbit pedig a könyv előrehaladtával egyre inkább ellenpontozza a leíró próza barokkos-allegorikus gazdagsága). Az első fejezet elején, miután az iskolából apja kérésére elengedték, a főszereplő máris alvilági látogatást tesz egy mellékutcában, az éppen munkaszolgálatra készülődő apja „tulajdonában” lévő fapincébe, ahova „meredek lépcső visz le a homályba”. Lenn az üzletet éppen átvenni készül, és egyébként főként a mostohaanya jelenlétében gyanúsán zavartan viselkedő Sütő úr (akinek „faji tekintetben [...] teljesen rendben a szénája”) mint egy alvilági jelenés tűnik fel hirtelen a mély sötétségbe (a felnőttek világába) ekképpen alászálló, éppen felpillantó Köves Gyuri szemébe. „Egy pillanatra a szemem is lehunytam, mert kissé még káprázott az odafönti napsütéstől. Azalatt apám mondott valamit, mire kinyitottam, Sütő úr. Barnás színezetű, kerek arcán – a keskeny bajuszkával meg a kis hézaggal az elülső két, széles, fehér foga közt – mindenütt sárgászvörös napkorongok ugráltak, mint fölfakadó kelések.”³ Bár feltételezhetjük, hogy az elbeszélés idejében alakot öltő Köves Gyuri is találkozott már fölfakadó keléssel, mégis erős a gyanú, hogy a hasonlat utótagja az emlékező Köves Gyuri tapasztalásából adódik, és az ő „közbeszólásának”, „félre”-jének tekinthető. A könyv figyelmes újraolvasásakor, a vég ismeretében pedig határozottan ironikus jóslatjellege lesz a képnek. A tartaroszi, telluri világ többször is hírt ad magáról az expozíció során; még az első fejezetben a családi vacsoratársaságból hallgatásával és egyszerű, szeretetteljes gesztusaival kiváló nagyapát nyeli el a családi-felnőtt alvilág homálya („egyszer se hallottam megszólalni, de ahányszor arrafelé esett a pillantásom, mindig ott láttam, ugyanabban a sarokban, ami lassanként elhomályosult...”, 23.); Gyuri érzékelése számára maga a családi vacsora kifejelete is ebbe a homályba burkolózik, melyben képtelen eligazodni („Már csak egy-egy arc vagy mozzanat összefüggéstelen töredéke jutott el hozzám, mintegy kiválva a köröttem levő ködből...”, 31.); vagy ilyen, a nyiladozó nemiséget érintő alvilági híradás a futólag már említett első csók „a légtalmi óvóhelyen, pontosabban az onnan nyíló egyik elhagyott, félhomályos pincejártban” (42.). Ez utóbbi esemény egy másik, lényegét érintő szempontból is igen jelentős, ugyanis ezzel kapcsolatban bontakozik ki első ízben a sorsképzet logikai-spekulatív tematizálása is: a csók másik résztvevője, Annamária, ahogy ez a romantikától közvetlenebbül-naivabban és tisztábban érintett leánykamasz korban igen megszokott, hamar, egy nap alatt eljut a véletlennel való indoklástól a végzetszerűnek a felismeréséig. (42.: „– A bomba volt az oka az egésznek – így vélte.” 43–44.: „– Úgy látszik, így kellett történnie.”). Az expozíció lezárásában, a második fejezet végén aztán már nem a pusztá tematizálás szintjén, hanem a filozófiai problémafelvetés méltóságával mutatkozik meg a sorsképzet Gyuri és a nagyobbik nővér kvázi-platóni dialógusában. Az első fejezetben még csupán ironikus megjegyzések alkalmának bizonyuló sárga csillag itt az egész szituációt uralja baljós „fényével”. Hogy a sárga csillagot viselő ember bensejében ugyanúgy, ahogy a koldus vagy a királyfi ruhájában, nincs valami lényegileg más, ez a nagyobbik nővér számára, aki a fiatalok közül a legfogékonyabbnak mutatkozik a sorsképzet súlyosságával, a „bűn” mélybe húzó erejével kapcsolatban, joggal elviselhetetlen gondolat. A még „ártatlanul szabad” Gyuri számára pedig joggal evidens. De mivel mélyebb megismerést érint, kimondása a felszínen (az elbeszélés technikájában, szerkezetében) úgy tétéleződik, mint az eredendő bűn, mely a sors-mechanizmust aztán a harmadik fejezettől visszafordíthatatlanul pályára állítja. Ez az expozíció technikai funkciója. Az elbeszélés idejében alakot öltő Gyurit ennek megfelelően a

³ Kertész Imre: *Sorstalanság*. Bp. Magvető, 2010 (1975). 7–8.

maga kettős értelmével érinti meg a bűntudat és a szabadság sejtelve: „Zavarban voltam, mert hisz én voltam a hibás, de hát nem tudhattam, hogy ez a gondolat ennyire fontos lehet néki. Már szinte a számon volt, hogy így szóljak: ne törődjön vele, hisz az én szememben mit sem jelent mindez, én nem vetem meg a fajtájáért; de mindjárt éreztem, ezt azért kissé nevetséges volna mondanom, s ezért aztán nem is mondtam. Csakhogy mégis, bántott, hogy nem mondhattam, mert abban a pillanatban valóban ezt éreztem, egész függetlenül helyzetemtől, hogy azt ne mondjam: szabadon.” (48–49.) A bűntudat (a bűn) azonban, és vele együtt a sorsképzet a történelmi konstellációval összhangban felülkerekedik: „most először történt velem, hogy olyasmit éreztem, ami azt hiszem, csakugyan, egy kissé a szegyenkezéshez hasonlított.” (49.)

A harmadik fejezet felütése indítja be a megállíthatatlannak mutató sors-mechanizmust. Ahogyan Goethe *Orfikus ósigék* című versciklusában, Erósz itt sem mutatkozik erősebbnek Ananké hatalmánál (és csakúgy, mint ott, csak Elpisz képes túlmutatni majd rajta). A családtól, az épp csak kibontakozni készülő „szerelemtől”, a „magánélet” vonatkozásaitól a „közélet”, a „politika”, az állam (a magyar, majd a német) démonikusnak mutató képviselői egyre totálisabb módon átveszik az életszervezés feletti hatalmat. A familiáris vonatkozások elkerülhetetlen felbomlása miatt ötlük fel a fejezet lezáró mondatában Köves Gyuri képzeletében a „futó gondolat” mostohaanyja arcáról, „amikor ráeszmél majd, hogy ma este már bizony hiába számít rám a vacsorával”. (73.)

Sokat mondó ellenpontozással a közvetlen milió leírása e váltás kezdetekor már nem idézi az alvilági homályt és ködöt (hiszen a jóslat-funkció, miként a tragédia cselekményének napvilágánál is, megkezdte beteljesülését; jóllehet a távolban, mintegy a horizont figyelmeztetéseként, ott állnak a gyárkémények): minden szikár napfényben áll; sőt a kamasz fiúk „véletlenszerűen” összegyűlt, mindennapi rutinjukból hirtelen-váratlan kiszakadt csoportja még valamiféle sajátos bukolikus idillt is megidéz egy pillanatra. A tragikus hős a döntés fényében áll; ezúttal a fény vakítja el azokat, akik döntésre képtelenül sodródnak az események, a történelem úgynevezett áramával. A vámháznál posztoló rendőr alakja „tudatlanságánál” fogva rokon a fiúkéval: benne még pusztán a felelősségtől való menekülés szinte „ártatlannak” tetsző démoni elve érvényesül. A bűnösen ártatlan sodródás a készülődő történelmi vihar sors-terében: ez az a magatehetetlen magatartás, amelyet a regény által felidézett korszak többségi társadalmának nagy részéről visszatekintve valóban csak a legnagyobb jóindulattal feltételezhetünk. „»Rozi«, miután néhány fiú már biztatta, meg is tudakolta a rendőrtől: nem lesz-e baj, ha elkésünk a munkából, s hogy tulajdonképp mikor szándékszik minket tovább, a dolgunkra bocsátani. A rendőr cseppet se haragudott a kérdésért, de hát azt felelte, ez nem rajta, nem az ő elhatározásán múlik. Mint kítűnt, valójában ő se tudott sokkal többet minálunk: bizonyos »további parancsot« említett, ami majd helyébe lép a régebbinek, melynek az értelmében addig egyelőre neki is, nekünk is várakoznunk kell – nagyjából így magyarázta el.” (55.) Szeretnék emlékeztetni Kant gondolatára⁴ az úgynevezett gyakorlat embereiről:

⁴ „Mert hogy a háború a nyers emberi természetbe (a kultúra kedvéért) ideiglenesen beleplántáltatott, nem bizonyítja még, hogy mint a végcélától elválaszthatatlan eszközt megfellebbezhetetlen végzés róttá volna rá, és hogy így volna, az a gyakorlat embereinek cselfogása pusztán, mellyel csupán mechanikus állam- és jogismeretüket iparkodnak leplezni és megszipítani.” Immanuel Kant: „Az örök békéről. Filozófiai tervezet (1795–96).” Ford. Mesterházi Miklós. In uó: *Történefilozófiai írások*. Ictus, 1995-97. 290–291.

reflektálatlan, „ártatlan” parancs-végrehajtásukkal bármilyen hatályos törvény sorsmechanizmusát esztelenül indítják be ők. A vég ismeretében persze könnyű ítélkezni az effajta „ártatlanság” felett; és az etika kérlelhetetlensége előtt a rendőrnek, pontosabban a rendőr egyenruhájában lévő ember etikai mulasztásának valóban nem lehetne mentsége; tekintve azonban, hogy lényegében költött figuráról van szó, akire képtelenség etikai ítéletet alkalmazni (még ha olyasfajta költött alak is ő, akinek a szokásosnál erősebb történelmi referencia-igénye van), a könyvben megjelenő, erőszak-szervezeteket képviselő alakokhoz hasonlóan alakját nem morálisan megítélnünk, hanem a cselekmény szövetéből kiszálazva megértenünk kell. Ebben az (esztétikai) értelemben érvényes és szemléletes a rendőri attitűd hasonlósága a kereskedőkéhez, akik „miután maguk közt előzőleg a nehéz időkről meg a lanyha üzletmenetekről tanakodtak”, végül is már csak a „gondterhelt kedvetlenséget”, valamint „mintegy a dolgok változtathatatlan rendeltetésébe” való „kényszerű belenyugvást” érzik. (*Sorsatlanság*, 68.)

A vámházba érkező felnőttek leírása során a szellemi meghatározások felől átmenetek révén halad az elbeszélő az érzelmi-animális jellemzőkig; a felnőttek mintegy a sorssal szembeni attitűdök típuskáláját mutatják be már az elbeszélésnek ezen a szakaszán is: míg az „Utas” a hallgatásba burkolózó, ám valójában idejében cselekvésre kész szellem kiváráo türelmét, a „Szakértő” a szervilis tudálékosság terméketlen kötekedését példázza, addig a leginkább beszélő nevű „Balszerencsés” ember a sorsmechanizmuson való spekuláció végeláthatatlan labirintusába menthetetlenül elvesző „kafkai” típust hozza, akinek „ezer apró, kérdő ráncba” rendeződő homloka „szomorú, csapdába esett rágcsálóhoz hasonlított kissé” (64.); az eleve „fókaarcú” emberként megnevezett figura pedig az „utas” szimmetrikus ellenpontjaként nem a szabályszegés bátorságát, hanem a jellemtelenségre való apellálást „választja”, így az ő „furcsa mozdulatára” vonatkoztatott kép idézi meg legnyíltabban az animális-alvilági régiókat (beszéde pedig alighanem öntudatlan hasbeszélés): „azután végül is csak kívülről matatott, futkosott és kaparászott egy ideig a melle táján a keze, ritkás szőrzetű nagy pók, vagy még inkább amolyan kisebb tengeri szörny módján, mely mintegy a rést kereste, hogy a kabátja alá iramodjon. Ő maga ezalatt még mindig beszélt, és az a bizonyos mosoly is egyre ott volt még az arcán.” (66.)

A mitikus vonatkozások a városban való menetelés során aztán újult, és egyre inkább megsokszorozódó erővel támadnak fel. Ahogy a nap szép tiszta nyári délutánra fordul, a város átláthatatlan labirintussá válik, melyből a kivezető utat csak az „Utas” „hosszú szökkenése”, cselekvésének meglepő egyszerűsége – szabadsága találja meg (70–71.). Az alvilág kapuja ezúttal „szürke épületek útvesztőjére”, majd egy kaszárnyaudvarra vezet – az erőszak-szervezetek képviselőinek démonikussága pedig a rendőri ál-tudatlanság felelőtlenségétől a csendőri anakronisztikus-reprezentáló, hatalmaskodó felelőtlenségig süllyed (72–73.).

A csendőri attitűdben (negyedik fejezet) már nyíltan (és a német SS-tiszteknél ügyetlenebbül, bumfordibban, kevésbé elegánsan és ezekkel összefüggésben kevésbé hatékonyan) munkál az Ananké-igény.

Az elbeszélésmód egyre szatirikusabbá váló iróniája a sors növekvő hatalmával egyenes arányban nő, és minél rejtőzködőbb és erősebb az utóbbi, annál nyíltabban és kíméletlenebbül munkálkodik az előbbi.

Az utólag-történelmileg önmaga jelentőségét jócskán túlnövő, csak a vallási szimbólumok erejével összevethető Auschwitz (Oświęcim) nevet viselő városkába való érkezés során az

újra csak az alvilági homályt idéző hajnali látképbe a napfény mint az ítélet trombitaszava, és egyúttal mint a nietzschei hatalomakarás hajnalpírja világít be. Csak a történelemfilozófiai perspektíva teszi nyilvánvalóvá az itt rejtetten jelenlévő torzulásokat. A barokkos gazdagságú, finom iróniával dolgozó leíró prózai betét ezúttal már nem pusztán a szereplő Köves Gyuri tapasztalati horizontját meghaladó elbeszélő közbeszólása, hanem az írói reflexiós technika pillanatnyi megmutatkozása is az elbeszélés szövetének felfelése mögül. „A hajnal odakinn hűvös és jó illatú volt, a széles mezők fölött szürke ködök, majd váratlanul, de akárcsak egy trombitaszó, éles, vékony, piros sugár érkezett mögülnk valahonnan, s megérttem: a napfelkeltét láttam. [...] Láttam, mégpedig két szót is a kezdődő fényben, az épület keskenyebbik, a menetirányunkkal szembenéző oldalának tető alatti felületén: »Auschwitz-Birkenau« – ezt olvastam, a németek hegybogas, cirkalmas betűivel írva, a duplán hullámos választójelükkel összekötve.” (97–98.) A Platón barlangjából kiszabaduló, a hirtelen fénytől elvakuló filozófushoz hasonlóan a vonatból a „napfénybe, a szabad levegőre” kiugró Köves Gyuri látását is elhomályosítja az auschwitzi „igazság” egyelőre befogadhatatlan felfénylése: „Mindjárt el is vakultam kissé ettől a hirtelen tágasságtól, az égnek meg ennek a síkságnak az egyformán fehér, szememet fájdtó ragyogásától.” (102.) És nem sokkal később: „A méretek, ennek a síkságnak az egész kiterjedése is megint meglepett, ahogyan körülnéztem. Már azonban – a sok ember közt meg ebben a kápráztató fényben is – igazán pontos képet nemigen nyerhettem róla...” (105–106.) Együtt lélegzik ezzel a látási nehézséggel az emlékező-elbeszélő, sőt az író törekvése, hogy a történések igazságtartalmát a történelem úgynevezett zűrzavarából, forgatagából kinyerje. Mert a gyorsan tovasodró történések legpontosabb képe az alvilági-mitikus-kaotikus erőket mozgósító styx-i vízárdat és karneváli forgatag: „valami kásásan fortyogó, örvénylő áradat vitt, sodort, ragadott magával” (103.); „végül a nőt – vagy még leányt inkább – az áradat szakadatlan ostroma valahára mégiscsak leválasztotta, elvitte és magába nyelte” (104.); „[m]indezek a képek, hangok, események meg is zavartak, el is szédítettek kissé ebben a végezetül már egyetlen furcsa, színes, mondhatnám, bolondos benyomással összekeveredő forgatagban; más, meglehet, fontosabb dolgokat ezért is voltam csak kevésbé képes figyelemmel kíséni...” (104.)

A hatodik fejezet elején, mikor Köves Gyuri első huzamosabb ideig tartó munkatáborába, Zeitzba kerül, a vonat metaforája még magába sűríti az Ananké (álló vonat) és a Tükhé (robogó vonat) képzetait:

„Csak Zeitzban láttam be, hogy a rabságnak is vannak hétköznapijai, sőt, hogy az igazi rabság csupa szürke hétköznapi tulajdonképpen. Mintha már lettem volna efféle helyzetben körülbelül, mégpedig a vonatban egyszer, még Auschwitzba menet. Ott is az időn, no meg kinek-kinek a maga képességein múlt minden. Csakhogy Zeitzban – hogy példánál maradjak – azt kellett éreznem: megállt a vonat. Más oldalról viszont – s ez is igaz – meg oly sebességgel robogott, hogy követni se bírtam a sok változást, elöttem, körülöttem, de még saját magamban is. Egy valamit legalább elmondhatok: magam részéről a teljes utat megtettem, minden esélyt, ami csak ezen az úton adódhat, becsülettel kipróbáltam.

Mindenesetre új dologba legelsőbben mindenütt, még egy koncentrációs táborban is jó szándékkal fogunk – én legalábbis így tapasztaltam: egyelőre elegendő jó rabvá válnom, a jövő majd azután meghozza a többit...” (171–172, kiem. tőlem)

A felkínálkozó összes lehetőséget (a Tükhé minden felfénylését) megragadni, hogy jó rab legyek – ez a (végső soron „polgári”) program Köves Gyuri számára hamar kivihetetlennek

mutatkozik. Ahogyan a kortárs büntetés-végrehajtásnak sem célja az, hogy jó rabokat tereptsen (a reszocializáció vagy reintegráció terminusaival körülírható eljárás eszményi célja talán az „engedelmes állampolgár” fogalma alá hozható), úgy a megsemmisítés célját kitzúzó (bár nevében ezúttal a „munka” terminusával a valódi célt úgy-ahogy elfedő) tábor sem akar magának jó rabokat, annál inkább megsemmisítetteket.

Az egyelőre szelíden jelentkező zeitzi vonat-hasonlatnál árulkodóbban hirdeti az Ananké-képzet korlátlanul mutató hatalmát egy korábbi, az ötödik fejezetben elmesélt epizód, amely azt is egyértelművé teszi, hogy ez a totális sorsképzet még jobban uralkodik az elnyomókön (megsemmisítőkön), mint az elnyomottakon (megsemmisítésre szántakon). (És lényegében, ebben az izolált helyzetben, az előbbieken keresztül uralkodik az utóbbiakon.) A gázkamrákban való meggyilkolást megelőző eljárásról van szó, amelynek során a hatalom közvetítói a legkörültekintőbb figyelemmel próbálják elterelni a megsemmisítésre szántak figyelmét elkerülhetetlen sorsukról. Miért van szüksége a rendszernek ezekre a kínosan aprólékos látszat-intézkedésekre? A magától értetődő válasz az lenne, hogy tudatlanságuk révén kevesebb ellenállásra számíthat a megsemmisítésre szántak részéről. Az intézkedések túlbuzgó aprólékossága azonban némileg ellentmond a gazdaságosság egyre szigorúbban érvényesülő követelményének. De nemcsak erről van szó: a hazudozás és a látszatintézkedések nem pusztán pragmatikus/operacionális célokat szolgáltak, hanem azt a tudatlan szeméremérzetet, azt a szégyenérzet eltitkolására való igényt is kielégítették, mely az egyéni (vagyis az egyetlen valós) felelősségtől menekülő, a parancsra gyilkoló/büntető/élő démonikus ember („emberalatti”, vagyis csakis hierarchiában értelmezhető ember) eloldozhatatlan sajátja. A démonikus rend által uralt lélek legemészőbb gondja mindig is a szellem (a szabadság) elfojthatatlansága, melyből a felelősség átruházási kísérleteinek feltartóztatatlanságul egymásra következő kudarcai származnak.

„A hisztérikus lélek keres valakit – vagy valakiket –, akikre minden felelősséget ráhárít-hasson, s magát minden felelősség alól felmentse: mumusokkal népesíti be maga körül a világot. Ugyanúgy, ahogyan a primitív ember az őt érő természeti szerencsétlenségeket, melyeknek okait a maga tapasztalati anyagával megmagyarázni nem képes, intencióval ruhazza fel, mágikus erőknél, rosszindulatú szellemeknek tulajdonítja. [...] A hisztérikus ember és a hisztérikus közösség e tekintetben teljesen úgy viselkedik, mint a primitív, csak éppen a primitív nem képes megérteni az igazi okokat, a hisztérikus pedig nem akarja megérteni őket” – írja Bibó István *A német politikai hisztéria okai és története* című mértékadó munkájában⁵. Ha az etika kérlelhetetlensége felől közelítünk ehhez a problémához, akkor az ítéletet a következőképpen foglalhatjuk össze: a hisztérikus, avagy démonikus léleknek (ellentétben a primitívvel, az „ártatlannal”) nincs és nem is lehet mentsége.

Gyuri képzeletében nem hiába egy felelőtlen diákcsínyhez válik hasonlatossá ez a gondosan kitervelt operáció. Az sem véletlen, hogy az elbeszélő emlékezése szerint, és ezt esküvel is sietne nyomatékosítani, az auschwitzzi, később átmenetinek bizonyuló barakkjához tartó úton, rabéletének első, általa is tudatosult napján senki idegennel nem beszélt (139.), pontosabb értesülései mégis ezen az úton, mintegy „pletykálásra” hagyatkozva alakultak ki – mint ha csak leütésre kínálná az elbeszélő a magas labdát az úgynevezett holocaust-tagadók

⁵ Bibó István: „A német politikai hisztéria okai és története.” In Bibó István: *Válogatott tanulmányok*. Corvina, 2004. 9–76. (17.) (1942–44.)

szemellenzős bornírtságának (akiknek egyikével a zárófejezetben [306–307.] majd találkozik is a főszereplő): „Mindez nem egyszerre, inkább apránként jutott értésemre, mindig újabb részletekkel kiegészülve, némelyeket vitatva, másokat helybenhagyva, s újabbakkal is megtoldva.” (140.) A szatirikus kardél nemigen vágott irodalomban olyan kegyetlenül, és nemigen nyitott meg olyan mély sebet, mint a következő sorokban (és van még néhány hasonló szöveghely, amelyet ezúttal nem idézek) – és emiatt, nem pedig valami tételesen artikulált filozófia miatt (hiszen műalkotás nem nyújthat közvetlenül filozófiai tant, legfeljebb tiszta formára hozott problémafelvetésével utalhat rá) indokolt azt mondani, amit Spiró György jó érzékkel megjegyzett a könyv kapcsán⁶, miszerint az „már-már az irodalom korlátait is szétrobbantja”. Miután részletezi a gázkamrákban való kivégzés stációit, az elbeszélő ekképpen spekulál:

„Végtére is csak itt is összeültek, mondhatnám: összedugdák a fejüket igen valószínűen, ha ugyan nem is épp diákok, természetesen, hanem meglelt, felnőtt emberek, esetleg, sőt minden bizonnyal, ha meggondolom, urak, tekintélyes öltözékben, szivarral, rendjelekkel, csupa parancsnok vélhetően, akiket e percben nem lehet zavarni – így képzeltem. Egyikük aztán kigondolja a gázt: egy másik mindjárt a fürdőt, egy harmadik a szappant, egy negyedik megint a virágokat teszi hozzá, és így tovább. Némelyik ötletet esetleg huzamosabban vitathattak, javíthathattak, míg másoknak viszont mindjárt megörültek, s felugorva (nem tudom, miért, de ragaszkodtam hozzá: felugrottak) egymás tenyerébe csaptak – mindez igen jól elgondolható volt, legalábbis az én számomra. A parancsnokok képzelete aztán sok buzgó kéz, nagy sürgés-forgás nyomán válik valósággá, s a mutatvány sikeréhez, látnom kellett, semmilyen kétség nem férhet.” (139–141.)

*

Mindez, a felgyorsított és tökéletesített fegyencszocializáció, valamint a halálbüntetés lapangva is sarkalatos természete a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás struktúrájában nem jelenti azt, hogy a modern büntetés-végrehajtásnak kifejezetten, operacionálisan követendőnek tekintett mintaképe lenne a koncentrációs táborok gyakorlata, de azt bizonyosan, hogy az előbbiben nyíltan, de még inkább rejtetten munkáló tendenciák a legkorlátlanabban az utóbbiban jutottak érvényre. A koncentrációs táborok tehát a modern büntetés-végrehajtás önmaga előtt is titkolt eszményét leginkább megközelítő intézmények voltak. Ez az eszmény nem más, mint a jó eszményének (a par excellence etikai ideának) torzult formája. Az erkölcsi ítélet, az igazságosság bensőségességének, spontaneitásának összezagyválása a büntetőjogi ítélet külsődleges természeti következményeivel történelmileg (hogy az irónia is megkapja a maga jussát:) végzetesnek bizonyult. Az eredendő bűn vallási dogmájának jogihatalmi, torzult értelmezése teljes diadalt ült, és ez a természeti „bűn” fogalmának teljes feloldódásához vezetett. Valóban maga a létezés vált bűnné. Történetesen többek között a zsidóként, cigányként, homoszexuálisként való létezés, de ezen a sémán belül bűnné válhat mindenfajta természeti létezés, a koldusként vagy királyfiként való létezés éppúgy, mint a cigányként vagy zsidóként való létezés; és minden jogilag-hatalmilag, tehát természetileg bűnössé tett létezést jogilag-hatalmilag, a természeti élet feletti korlátlan hatalom kinyilvánításával kell megtorolni. A jog és a (mitikus eredetű) erőhatalom közös és végső soron szétbonthatatlan eredete a maga leplezetlenségében nyilvánult meg a megsemmisítő-táborok

⁶ Ld. Spiró György: Non habent sua fata. A Sorstalanság – újraolvasva, Élet és Irodalom, 1983/30.

gyakorlatában. Értelmezésem szerint eme belátás szerteágazó és szétburjánzó következményeinek érvényes és formailag teljes ábrázolása a *Sorstalanság* című könyv negatív civilizációtörténeti, illetve történelemfilozófiai, fogalom- és ismeretkritikai hozadéka. A pozitív hozadékról a továbbiakban lesz szó.

Köves Gyuri történetére pontosabb azt mondani, hogy csak a lehető legközelebb jut el ehhez a torzult eszményhez, hiszen a tényleges megsemmisülésig nem jut el (ez esetben magától értetődően történet sem lenne), vagy, még pontosabban, a haszid történetek nyelvén szólva, ebből a Semmiből újabb Valami lesz: „valami szokatlan, rendellenes, valami félszeg, mondhatnám ügyetlen érzés – meglehet, a szeretet tán, azt hiszem.” (*Sorstalanság*, 235.) Mert a bűn fogalmának teljes feloldódásában páratlan remény is megmutatkozik.

Amikor az elbeszélő-émlékező felidézett énye a legközelebb jut a megsemmisüléshez, a sáros földön mozgásra képtelenül, már fájdalmat sem igen érezve, a Buchenwald fölötti szürke eget nézegetve megtapasztalja a koncentrációs táborok sajátos, az Immanuel Kantéhoz képest kevésbé kontrasztos, szürkébb transzcendenciáját. Az etikai szférát, a logosz volta-képpen emberi tartományát már rég elárasztotta a fizikai tehetetlenség és a pusztá túlélési ösztön homályos, ám minden megfontolást uraló késztetése. A szabad ég, valamint a fény-sötétség kettőssége mindenesetre ezt a képet is uralja. A szürke felhőzetet meghasító „fényesebb lyuk” a tehetetlenségében immár békésen el-eltűnődő Gyurit az élet és halál fölött ítélkező auschwitzi orvos szemére emlékezteti. Ez olyan volt, írja az emlékező-elbeszélő, „mint valami mélység hirtelen sejtelve, amelyből ilyenkor mintha egy sugár vetülne odafönről rám, egy gyors, fürkész tekintet, egy meghatározhatatlan színű, de mindenesetre kétségkívül világos szem – némiképp egy kissé az orvoséhoz hasonló, aki elébe egykor, még Auschwitzban kerültem.” (236.) Az orvos és Gyuri sajátos szemkontaktusáról, és az előbbi szürkés-kék eget idéző szemszínéről még a negyedik fejezetben értesülünk: „Az orvoshoz is mindjárt bizalmat éreztem, mivel igen jó megjelenése s rokonszenves, hosszas, borotvált arca volt, inkább keskeny ajkakkal, kék vagy szürke, mindenesetre világos, jóságos tekintetű szemmel. Jól megnézhettem, mialatt ő meg a kesztyűs kezét kétoldalt az arcomhoz támasztva, hüvelykével a szemem alatti bőrt húzta kétoldalt kissé lejjebb...” (110.) Az auschwitzi orvos élet és halál fölött bitorolt orvosi-bírói (panoptikus) hatalmat képviselő tekintetében az isteni ítélet és kegyelem látszata tükröződik vissza torzultan, „túlságosan is emberi” módon, túlságosan szürkén, a koncentrációs táborok látszatvilágában – „jóságosan”. A szem szimbóluma ezúttal a gnózis misztikus beavatását, az ezoterikus-intellektuális szemléletet idézi, az emberi tudás túlságos magabízását; a fény-sötétség kettőssével homályosan-sejtelmesen jelző ég pedig torzult, de, ha szabad így fogalmaznom, az etikai idea fényének eloldozhatatlan árnyéka szempontjából a legérvényesebb ábrázolási formában nemcsak Kant erkölcsi élményének homályosabb, elhallgatott oldalát, hanem a kizárólag negatívan megnyilvánuló, a démoni világgal rendelés számolni szándékozó agnosztikus szókratészi daimónt, ez esetben és így tehát a démonikus is. És megidézi mind a formális, mind a daimonikus etika impotenciáját is. Az auschwitzi orvos operacionális szeme számára érzékelhetetlen az etikai idea józan fénye – jóllehet szemének fénye is ezen idea szürkülő, démonikus homályba vesző árnyéka miatt tűnhet fel „jóságosnak”. Kant párhuzama a csillagos ég és az erkölcsi törvény (a kategorikus imperatívusz, a formális parancs) között jelenik meg. Kant ege éjszakai ég: az éjjel minden mást, minden „fölsőlegest” és „értelemzavarót” elrejt, és az éjszaka sötétjében (az önmagát izoláló „világi szerzetes”-individuum üres formájában) világosan megkülönböztethetően vi-

lágít a parancs, az etikai idea vezérlő csillag-konstellációja⁷. Nem véletlen, hogy *A gyakorlati ész kritikájának* zárszavában, a csillagos ég és az erkölcsi törvény párhuzamáról szóló, oly gyakran idézett mondat után rögtön a homály elleni védekezésről ír a szerző: „Kedélyemet két dolog tölti el egyre újabb és fokozódó csodálattal s tisztelettel, minél gyakrabban és kitaróbban gondolkodom rájuk: *a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem*. Egyiket sem szabad mintegy homályba vagy fantasztikumba burkolva, látókörömön kívül keresnem, és pusztán sejtennem; magam előtt látom, s közvetlenül létezésem tudatához kapcsolom őket.”⁸ Csakhogy: bár az etika szava világos, de nem az övé az utolsó, sem nem az első szó. Az etika a logosznak lehet megismerője, de nem teremtője. A logosz, a legtágasabban értett nyelv, a teremtés nyelve megelőzi az etikát, mely utóbbi aztán a bűn felmerülése nyomán megismerési igényével mintegy visszahajlik a nyelvre. És: az etika valójában a veszély helyén (leginkább: a halál közelében) nyilatkozik meg, nem a törvény pusztá formájában. A látókörömön kívüli sejtelem akkor is megelőzi és bevégezi az etikai reflexiót, ha nem esek bele a Kant által leginkább rettegett miszticizmus, szellemidézés vagy dogmatizmus szakadékába. Kant csillagos égéhez képest a Buchenwald fölötti szürkébb ég épp azt jelzi, hogy a látszólag oly kontrasztosan megmutatkozó kategorikus imperatívszabban, annak legbensejében mindig marad valami kimondhatatlan, valami rejtetten megnyilvánuló; a titok, a hallgatás és a zárkózottság monomániás-démonikus elve a kanti erkölcs rejtett tartalmi középpontjában helyezkedik el – a kanti etika mélyen, de annál meghatározóbban megbúvó agnosztikus vonulata Wittgenstein *Tractatus*ában teljesedik ki majd jó száz év elteltével. Az önmagát magának akaró szerzetes-filozófusi aszketikus kedély transzcendens élményét a buchenwaldi koncentrációs tábor nedves kövezett talaján a felhalmozott, csaknem megsemmisített, halálközeli testeinek legalábbis egyikében a maga szürkébb, szegényesebb, ám nyíltabban démonikus módján, és módosult tartalommal idézi fel. A transzcendencia tartalma halál és szeretet végső rokonságának sejtelve. „Erős a szeretet, mint a halál, kemény, mint a sír a buzgó szerelem”, írja az *Énekek éneke* költője. (A halál és a félelem rokonsága nyilvánvalóbb, ám felületibb. A félelem és a szeretet együttműködése az aggódás passzivitásában és a gondoskodás aktivitásában nyilvánul meg. Nem sokkal a szürke eget megidéző rész előtt: „De mondhatom, tettekkkel sem takarékoskodott, kinek csak képességéből teltet, s hozzám is adogató kezek irgalmas szorgoskodása juttatta például el, ki tudná, mi távolságból, a sárgaréz konzervdobozt, mikor beje-

⁷ Walter Benjamin *A német szomorújáték eredete* címet viselő munkájának ismeretkritikai előszavában nem csillagokhoz, hanem csillagképekhez hasonlítja (legalábbis viszonyjelleggel) az ideákat. Érdemes ezt a szakaszt hosszabban idézni, mert többek között a törvény és idea világos szétválasztásával akár szándékán kívül is a kanti etika kritikai kiegészítését készíti elő, jóllehet terminológiájában mutatis mutandis sokat kölcsönöz onnan: „Az ideák úgy viszonyulnak a dolgokhoz, mint a csillagképek a csillagokhoz. Ez először is azt jelenti: az előbbieket az utóbbiaknak sem fogalmi, sem törvényei gyanánt nem értelmezhetők. Nem a jelenségek megismerésére való, s a jelenségek semmiképpen sem szolgálhatnak az ideák állagának kritériuma gyanánt. A fenomének jelentősége az ideák szempontjából inkább a jelenségek fogalmi elemeiben merül ki. Miközben a jelenségek létük, közös mivoltuk, eltéréseik révén meghatározzák az őket felölelő fogalmak terjedelmét és tartalmát, az ideákhoz fűződő viszonyuk annyiban fordítottja ennek, hogy az idea a jelenségek – helyesebben szólva azok elemeinek – objektív értelmezéseként határozza meg először ezek egymáshoz tartozását. Az ideák örök csillagállások, s amikor úgy fogjuk fel az elemeket, mint pontokat az effajta konstellációkban, felosztottuk és ugyanakkor megmentettük a jelenségeket.” (204–205.)

⁸ Immanuel Kant: *A gyakorlati ész kritikája*. Ford. Berényi Gábor. Budapest: Cserépfalvi, 1996. 213.

lentettem: vizelnem kell.” (*Sorstalanság*, 235.) A hasonló állapotokat szokás sokat mondóan a sorsközösség szóval is jelölni.) „Holt tetemként látod az embert, és szeretetként az életét, ha Isten színe előtt látod.”

A sejtelem azonban mindenütt pusztá sejtelem, a sors úgynevezett kegye marad, ahol a megértés igénye nem lép fel.

III. Elpisz, Logosz

Ha a formális etika elméleti szigorúsága is csődöt mond, akkor feltehető a kérdés, hogy végül is mi szegül ezzel a totálisan zárt látszatvalósággal, az Ananké-igénnyel, a halál egyetemességével szembe? Egyfelől az értelem világos (morális) szava, másfelől, a legvégső esetben, a halhatatlanság reménye. De utóbbi csak addig, amíg remény, és nem igény. Kant formális etikája a maga rendszerén belül joggal posztulálja a halhatatlanság ideáját, hiszen semmi más nem alapozhatna meg etikai igényt. De valójában „csak a reménytelenért”, csak a már meghaltakért adatott nekünk ez a remény, sosem magunkért, még élőkért. Bár a bizonyosság itt kizárt, mégis, elhalt remények éledhetnek újra a cselekvő emlékezés révén – a holtak emlékezete segít hozzá bennünket ahhoz, és rója ránk a felelősséget, hogy a megváltásból ilyen szerény és visszaigazolhatatlan módon kivegyük részünket. Többek között erre utalhat a „koncentrációs táborok boldogsága”, amelyről Köves Gyuri beszél, és amelyről ebben az esetben csak a „túlélő”, nem a még-nem-, hanem a már-nem-halott, az emlékezés követ görgető adhat számot. A *Sorstalanság* a tömegsírokra helyezett kavics. Az emlékezés parancsa, ahogyan a könyv címe, a történelem előtt és a történet gerincén áll: a kő szimbóluma ezt ezúttal minden kétértelműségtől mentesen, világosan mutatja.

A „Köves” több és kevesebb is, mint beszélő név. A beszélő nevekhez funkcionálisan tartozó „feladat” csak ironikusan rejlik benne – mégpedig azért, hogy ebben az esetben a nevet először el kell veszíteni, a sors által legmélyebbre taszítva egy fegyenc sorszámára váltani, hogy a majdan „visszanyert” (megszüntetve megőrzött) névben rejlő „feladat”, az emlékezés tételeződjön. Ironikusan jut érvényre ebben a névben az a mitikus „igazság” is, miszerint az ember neve az ő sorsa. A névben rejlő másik, mitikus-alvilági jelentésréteg ott kísért a sorszámként bűnhődő elítéltnél, a felfüggesztett névben: ez pedig a követ hiábavalóan görgető Sziszüphosz alakja, a „fegyenc”, az „elítelt” archetípusa. Albert Camus írja, hogy Sziszüphoszt boldognak kell elképzelnünk. Célja a küzdés maga, anélkül, hogy bízhatna bármiben, vagyis remélhetne bármit is. De ahogyan az „emberfeletti” feladattal birkózó mitikus hérosznál több és kevesebb is az ember, úgy annak tipikus „boldogságánál” több és kevesebb is az, amiben az ember boldogsága otthonra lelhet. Az emlékező-elbeszélő Köves Gyuri a „hegy tetején”, a zárómondat előtt a „koncentrációs táborok boldogságát” említi. Hogy itt lényegében más, a Camus által Sziszüphosznak tulajdonított boldogságtól eltérő boldogságról legyen szó, azt éppen az emlékezés biztosítja.

Az emlékezés szintén több és kevesebb is, mint feladat: a tapasztalásból kibomló parancs. Az emlékezés parancsa a tapasztalásban megismerhető/megképződő sorstalan névnek a helyreállításával analóg. Pontosabban azzal azonos.

„Az vagyok, akit W.B.-nek hívnak, vagy pusztán egyszerűen W.B.-nek hívnak? A két kérdés egy érme két oldala, de míg a második elkoptatott, az első pecséttragogyóságú. Az első megfogalmazás azt mutatja meg, hogy a név egy bizonyos mimézis tárgya. Ám ennek a mimézisnek persze az a különös természete, hogy soha nem azon, ami jön, hanem mindig csak azon,

ami volt, vagyis a megélt dolgon mutatkozik meg. Egy megélt élet habitusa: ez az, amit a név megőriz, de elő is rajzol. A mimézis fogalmával már azt is kimondtuk, hogy a név birodalma a hasonló birodalma. És mivel a hasonlóság a tapasztalat organonja, ezért: a nevet csak tapasztalati összefüggésekben lehet megismerni. Csak ezeken válik megismerhetővé a név lényege, azaz nyelvi lényege.”⁹

A név filozófiája a nyelvi-szellemi szférában meglévő analógiája a jellem természeti (testi-lelki) kategóriájának, míg a bűn filozófiája ugyanígy a nyelvi-szellemi analógiája a sors természeti (testi-lelki) kategóriájának. A bűntől való elemi érintettsége révén a sors rendje abban különbözik azonban a szintén természeti jellem következetességétől, hogy előbbit teljesen uralja a démonikus, míg a jellem nonszensz-komikus következetessége a démonikus-mitikus világrend felett aratott győzelem első, naiv-ártatlan, öntudatlanul gyermeki jele. A sors rendje a már mindig eleve bűnbe esett természet. Az ártatlanul következetes jellemhez a boldog, mesebeli névtelenség, a szabadsághoz a (titkos) név, a nyelv, míg a sors világhoz a szfinx talánya, az ezoterikus beavatottak számára megfejthető rejtjel, a mitikus szám tartozik hozzá elodozhatatlanul: „Az, ami a zöld posztóra festett összes számjegyből nézi a játékost – a boldogság –, itt minden női testből a nemiség kimérájaként kacsingat rá: mint az ő esete. És ez nem más, mint a számjegy, mint a rejtjel, amelyben éppen e pillanatban lesz nevén nevezve a boldogság, a szerencse, hogy aztán rögtön egy másik rejtjelbe ugorjon át.”¹⁰ Walter Benjamin a szerencsejátékosban és a kurvában nevezi meg itt a két archetípust, amelyek a sorstól való öröm kicsikarásának alapattitűdjeiként értékelhetőek – persze az ellenkező pólusokról. Nem övök a szám birodalma, hanem inkább a szám uralja őket (kapitalista értelemben is). A szám-kombinációk által meghatározott sorssal szemben áll a numerikusan értelmezhetetlen név. „Ez a magában való szent, józan, sorstalan – a név – nem ismer nagyobb ellenfelet, mint a sorsot, amely a kurvázkodásban elfoglalja posztját, és a babonában megteremti magának arzenálját. A játékosban és a szajhában ezért van ott a babona, ami a sors alakzatait állítja fel, és ami minden parázna szórakozást sors-eszelősséggel és sorsot vágyó kéjsóvárgással tölt el, és még az örömet is a sors trónja elé alázza.”¹¹

A sors által megbabonázott is elveszíti „nevét”, hogy (névtelen) tömegként egy típust és egy tipikus örömet teljesítsen be, azonban a kurva és a játékos mellett (és gyakran velük együtt, egy „személyben”) ott a harmadik, a Benjamin által nem említett, sorstól sújtott archetípus, a nevtől megfosztott, sorszámokkal ellátott alak, a feyenc, az elítélt archetípusa. Ezeket a sors-archetípusokat a jellemtípusoktól éppen az individuális jellemzők hiánya, az uniformitás különbözteti meg. A névtől való megfosztottság egészen a fiziognómiai megkülönböztető jegyek elvesztéséig terjed: az egyenlőség eszméjének sajátos manifesztációját teremtvé meg. Közvetlenül erről, közvetetten pedig az elbeszélés-émlékezés nehézségeiről is informál a vonattal „haza”-felé tartó Köves Gyuri első interakciója magyar nyelvű táboron kívüliekkel: „Kiszálltam egy városban, ahol a cseh szó mellett már magyart is sokat hallottam, s amíg az ígért esti csatlakozást vártuk, az állomás környékén asszonyok, öregek, férfiak, különféle emberek gyűltek körénk. Érdeklődtek: koncentrációs táborból jövünk-e, és sokunkat faggattak, így engem is, nem találkoztam-e ott véletlenül hozzátartozójukkal, bizonyos ilyen

⁹ Walter Benjamin: „Passzázsok”, [Q’, 24]. In uő: „A szírének hallgatása”. Ford Szabó Csaba. Bp. Osiris, 2001. 207.

¹⁰ I. m., 220.

¹¹ Uo.

vagy olyan nevű emberrel. Mondtam nekik, hogy koncentrációs táborokban általában nincs igen nevük az embereknek. Akkor meg iparkodtak külsejüket, arcukat, hajuk színét, jellemző vonásaikat leírni, s próbáltam megértetni velük: hiábavaló, hisz koncentrációs táborokban többnyire igen megváltoznak az emberek.” (*Sorstalanság*, 306.) Korábban kapunk arra nézve közlést, hogy ez a változás konvergáló jellegű, amennyiben a rabok egyéni vonásaikat veszítve egyre inkább egymásra kezdenek hasonlítani: vagyis ha a munka szabaddá, a munkakörülmények egyenlővé teszik a táborlakókat, akkor a neve-vesztett sorszámuk pedig fegyencruhaként szabja rájuk test-véri (uniform) sorsukat. Később, a *Sorstalanság* emlékező-elbeszélőjének és főszereplőjének időt kifeszítő gesztusában, mellyel a „normális” „polgári” viszonyok hívogató ölébe visszatérve elutasítja azt a lehetőséget, azt a csábítást, hogy „pusztán csak ártatlan” (331) legyen: ebben benne van az a mozzanat, mely a sorsot, valamint a hozzá tartozó fegyenc-létet és sorszámot a tapasztalás révén a szabadságba, a névbe integrálja – és az előbbieket hatalmát épp eme integráció folytatása, a kitartó rekonstrukciós és konstrukciós (képzeleti) munkát követelő emlékezés révén függeszti fel. Ebben a mozzanatban (a folytathatatlan élet folytatásaként: a könyv gerincén) sejlik fel a főhős neve mögötti rejtjeles írásként az íróé.

Az emlékező-elbeszélő alapattitűdjét azonban az emlékezés parancsával összhangban egy másik, nem pusztán technikai megoldások révén létrejövő eredő is meghatározza – részben ez magyarázza azokat a közlésmozzanatokat, amelyek az idézőjeles, riportszerű tudósításokat adják egy-egy kiemelkedő figura nyelvhasználatáról, valamint azokat a lírai stilisztikai kidomborodásokat is, melyeket hiába tulajdonítanánk akár egy koraérett kamaszkorú fiú elbeszélőnek. A szerző, az elbeszélő, valamint a figurák nyelvhasználatának peremvidékein létrejövő nyelv az, amelyet Pier Paolo Pasolini terminológiája nyomán nem grammatikai értelemben vett (tehát nem pusztán technikai, hanem tartalmi-formai jelentőségű) szabad függő beszédnek nevezhetnénk. Az én-elbeszélés szabad függő beszédű formájának (vagyis a lírai, epikai és drámai jegyek prózai józanságú egybeformálásának) prototípusa Dante *Isteni színjátéka*. E formával való analógiája magyarázza a *Sorstalanság* elbeszélőjének látszólagos szenvtelenségét, távolságtartását, nem pedig egy jó előre fejben tartott sztoikus filozófiai program. A holtak birodalmába ezúttal az emlékezet és képzelet rekonstrukciós és konstrukciós munkája révén tesz látogatást a szerzőből emlékező-elbeszélővé és főszereplővé, tehát tanúságtévővé is változó alak. Pasolini ezt a magatartást Dante kapcsán „kiegyensúlyozott távolságtartásnak” nevezi. Ez nem jelent filozófiai értekezéstől megkövetelhető elfogulatlanságot – hiszen akkor hiányozna a drámai szituáció, a személyes jelenlét, a tanúságtétel alakzata. De nem jelent „tudományos” érzelem-mentességet sem, vagy a szenvedély hiányát, amely érzelem-mentességnek túlságos jelenlétét a *Sorstalanság* jónéhány olvasója, talán valami tudattalan vulgár-romantikus esztétikai kánon jegyében, szinte számon kérni látszott az elbeszélésmód kapcsán. Ellenkezőleg: ez a forma, a „kiegyensúlyozott távolságtartás” szavatolja az érzések józan tisztaságát. Pasolini Dante költői szándékáról írott mondatait egy lényeges különbséggel érvényesnek gondolom Kertész Imre írói „szándékára” is:

„De a kiegyensúlyozott távolság vastörvénye nemcsak oda vezet, hogy – egy olyan általános tervrajzon belül, amely nem teszi lehetővé a bizonyos érzelmi szabadságon alapuló részleges improvizációt – Dante erkölcsi és érzelmi magatartása hősei és az általa elbeszélte tények tekintetében *mindig változatlan*, hanem oda is vezet, hogy Dante *önmagával szemben, illetve saját érzéseivel szemben is* – legyen szó bár ádáz pörlekedésről, türtőztetett szánalom-

ról, ártatlanul őszinte részvétéről, a létezés apró mozaikkockáinak egyszerre komor és óhatatlanul gyöngéd visszaidézéséről – *kiegyensúlyozott távolságot tart fenn*.

Mindezt úgy tudta elérni, hogy belegyúrta az anyagba, azaz saját költeménye hőisévé tette önmagát.

Ezért az érzelmek sohasem az ő saját, hanem a költeményben szereplő Dante érzelmei: az egyes szám első személyben elhangzó »Aj, Pisa« kezdetű kirohanás például a látszattal ellentétben nem a szerző-Dantétól származik, hanem a hős-Dante egyik „szabad függő beszéde”.

Innen hát abszolút stilisztikai következetessége: az, hogy a költemény egészével szemben fönntartja a kiegyensúlyozott távolságot, attól a pillanattól kezdve, hogy mint szerző nyelvi-alkotóként részt vesz benne.”¹²

A két mű között kétségtelenül fönnálló lényeges különbség pedig első látásra triviális: míg szerző és főhős azonos nevű az *Isteni színjáték*ban, addig ez nem mondható el a *Sorstalanságról*. Ennek oka pedig az, hogy a név és a névváltás problémája a *Sorstalanság* alapproblémájának tekinthető. A név problémájáról már volt szó. A névváltás az önéletrajz klasszikus formájának lehetetlenségéhez kapcsolódik elsősorban. Mert a mű anyaga könnyen kínálná magát egy önéletrajzi formának. De ahogyan egy életrajzi anyag konstruktív tartalmi átforgatását sem egyedül a még élők iránt esetleg érzett tapintat indokolja, úgy itt egyáltalán nincsen szó arról, hogy a szerző szemérmessége, féltékenysége vagy aggályoskodása indokolná azt, hogy önmagát megkettőzve (sőt megháromszorozva) én-főhősét álnévvel szerepeltesse. (Kertész Imre nyílt és aggálytalan közéleti megnyilvánulásai [tartalmuktól függetlenül] sem támasztják alá ezt a magyarázatot.) A névváltásnak tehát mélyebb formai-tartalmi oka kell hogy legyen. Fikció (képzelet) és valóság, élet és irodalom banális és filozófiailag végső soron tarthatatlan szembeállítás nemhogy nem lehet elegendő e probléma megragadásához, inkább álmegoldásaival elfedi azt. A *Sorstalanság* egyetlen valódi rokona a magyar irodalomtörténetben Móricz Zsigmond *Árvácska* című könyve. Ahogyan utóbbiban az életrajz, úgy előbbiben az önéletrajz szolgáltatja – nem a tartalmat, hanem az anyagot. Az (ön)életrajzi anyag és a tartalom-forma viszonya analóg a két műben. A „kiegyensúlyozott távolságtartás”, amely a művek valódi morális tartalmának hitelét szavatolja, ha óhatatlanul eltérő technikai és stilisztikai megoldások révén is, de mindkét műben meghatározó elbeszélői alapattitűd. Móricz az Állami Árvácska névben magát a névtelenséget nevezi nevének. A névtelenséget már az „Első zsoltár” kezdő lapjain említi az elbeszélő: „– Csöre. Csak így kiált neki, ez a neve a kis névtelennek, valahogy ez ragadt rá, Csöre! az állami árvára, Csöre!”¹³ Ez a névtelenség el-
lentmondásos, mert problémát hordoz: a mesehősök névtelenségével, mely névtelenség a mese lezárásakor távolba vesző (reményre utaló) boldogságuk („míg meg nem haltak”, és: „itt a vége, fuss el véle!”) záloga, annyiban rokon, amennyiben a mű zárásában ez utóbbi névtelenség az elbeszélő megváltó „szándéka” szerint a feloldozó halál záloga lesz. (Az) Árvácska figurájában azonban a legtöbb mesehőssel ellentétben már születésekor a reménytelenség reménye ölt kézzelfoghatóan alakot. Ez az állam (és az államot itt értsük egészen tizenkilencedik századi, reformkori módon, tehát halljuk bele a társadalmat is) révén eleve elrendelt sors már a névtelenségbe született: nincs név- emléke (a Csöre pusztán névnek látszik, de elementáris jelentés-nélküliségével, az anyanyelv minimálisra redukált birtoklására való uta-

¹² Pier Paolo Pasolini: „Dante költői szándékáról.” Ford. Lukácsi Margit. In Pasolini: *Eretnek empirizmus*. Bp. Osiris, 2007. 145.

¹³ Móricz Zsigmond: „Árvácska.” In uő: *Pillangó / Árvácska*. Bp. Szépirodalmi, 1976. 212–213.

lásával nyilvánvalóan nem lehet valódi mimézis alapja: a valódi mimézis majd az Állami Árvácska névre vonatkozik). Az Állami(-társadalmi) Árvácska névben és lényben, amennyiben a név a közösséggel való érintkezés minden vetületét meghatározza itt, az állam és társadalom szeretetre való képtelensége ölt alakot. (Az) Árvácska halála nem az államot és a társadalmat oldozza fel a mitikus áldozat jegyében, hanem magát (az) Árvácskát menti meg az állam és társadalom halálos öleléséből. Bár a felületes látszat arra mutat, hogy a közösség (a társadalom) szempontjából tekintve mitikus áldozatról van szó, az ártatlan (ez esetben a gyermek) kiengesztelő haláláról, mégis, a mű nem is annyira rejtett intenciói szerint ez az áldozat a közösség felé nézve inkább tanúságtevő és egyben a közösség egészét vádló (sőt, a prózapoétikai tendencia szerint megsemmisítő-apokaliptikus) jellegű, a mártír szó eredeti (patetikus felhangoktól igen, de valódi pátosztól nem mentes) értelme szerint. A *Sorstalanság* főszereplője viszont már semmilyen értelemben sem áldozat; az áldozatként való beállítást ellen (a korlátolt polgári reflexet mai napig megbotránkoztató módon) nemhiába tiltakozik Köves a Steiner és Fleischmann bácsikkal való lezáró közvetített dialógusban és reflexióiban. Ironikusan még röstelkedik is ezért a tiltakozásért: hiszen úgy volna „teljes a története”, úgy nem volna benne hiba, ha valóban áldozat volna: „Az egyetlen folt, mondhatnám szépséghiba, az egyetlen esetlegesség, amit netán a szememre vethetnek, az, hogy most itt beszélgethetünk – de hát erről nem én tehetek.” (*Sorstalanság*, 330.) Az egyszerűnek ható, azonban rendkívüli konstrukciós lehetőségeket magában rejtő Köves György névben a teljes névvesztés emléke él elevenen. Ezért láthat el ez a név az Árvácskától eltérően kettős, főhősi és emlékező-elbeszélői szerepkört egyaránt. És csak egy ilyen név-alak, akinek pusztán nevében is él önmaga elvesztésének (nyelvi) tudata, csak ez a szellem-lény lehet az emlékezés közvetítője, tiszta médiuma is egyben – amely közvetítés szellemi tisztasága a klasszikus önéletrajz nyelvileg problémátlanabban önazonos én-elbeszélőjétől megtagadtatott volna.

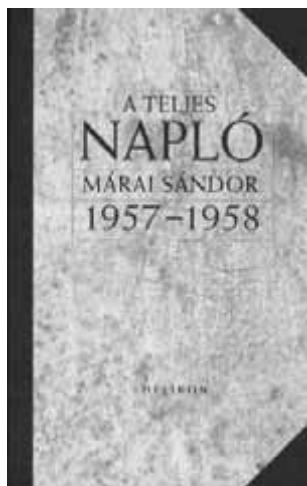
A holtak birodalmából az „életbe” visszatérő főszereplő, Köves Gyuri számára a „rendes”, „polgári”, „hétköznapi” világ egyetemes bornírtasága ellen megmarad az értelem, a világos emlékezés szavának a lehetősége. A mű cezúrája, amelyen minden megfordul, az a pont, ahol az elbeszélő-emlékező kimondva ráébred erre a lehetőségre, adottságra. Ez a didaxis határát súroló monológ sors és szabadság viszonyáról, amely a két szférát magától értetődő, de mintegy a beszélőt magát is meglepő pontossággal különíti el egymástól. De nem pusztán tantétel-deklarációról van szó; a forma megmutatja ezt. Ugyanis ebben az esetben a kimondás szituációjának is mélyebb formai, és nem pusztán technikai funkciója van: a kimondással egyidejű a ki-nem-mondás, a kimondhatatlanság, a közlésfunkció csődjének megállapítása is: hiszen a hallgatóság, az öreg Steiner és Fleischmann bácsi (akik, mint tudjuk, ott „vannak mindenütt”) nem érti, és a saját világából nem is értheti a sors és a szabadság elkülönítését, így a főszereplő felismerése a regény világán belül pusztába kiáltott szó marad. Főszereplő, emlékező-elbeszélő és szerző egy villanásnyi, időt kimerévítő pillanatban itt eggyé válnak. A tragikus iróniához hasonló erő munkál ebben a kölcsönös értetlenségben; a főszereplő szavainak performatív (többértelműen fordított) hatása Kasszandra alakját idézi. A cezúra maga az értetlenség, a nyelv közlésfunkciójának termékeny csődje. A szerző, az emlékező-elbeszélő és a főszereplő közelsége a tragikus iróniához képest azonban intenzívebb személyességet teremt, miközben magának a személyességnek a kérdését is a végsőkéig feszíti. Ennek az önmagát felemészítő személyességnek (nagyreszt a „kiegyensúlyozott távolságtartás” attitűdjével jellemezhető) külsődleges hatását legpontosabban a metafizikai humor kategóriájával írhat-

juk le. A számszerűsített fegyenclet integrációja a nevét „visszakapó” személyességbe ebben a törésben jelentkezik, ezzel a cezúrával indul meg: a regény élete itt kezdődik. A fegyenclettel megtört személy, a sorszámozható név: kikiáltják igényüket az el- és felismerésre. A huszadik századi történelem adta a legvilágosabb leckét arra nézvést, hogy a sorszámozhatóság egyetemessé tehető, hogy minden egyes személy potenciális fegyenc. Tételesen így volna kikerekíthető a regény végszava, mely valójában, ami a tartalmi esszenciát illeti, az első szó. Legjellemzőbb külső jegye e szónak a közlésfunkció csődje, az értetlenség (a logosz elvesztése): a nyelvcezúra. A forma e cezúra, valamint a lezáró retorikus feltételes mondat révén, mely a felejtés kísértésével kacérkodik, és amely előtt közvetlenül a szerző, elbeszélő és főszereplő újra szétválnak, nyitva hagyja, sőt kiélezi azt a problémát, hogy a regény világán kívül mi történik ezzel a szóval. A szerző, miután bátorítólag megszorította, újra elengedi főhőse-elbeszélője kezét.

No, „(...) de lehet élni öröm nélkül?”

MÁRAI SÁNDOR: A TELJES NAPLÓ 1957–1958

Helikon Kiadó
Budapest, 2011
248 oldal, 4990 Ft

”

„Nincs kinek írni” – panaszkodta magának Naplójában Márai Sándor 1945 szilveszterén. A mondatnak erős epikai hitelt ad, hogy idehaza az 1945-től írt közel ezerötyszáz oldal naplószövegéből egyetlen sor sem jelent meg a szerző emigrálásáig (1948). Kiegészíthető ez azzal, hogy a fordulat éve ebben a vonatkozásban semmilyen változást nem hozott. A külföldre kényszerülő író szinte remetei magányában rendületlen kitartással írta naplóbejegyzéseit, de 1958-ig az akkora már monumentálissá összeálló szövegből csupán egy, háromszáz oldalt sem elérő válogatás látott napvilágot Washingtonban *Napló 1945–1957* címmel. A kötetben egyetlen mondat sem található arról, hogy a szöveg egészéhez mérten ez legfeljebb fragmentumnak és torzónak nevezhető. Olyan – nyilván a kiadás költségei miatt vállalt – szellemi öncsonkításnak tekinthető ez a leginkább szemelvénygyűjteménynek leírható könyv, ami hihetetlen alkotói kompromisszumok meghozataláról árulkodik.

Az író életművében műfaji korszakhatárnak tekinthetjük az 1943-as évet (Márai a századdal egyidős), mert ekkortól vezetett naplót. A nyilvánosságnak szánta első diáriumát (és vélhetően a következőket is), ezt bizonyítja, hogy a *Napló 1943–1944* című kötet már a világháború lezárásának évében megjelent. Márai naplóírását alkotói pályája prózafordulatának is nevezhetjük. Olyan szövegformának, ami központi szerepet kapott az elkövetkező közel öt évtized írói munkájában. Sőt bizonyos megszorítással olyan kijelentéssé is formálható az állítás, hogy jelentőségét tekintve 1943 és 1989 között a Naplókkal egyetlen Márai által preferált alkotói célkitűzése sem vetélkedhet. Ez alól talán a *Föld, föld!...* című visszaemlékezése nevezhető kivételnek, amely a magyar memoárirodalom csúcsteljesítményekben éppenséggel nem szűkölködő mezőnyében a legkiválóbbak közé tartozik.

Jól példázza a magyar emigráció könyvkiadási lehetőségeit, hogy Márai Naplóinak válogatásából csupán négy kötet jelent meg (közel ötven év alatt!) a szerző haláláig, egy pedig

utána. Ezek a kötetek csak ráerősítenek a nyilvánosság elé tárt naplószövegek töredékességére.

Az író érzékelte a műfaj eredendő veszélyeit. Egy 1948-as bejegyzésében arra figyelmeztette magát, hogy: „A naplók egyre jobban megtelnek a napok hordalékával”. De ott kísért egy másik baljóslatú árny is. „Néha úgy érzem, nem csak a világ elől menekülök ebbe a naplóba, hanem a munka elől is” – olvasható az 1949-ből való bejegyzése. Egyáltalán nem alaptalanul félt attól, hogy az idegen környezetben eltöltött idő – ahogyan ő fogalmaz: süketsége – visszavetheti az alkotókedvét. Az emigrációs évek személyes művészi válságától korántsem függetlenül fogalmazta meg Márai: „Léggör nélkül nincs műfaj.” Visszatérő írásképtelenség akadályozta munkájában az íróat attól a naptól kezdve, hogy családjával együtt elhagyta az országot. Ebből az alkotói válságból – mintha egy szűk folyosón közlekedne – vezette vissza az íráshoz a naplójába tett napi bejegyzések sora. A kényszerűen és önkéntesen választott külföldre távozása után szellemi „túlélő csomagjának” egyik legfontosabb darabja lett a naplóírás.

A Helikon Kiadónál megjelent *A teljes Napló 1957–1958* a tizedik a kiadott Márai Naplók sorában. Ez a kötet aligha érthető meg a nélkül, hogy legalább utalásszerűen ne hivatkoznánk a *Teljes Napló 1954–1956*-ra. A szerző a magyar forradalom hírére 1956. november 6-án érkezett meg repülővel az Egyesült Államokból Münchenbe. Azonnal tudta: elkésett. Az elbukott felkelés miatt rezignáltsága szinte fokozhatatlan, aminek egyik szembeötlő jele – túl a leírtakon –, hogy felettébb szűkszavúan számolt be az akkori történésekről. Az 1956-os év utolsó bejegyzése így hangzik: „Ez az év elhozta a Meglepetést: olyan fájdalmat és csodálkozást, amilyenről eddig nem tudtam, hogy lehetséges.” Nagyon kézenfekvő, hogy a rákövetkező években Márai viszonylag sokat foglalkozott a magyar forradalommal és annak utóéletével. Nehéz lenne annál lényegre tapintóbb kérdést feltenni, mint amit március 15-én írt le Naplójában: „Mit szavalnak ma Budapesten?” A „vak Megszokás, a süket Hivatal” bizonyára ebben az évben is ünnepelt, de valami azt súgja, hogy 1957-ben nem a *Petőfi koszorú*i című versre esett a kultúr-propagandisták választása. (Különös akusztikája lehetett volna félévvel a forradalom leverése után a „Kicsi az én szobám, kicsi, de nem börtön!” versrészletnek.) Bukása ellenére bizakodás hangján is szólt a forradalom utáni helyzetről. „Magyarország túléli ezt a kegyetlen próbát, és az elmúlt évben egy új ország alakult a régi helyén – milyen lesz, hogyan lesz, még nem lehet tudni, de valami egészen másféle lesz, mint a régi volt.” Annyiban feltétlenül igaza volt, hogy a bukott forradalmak is lehetnek – legalább részben – eredményesek. A hatalomgyakorlás a régi módon valóban folytathatatlaná vált, és ha a „másfélét” szeretnék valahogyan megfogalmazni, akkor talán így a legcélszerűbb. Egy 1957. május végi bejegyzés arról tudósít: „Otthon elkezdték újra a terrort.” Ezt rögtön azzal egészítette ki: „Egyetlen életcél ismerem még: megélni, hogy Magyarország felszabaduljon.” A lehetetlen majdnem lehetségessé vált. Márai a halálos betegsége szorításában önkézevel vetett véget életének 1989. február 21-én. Alig néhány hónap választotta el attól, hogy megérje a felszabadulás napját. (Még akkor is, ha ennek az időpontnak a kijelölése nem volna egyértelmű.)

Ugyanakkor már-már látnoki képességgel fogalmazott Nagy Imre kivégzése után arról, hogy Rajk Lászlóhoz hasonlóan exhumálni fogják a néhai pártvezetőt is. Ez a naplórészlet két olyan bejegyzés között található, amelyek közül az első 1958. június 19-ére, a másodikat június 20-ára dátumozta. Akár az egyik, akár a másik napról származik az idézett mondat, figyelnünk kell a rendkívül gyors reflektálásra. Nagy Imrét és társait június 16-án hajnalban

végezték ki. Logikusnak látszik, hogy a magyar lapok erről egy nappal később számoltak be. Így minden túlzás nélkül távirati sebességűnek nevezhetjük Márai Naplójában tett New York-i bejegyzését Nagy Imréről meggyilkolásáról. Egy évvel a forradalom kirobbanása után arról írt, hogy azokban a napokban úgy látta van remény: „Most is ezt hiszem... De fáradt vagyok reménykedni” – zárta ezt a beírását. Kissé más hangszerelésben szólt 1958-ban, amikor arról morfondírozott, mi történt volna vele személyesen, ha eredményes lett volna a forradalom. Nem tudta eldönteni, biztosan hazament volna-e. Gondolatmenetének így érthető zárása annak megvallása, hogy az otthon „számomra befejezett tény, idegen világ.”

Végigkísérik a legfrissebb Naplót azok a morális dilemmák, amelyek az emigrálással, az arról hozott döntéssel szorosan összefüggnek. Hiába telt el ekkor kilenc-tíz év a külföldre távozás óta, a *maradni kellett volna* és a *jönni kellett* dichotómiája rendszeres időközönként visszatért. Ez Naplóinak egyik fontos kérdésvetése maradt. Ebben a két évben egyértelműen az utóbbi mellett foglalt állást. Egy helyütt azt írja, hogy senkit sem szabad kényszeríteni, hogy azt az emigrációs utat válassza, amit ő, noha döntése helyességében nem kételkedik. Másutt más megközelítésben úgy vélekedett: „Tíz éves távlatban mindez tisztán látszik. Nekem volt igazam, és mindazoknak, akik tisztán láttuk évtized előtt, hogy a kommunizmus nem Történelmi Erő, nem is Társadalmi Igazság, nem is Osztálynélküli Társadalom, hanem rablógyilkosok számára ürügy, hogy egy kisebbség gyilkoljon és raboljon (...). Ennek a felismerésnek az ára az emigráció volt (...). De ezt az árat is érdemes volt megfizetni azért, hogy ne kelljen szemtanúnak lenni a leggyalázatosabb nemzetgyilkosság és emberirtás jeleneteinél.”

Így néz ki a kertelés nélküli, Márai-féle álláspont, aminek erkölcsi hitelét az is erősíti, hogy nem az érvényesülésért, főleg nem a karrierért választotta az emigrációt. Ezzel a lépésével alkotói értelemben olyannyira a *semmi földjére* került, ami magában hordozta egész életműve (tehát visszamenőleges hatállyal is!) megsemmisülésének, elfeledésének, zárójelbe tételének veszélyét. Másoldalról, ha itthon marad, a hatalom minden elkövetett volna, hogy valamilyen módon társutast formáljon belőle. Ebben a vonatkozásban azt gondolom, hogy irodalomtörténetileg, sőt szellemtörténetileg óriási a hozzájárulása Márai ország-elhagyásának (persze ezzel nem volt egyedül, bár tekintély dolgában talán igen), mert tettével olyan morális viszonyítási pont képződött, aminek hiányában állampolgárként és olvasóként is sokkal szegényebbek lennénk. (Naplóiban visszatérő téma Illyés Gyula hazai szerepének széljegyzetelése, korántsem mellékesen a társutasság témájától. Márainál kevesen formáltak erkölcsileg lesújtóbb véleményt a hazai irodalom vezéralakjáról.)

Hosszan tartó tépődés után határozott úgy, hogy kiadja 1945 és 1957 között írt Naplóinak válogatását. Döntését többször visszavonta, majd a sokszoros véleményváltoztatás után mégis szabad utat engedett a kiadásnak. Ilyen műhelygondokba és -titkokba nem gyakran adott bepillantást a Naplóiban. „Leküzdhetetlen ellenszenvről” ír a kiadással kapcsolatban, a külföldi magyarság rossz szellemi légköréről. Mindezek mellett azt az időt várta, amikor odahaza is megjelenhetnek ezek a munkái. A nemleges döntéséről íróhoz méltó veretességű mondatban nyilvánít visszavonhatatlannak látszó véleményt: „Az emigráció tébolyába még belehallgatni sem könnyű; hát még belebeszélni.” Végül – a leírt szöveg a döntés hátterének megértéséhez semmilyen kapaszkodót nem ad – győz benne a közlési kényszer. Már-már az egész vállalkozás értelmét megkérdőjelező gondolatmenetében mégis zöld jelzést adott a kötet megjelentetésének. „A 'Napló 1945–57' kefelevonatait javítom. Érdemes mindezt elmon-

dani, kiadni? Érdemes írni? Más is az írás, mint önmutogatás?” Talán tévedek, talán nem, de itt mintha nem csak arról a gyakran feltett, a művészetekre vonatkozó kérdéstről volna szó, hogy mi értelme lehet általánosságban a műalkotásoknak. Márai mintha a műfaj intim értelmében is komolyan venné a naplót, amelyet olyan belső használatúnak (is) gondol, ami nem igényli, és ami még ennél is fontosabb: nem előfeltételezi a nyilvánosságot és vele a publikálást. Az ekkora több ezer oldalt kitevő szövegek sorsa más értelemben is foglalkoztatta. A Magyar Tudományos Akadémiának szeretne volna letétbe hazaküldeni tizenkét év naplóanyagát. Keserűen jegyezte meg ennek kapcsán, hogy „legalább szellemi hullám menjen haza, ha a testi már idekűnn marad.”

Ez a végrendeletszerű, bár utóbb beváltatlan rendelkezés is abba az irányba mutat, hogy alkotói válságok és útkeresések ellenére és mellett rendkívül intenzíven foglalkoztatták a szerzőt az elkészült munkái és az írói tervei. Nagy vállalkozásai között tartotta számon a később *Garrennek műve* címmel kiadott családregény átdolgozását, a *Vendégjáték Bolzanóban* című regényből írt verses dráma, az *Egy úr Velencéből* megírását. Időközben elkészült az emigrációs létről, önarcképi elemekben bővelkedő regényével, a *San Gennaro vére*-vel, ami a témáról szóló prózai munkák világirodalmi rangú darabja. Ez a regény hamarabb jelent meg németül (1957), mint magyarul (1965). Sok minden belesűrűsödik abba a mondatba, amit 1957. november végén úgy fogalmazott meg: ez a regény az utolsó lehetőség, hogy író maradjon. Értelmezőként ehhez csupán annyit tehetünk hozzá, hogy a teljes alkotói magára maradottság megvallásával felérő kijelentés rendkívüli mélységekből hangzott fel.

A Teljes Napló 1957–1958 sem visz közelebb annak a rejtélynek a megoldásához, ami a Márai-életmű egyik csúcának, a *Föld, föld!...* című kötetének megszületését övezi. Évekkel korábban arról írt, hogy megírta az *Egy polgár vallomásai*-nak harmadik részét. (A konfesszió első két részét 1934–1935-ben adta ki az író.) Ám ezzel a címmel soha nem publikált kötetet, és számomra nem tisztázott, hogy az írói hagyatékban fellelhető-e ez a kézirat. A Naplók tanúsága szerint Márai olaszországi tartózkodása alatt (1948–1952) elkészült a *Vallomások* jelzett részével, ám későbbi bejegyzéseiből teljesen eltűnik a harmadik kötet említése. Ezt követően minden magyarázat nélkül a *Föld, föld!...* című kötet megírásának szükségességéről szólt visszatérő rendszerességgel. „A naplót írom tovább, a drámai dialgósokat, s ha élek, hatvan év után a 'Föld, föld' című emlékezést – mint enfant de siècle, feljegyzéseket arról, ami 'állandó' volt a században, miközben minden változott – olvasható az egyik '58 elejéről származó feljegyzésében. Egyelőre nem tudható, milyen szövegegyezések találhatók (ha találhatóak egyáltalán) *Vallomások* harmadik része és a *Föld, föld!...* között. A sok homályos pont ellenére biztos kapaszkodó, hogy 1958. október 14-én fogott hozzá az utóbb 1972-ben, Torontóban megjelent kötet megírásához. Márai munkatempóját ismerve furcsa, hogy a két időpont között tizennégy év telt el. Ez olyan feltűnően hosszú idő, amit önmagában aligha magyarázhat az író vissza-visszatérő alkotásképtelensége és az emigrációs könyvkiadás lassúsága.

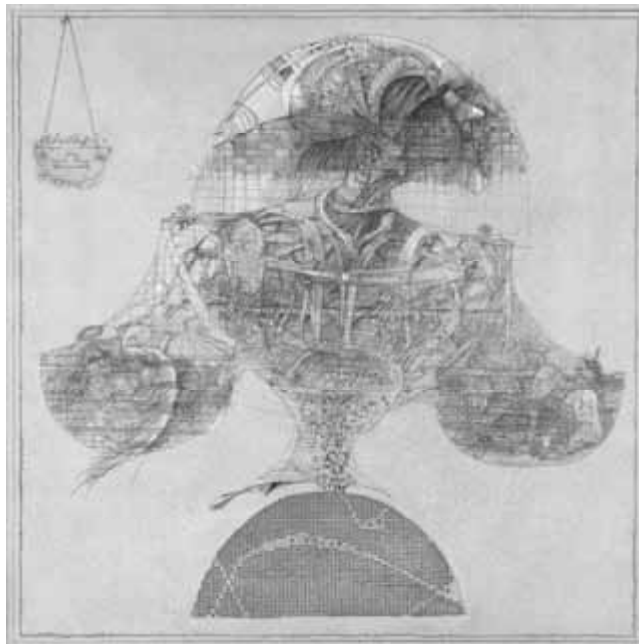
Rendszeres olvasója és reflektálója maradt a kortárs hazai irodalomnak. Mély szomorúsággal búcsúzott el az 1957-ben elhunyt Szabó Lőrincről. „Kortársam volt. Az utolsó nagy magyar költő volt; a teljes zengés, Aranytól Tóth Árpádon és Babitsson át, utoljára az ő verseiből szólt.” Ír Illés Endre akkoriban megjelent tanulmánykötetéről, a *Krétarajzokról*, Illyésnek az *Egy mondat a zsarnokságról* című verséről. Más vonatkozásban is szóba kerül a magyar irodalom. Arany János mindennapi olvasmánya volt. Krúdy *Írói arcképek* című könyvét ott-

honról kapja meg. „Úgy olvasom, ahogyan idegenben hazulról érkezett elemőzsiás csomag-tartalmát ízleli az ember (...)” – kapunk rövid bepillantást a befogadás meghitt pillanataiba. Ám alig néhány sorral alább, nevelt fiáról írt, aki belelapozva ebbe a könyvbe ártatlanul tette fel a kérdést: ki volt Ady? „Februárban múlt tizenhét éves. És ez ellen nem lehet semmit tenni” – szól a rövid reflexió.

„Tökéletes kisémmizettségnek” nevezi a maga emigrációs írói helyzetét, de az írást feladatnak felfogó emberként mégis „nem elveszett időként” tekint erre az alkotói korszakára. Babitsi formula szerint versenyt fut az esztendővel, aminek anyagi mérlege roppant szerény: „Egy év alatt, mai napig 224 dollárt kaptam a könyvek tiszteletdíja fejében. Mindegyiket több évig írtam, a 'Naplót' tizenhárom éven át. Ez a tény. De a pap mindennap misét mond, akkor is, ha üres a persely. Írok tovább, mindennap.”

A Napló egyik lehangsúlyosabb pontján – 1957 szilveszterén – így összegzett: „és nagyjából nem adtam fel semmit: a munkát, a magatartást, azt, aki vagyok, ahogy vagyok... Az elmúlt év irtózata után egyféle megüledése a megingott talajrétegnek. Türelem, türelem – de lehet élni öröm nélkül?” Kevés fontosabb kérdés létezik.

Bod Péter

„Mert nincs lehetetlen”

BODOR ÁDÁM: VERHOVINA MADARAI.
VÁLTOZATOK VÉGNAPOKRA

Magvető Kiadó
Budapest, 2011
256 oldal, 2990 Ft

”

Ismét egy erőteljes atmoszférájú, különleges, magával ragadó, szinte lehetetlen könyvvel jelentkezett Bodor Ádám. Először ránézésre a kötet címe is egzotikusnak hat, hogy aztán számtalan lehetséges jelentéssel ruházzuk fel olvasás során. Mivel én, a szerzővel ellentétben, földhözragadt vagyok, azzal kezdeném, hogy Verhovina a kárpátaljai hegyvidéken, a mai Ukrajna Romániához közel eső részén található, a régi Magyarország része volt. Tulajdonképpen gondtalanul el is helyezhető itt a történet, hiszen a többi földrajzi név (Lemberg, Ivano-Frankovszk vagy Máramaros vármegye) ugyanezzel a térségre utal – de amit kapunk, jóval univerzálisabb annál, mint hogy érdemes lenne így behatárolni. Bodor egyetlen tájegység segítségével – fantasztikusan részletgazdagon – modellezi a világot, egy a végén már alig egy-két tucat ember lakta környékkel. Egy nem magyarok által lakott telepről van szó, ahol a magyar szót alig vagy nem is értik az ott élők. A szerző újfent kitűnik a szűk környezet megkapó ábrázolásában. Ismét úgy ér el hátborzongató hatást, hogy az aprólékosan kidolgozott, zárt világot az éppen csak körvonalazott, fenyegető külvilág öleli körül, melynek a működése, törvényei igazából kifürkészhetetlenek az otthoniak számára – így tehát az idegenség fogalmáról is sokat mond a regény, valamint a periféria és a centrum viszonyáról.

És hogy miért kerülnek a címbe a madarak? Nos, mindjárt az első fejezetből kiderül, hogy valakik – az idegenek – elüldözték őket innen, tűzoltófecskendővel lemosva a fákról a fészkeiket. Az egyik szereplő épp azt a feladatot kapja, „mert nincs lehetetlen”, hogy csalogassa vissza őket. Ugyanakkor a monor gledini javítóintézetből idekerült fiatalokat is – mert „a vége mindig az, hogy egy szép napon elrepülnek” – madaraknak nevezi a helyi közösség egyik legfontosabb alakja, Anatol Korkodus. Az alcím *változatok* tagja úgy jön a képbe, hogy a könyv tizenhárom, egymással nem szorosan összefüggő, címként mindig valamelyik szereplő nevét viselő részből áll, melyeket így nem csak egy regény fejezeteiként, hanem önálló elbeszéléseként is olvashatunk; a *végnapok* pedig azért, mert elköltöztek a madarak, nem jár a vonat, he-

tek óta nem csörög a telefon, „mintha lekapcsolták volna a világról” Verhovinát, a pusztulás felé halad – a zárlat fordulata ezért is meglepő, de erről most, azok kedvéért, akik még nem jutottak a könyv végére, nem beszélek.

A *Verhovina madarai* elbeszélője egy Adam nevű fiatalember – kivéve a harmadik fejezetet, amikor, valamilyen oknál fogva „csupán” szereplői státuszba kerül, és nem derül fény a narrátor személyére. Ő is egyike a javítóintézetből érkezetteknek, akiket Anatol Korkodus karolt fel; mint ahogy lassan kiderül, hogy szinte mindenki onnan jött ide. Egy biztos, fura vidék ez, két megállóval arrébb, Kolinán például női büntetőtábor áll. Adam Anatol segédje, inasa. Az ő elbeszéléseiből ismerhetjük meg a különösebbnél különösebb alakokat, a férjét felakasztó Delfinát, a gyilkosságért házi őrizetben tartott Augustin-házaspárt, vagy a szintén gyilkosságra készülő kiugrott evangélikus lelkészt, Fabritiust és a többieket. Magát a történetet nehéz lenne pontosan összefoglalni, mert ha például azt mondanám, hogy az isten háta mögötti tájakra valakik szemet vetettek, meg akarják kaparintani, kétséges, hogy a lényegemet emeltem-e ki, már csak azért is, mert a sztori nem rakható össze hézagmentesen Bodornál.

A *Verhovina madarai*ban egyébként is nagy szerepe van a titkoknak és a csendnek. Az igazán fontos dolgok, helyesen, nincsenek kimondva, legfeljebb sejtetve. A figyelmes olvasó persze nagyjából betájolja az eseményeket, legalábbis azt, hogy a sztori 2011-ben ér véget, és az előző jó néhány évben játszódik a java; bár ez sem ennyire kézzelfogható. Mint ahogy hiába tudjuk meg, hogy a zsinagógából közmosoda, a környéket évszázadokon át uraló Czervensky család udvarházából az egy fős (!) vízfelügyeleti brigád épülete lett, s evangélikusok élnek itt, nem ortodoxok, ezekből a „jelekből” is bajos lenne a történelmi ismereteinkre alapozva mélyebb következtetéseket levonni, sőt, nem is volna értelme, mert csak egyre távolabb kerülnénk a könyv magjától.

Ebben az univerzumban egyébként sem a racionalitásnak, hanem a megérzéseknek, sejtelmeknek, látomásoknak, jeleknek, jövendöléseknek van meghatározó szerepe. (Számomra a legemlékezetesebb ezek közül Klara Burszen esete, aki egy jóslat miatt egész életében egy katonára vár, aki csak a halála után érkezik meg – hogy közös sírba temettesse magát a kisaszonnyal.) Az itteniek összhangban élnek a természettel, megértik üzeneteit: „Itt az emberek tudják, mi meddig tart, hol a határ, hol van a történetnek vége”. A *Verhovina*, mint ahogy ebből az idézetből is kitűnhetett, sok-sok halál meséje – a halállal való szembenézés regénye is. De kicsit visszatérve még: nem csak a megérzések, jóslatok válnak be, hanem – „mert nincs lehetetlen” – csodák is akadnak: a teljesen süket Roswitha valahogy megérti Anatol szavait, Nika Karanika (igen, ebben a Bodor-könyvben is csodálatos nevek vannak) pedig a könnyeivel támaszt fel két gyermeket.

Ha valami zavaró van, azon túl, hogy a harmadik fejezetben miért használ a másik tizenkét fejezethez képest másik narrátort a szerző (bár ha elbeszélések gyűjteményeként olvassuk a könyvet, ez is érthető, csak akkor problémás, ha regényként), az az, hogy bizonyos dolgokat többször is kifejti Bodor. Hallottuk már, hogy, teszem azt, miből jósol Aliwanka varrónő, vagy, hogy miként támasztotta fel Nika Karanika a gyermekeket, mégis újra és újra elmeséli. Talán elsősre önálló elbeszéléseknek írta meg a történeteket, és ezért – nem tudom, mindenesetre ebben a formában zavaró az ismétlődés, érdeemes lett volna a kötetbe rendezésnél elhagyni. De ezen túl aztán más negatívumot nem is tudnék mondani, csak a lenyűgöző jellegzetességeket, azt például, milyen szépen megférnek egymás mellett a csodás elemek a naturalisakkal, a magasság a mélységgel, az érzékeken túli a rögválósággal, a szent a profánnal.

Mert ez az isten háta mögötti, jóslatokban hívő, csodákat megélő nép – legalábbis egy bizonyos nézőpontból – nagyon is brutális. Öngyilkosokról, gyilkosokról olvashatunk. Mind közül a legdurvább, amikor a Nika Karanika feltámasztotta ifjakat az Augustin házaspár, mert Nika az ő gyermekeiket nem élesztette újra, megöli. És a különösen, a morbidban sincs hiány: Adam – névleges – unokatestvére pillangókat eszik, a pópának négy heréje van, és még sorolhatnám.

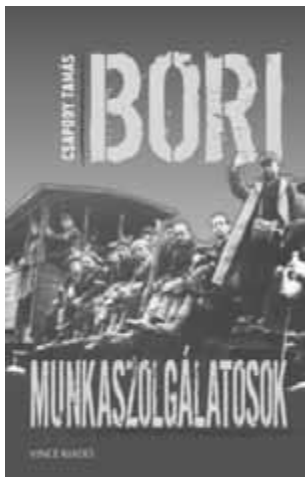
A lényeg azonban az, hogy Bodor Ádám a hallgatás hosszú évei után – „mert nincs lehetetlen” – egy újabb remekművel lepett meg minket. A *Verhovina madarai*, nem kétséges, a 2011-es év egyik legfontosabb magyar könyve.

Darvasi Ferenc

Csapody Tamás: Bori munkaszolgálatosok

FEJEZETEK A BORI MUNKASZOLGÁLAT TÖRTÉNETÉBŐL

Vince Kiadó Kft.
Budapest, 2012
648 oldal, 5495 Ft

”

Csapody Tamás új könyve meglehetősen vaskos könyv, 647 oldal, de nem monográfia, hanem szorosan egymásba kapcsolódó, egymást kiegészítő s (olykor) át is fedő tanulmányok füzére. Terjedelme és alapossága okán monográfiának is elmenne (a laikus olvasó nem is nagyon tudja megkülönböztetni a monográfiától), a szerző azonban – ha jól értem egyes utalásait – még külön monográfiára is készül. A munkában eddig nyolc éve van benne, s még ma is lát nyitott kérdéseket, föltárandó összefüggéseket. A mostani könyv egyik jellegzetessége, hogy – témája ellenére – nem történész írta, hanem történeti érdeklődésű és fölkészültségű jogász-szociológus. Ez nem külsődleges vonatkozás, ez a sajátos fölkészültség a források föltárásában és kezelésében egyaránt érzékelhető. Félreértés ne essék, ennek fölemlgetése nem állóképző bíráló. A 20. századdal foglalkozó történészek nálunk nagyon erősen ideologikus vezérlésűek – tőlük megkülönböztetni valakit tehát nem föltétlenül megrovás. A szerző szorosabb értelemben vett szakmája azonban tetten érhető a forrásokot fölkutató, olykor valóságos nyomozással vetekedő eljárásokban, a szinkron kutatásokból ismert metódusokban, mindenekelett az *oral history* (részben kényszerű) „kedvelésében”, a telefoninterjúkban, a források meghivatkozásában, stb. A forráskezelésben megmutatkozó „jogászi” vonás pedig, amennyire – talán – gyöngeség, más vonatkozásban annyira erény is. Gyöngeség, mert a részleges („hiányos”) információkból rekonstruálható történeti kép hitelessége nem föltétlenül a jogi bizonyíthatóságtól függ: sokszor filológiai valószínűsíthető az, ami jogi értelemben egyáltalán nem emelhető a bizonyítottság szintjére. (Magyarán: az, ami egy keretlegény jogszerű elítéléséhez talán nem elegendő, az a történelem történeti-filológiai rekonstrukciója szempontjából már releváns lehet. A „teljes” múlt teljességre törekvő föltárása és leírása ugyanis megvalósíthatatlan követelmény.) De erény is, mert a szerzőt ez a jogászi érzékenység és inspiráltság fokozott bizonyításra készíti, s ez nem csak általában véve pozitívum, de e téma földolgozása közben különösen. Így

ugyanis egy-egy történés, összefüggés adatolása – bár az érvelés ettől olykor nehézkessé válik – igen gazdag, számos ponton egyenesen revelatív. A könyvnek ez az adatgazdagsága pedig jótékonyan különbözteti meg a művet az ideologikus történetírás kevés adattal dolgozó, de a keveset is mesterségesen homogenizáló – sajnos, egyáltalán nem ritka – eljárásától. A könyv eseményleírásai így persze sajátos kettősséget mutatnak. Az, amit a szerző elsődlegesen meg akar mutatni, le akar írni, a forrásadottságok következtében gyakran hiányos és töredékes – írásban sok minden soha nem dokumentálódott, sőt az egykor létezett dokumentumok is sokszor megsemmisültek már, esetleg – jó esetben – lappanganak. De – s ez érdekes sajátossága Csapody Tamás érvelési módszerének – az elsődleges elbeszélésre, másodlagosan, egy nagyon gazdag, sok mindent megvilágító, meglehetősen sűrű szövésű adatréteg helyeződik föl. S ez a másodlagos réteg olykor semmivel sem kevésbé érdekes és fontos, mint amennyire az első szándékból bemutatni akart esemény érdekes és fontos. Sőt, a kor általános képe, a közviszonyok alakulása szempontjából mindez talán még beszédesebb is.

A könyv, ahogy az alcím is mondja, „fejezeteket” ad a bori munkaszolgálat történetéből. Nem elsőként, de alighanem az eddigi legnagyobb tájékozottsággal, s föltűnő alapossággal. A bevezetést követő első fejezet címe *Orvosok és orvoslás Borban*, a másodikiké *Justus Pál bori munkaszolgálat*, a harmadiké *Marányi Ede, a bori táborcsoport főparancsnoka*, a negyediké *A bori menet a Dunántúlon*, az ötödiké *A bori keret felelősségre vonása*, a hatodiké *Az abdai exhumálás*. Valamennyi fejezet tehát a boriak történetét tárgyalja, azokét a zsidó és nem zsidó magyar munkaszolgálatosokét, akik a szerbiai Borban a németek számára végeztek hadiparilag fontos rabszolgamunkát – akiket a magyar kormány „szövetségi” megfontolásból és szolgálalkúségből alárendelt a német hadiérdekeknek, miközben saját állampolgárait lenézett és megvetett páriákként, mondhatnánk „fogyó eszközként” kezelte. Hogy mi volt Borban, hogyan éltek, dolgoztak (s haltak) ott a munkaszolgálatosok, arról eddig is volt némi képünk. Bori munkaszolgálatos – „muszos” – volt ugyanis a költő Radnóti Miklós is, s az ő sorsa, mártírúma régóta ráirányította a figyelmet a boriak történetére is. Alighanem Radnóti sorsa keltette föl Csapody Tamás figyelmét is e téma iránt, de ő nem fölmondja a mások írásából már jól-rosszul ismerteket, hanem saját kutatásra alapozva tudatosan tágítja az ide vonatkozó ismeretek körét, s a már „ismert” eseményeket is ellenőrzi, kiegészíti s újraértelmezi. Így, a monográfia terjedeleme ellenére, a fejezetcímek megjelölte témakörökben szisztematikus mélyfúrásokat végzett, egy-egy lényegesnek vélt szemszögből tárgyalva az eseményeket. Megoldása jellegéből következik, hogy az egyes fejezetek más-más módon, de legalábbis más-más hangsúllyal tárgyalják az alaptörténetet. Az első fejezet, eléggé nem dicsérhetően, egy speciális, de nagyon fontos, s eddig lényegében figyelmen kívül hagyott témakört tárgyal: a boriak egészségügyi ellátását. Számba veszi a táborcsoportban dolgozó valamennyi orvost (maguk is mindannyian munkaszolgálatosok voltak), és sorsukon, orvosi erőfeszítéseiken keresztül mutatja be azokat a viszonyokat, amelyek a nagyon nehéz munkát végző, a körülményeknek kiszolgáltatott foglyok ellátását jellemezték. E fejezet jelentőségét aligha lehet túlbecsülni, hiszen a munkaszolgálatosok elemi életföltételeire irányítja rá a figyelmet. (E téren, persze, még tovább is lehetne lépni. Az ilyen jellegű élethelyzetekben mindig valóságos probléma az elemi szükségletek kielégítésének módja. Az, amit – eufemizmussal – a számukra adott „vécéhasználati” lehetőségként lehet megnevezni, ilyen szituációkban mindig mint a kiszolgáltatottság és az emberi méltóság elvesztésének legfőbb helyzete és eszköze nyilvánul meg. Akkor is így van ez, ha erről általában nem szokás, mert „nem illik” beszélni. Csapody egy-két adata az „ürülék” összeszedésére vagy éppen „megevésére” kényszerítésről,

önmagukban is figyelmeztető jelzések.) A harmadik fejezet egészen más nézőpontú, ez a táborparancsnok élettörténete. Benne, Csapody nyomozómunkájának eredményeként, egy rémtörténet és egy kalandregény egyesül. Marányi alezredes története ugyanis a hatalommal élő s visszaélő, a maga módján „meggyőződéses” ember története, aki parancsnokként az embertelenségek legfőbb felelőse, „túlteljesítője” volt, álnéven bujkáló „menekültként” pedig a saját bűnösségét soha föl nem ismerő, hiedelmeibe belekövült öncsaló. Évtizedekig élt fedésben, álnéven, soha el nem jutva tettei felülvizsgálatáig. Mint ilyen, ő is a téveszmetörténet – egyik – reprezentánsa. A második és a negyedik (sőt bizonyos mértékig még a hatodik) fejezet is megint egészen más. Ezek, belül maradván az alaptörténeten, egyúttal irodalomtörténeti érdekűek is. A második fejezet a költőként és műfordítóként is érdemes, bár sokak által csak politikusként (vagy még inkább: a Rajk-per egyik vádlottjaként) ismert Justus Pál bori történetét rekonstruálja. Hasznos, korrekt fejezet, rég meg kellett volna írni. A negyedik és a hatodik fejezet központi szereplője pedig Radnóti Miklós. Pontosabban, ő ezeknek a terjedelmes részeknek a legfőbb vonatkozási pontja – holtában is.

Az irodalomtörténetést nyilvánvalóan Radnóti kálváriájának története érdekelheti első-sorban. Csapody e téren, értelemszerűen, összefoglalja és kritikailag megrostálja mindazt, amit eddig a kutatás (Kószegi Ábel, Hulesch Ernő, Tolnai Gábor s mások) főlszínre hoztak, s a régi és az újonnan előkerült adatokat aprólékos alaposággal (újra)értelmezi. Az új könyv ide vágó terjedelmes részletei adatgazdagságukkal és mindent mérlegre tevő alaposágukkal jellemezhetők. Hogy mi az új bennük, nehéz lenne pontosan körülhatárolni, hiszen minden előkerül itt, amiről az eddigi kutatók is szóltak, de minden többszörös ellenőrzés mellett, egy tágabb kontextus részeként. Azaz, ha tetszik, minden „ismert” volt már – s ugyanakkor minden új. Aspektus kérdése, hogy mit hangsúlyozunk. Csapody teljesítményének legnagyobb értéke nem is annyira egyes új adatok főlszínre hozásában jelölhető meg, hanem abban a sokoldalú, részletgazdag megközelítésben, amely az egész könyvet jellemzi. Itt persze a jogászi „véna” egyszerre előny és hátrány. Előny, mert olyan típusú források számba vétele és értelmezése történhet így meg, amelyek a hagyományos filológiai eszköztáron túli ismereteket is megkövetelnek, s Csapody, mint jogász, e területeken jól mozog. De hátrány is, mert olykor túlbonyolít dolgokat, ott is esszenciális ellentmondásokat lát, ahol nincs, ahol az ellentmondás csupán narratív jellegű. Hosszan értekezik például arról, hogy az exhumált holttestben a feleség és a jelen levő barátok nem ismerték föl kétséget kizáróan Radnótit, ám valójában nem is ismerhették föl: a halál óta eltelt hosszú idő, az előre haladott bomlási folyamatok ezt kizárták. Az azonosítás „ránézésre” megoldhatatlan feladat volt már. Az arc, amely minden ilyen azonosítás első számú eleme, már úgy fölbomlott, hogy azonosíthatatlan volt. Egyáltalán, egy ilyen holttest pusztá „nézegetése” is túl van azon a határon, amelyet egy átlagos ember – percepciói képességeit megőrizve – elvisel. Ugyanakkor esetünkben nem is ezen állt vagy bukott a dolog. Az a tény, hogy a holttestnél megtalálták a személyazonosító iratokat, köztük az úgynevezett „bori noteszt”, eldönti a kérdést, kit találtak meg. Az ugyanis, elvileg, elképzelhető, hogy a verseket – megőrzésük, megmentésük reményében – a költő rábízta valakire, s utóbb ez a „valaki” úgy halt meg, hogy nála maradtak meg a versek. De az egyéb személyes iratok átadása már értelmetlen, sőt funkciótlan lett volna. Az ilyen iratátadás föltételezése valószerűtlen és minden logikára rácáfoló föltételezés lenne. Az „azonosítók” bizonytalansága, aggálya azonban lélektanilag nagyon is érthető: az elfogadni nem akart halál „öszönös” hártása ez. (Azt pedig, hogy a jegyzőkönyv készítői honnan tudták, hogy Radnóti költő, – könnyű megmondani: a „bori noteszből”, amelyet ők találtak meg, s amely expressis verbis

kimondja, hogy a notesz egy „költőé”.) Magyarán, a kritika itt – szándéktalanul – inkább homályt teremt, semmint homályt oszlat.

A könyv elég nagy mértékben Radnótira fókuszál, az ő sorsára figyelve adja elő mondandóját. Mégis azt kell mondanunk, tűnjék is föl bármennyire paradoxnak, a könyv legnagyobb értéke, igazi teljesítménye nem irodalomtörténeti, nem „filológiai”. A közvetlen Radnóti-vonatkozásoknál fontosabb az a nagy megmozgatott anyag, amely részben a munkaszolgálatosok sorsát, részben a sorsukat meghatározó emberi és közviszonyokat világítja meg. A föltárt s működésbe hozott nagy és sokrétű anyag nem közvetlenül, hanem közvetve, mondhatnánk pusztán gazdagsága révén, egy eseménytörténet fölötti második síkon fejt ki igazi hatását. S éppen így, áttételeiben, közvetve igazán érdekes és fontos. Mert így nemcsak az kerül fölszínre, amit a szerző – vélelmezhetően – föltárni akart, hanem az is, amit e föltárás közben szükségképpen megmozgatott, s így láthatóvá, olvasói által is értelmezhetővé tett. A könyv legfőbb, igazán fontos hozadéka pedig – úgynevezett szaktudományos eredményein túl – éppen ez. A megmozgatott anyag ugyanis a mai, nem történész olvasó számára is érzékelhetővé teszi az emberi kiszolgáltatottságnak azokat a mélységeit, amelyekben ezek a munkaszolgálatosok, köztük Radnóti is, éltek és (többségük) meghaltak. De érzékelhetővé teszi az „emberinek” a sötét oldalát is. Mindazt, ami benne rejlik az emberi nem antropológiai szerkezetében, de csak meghatározott körülmények közt aktivizálódik – ám akkor, sajnos, nagyon végtelenen, durván.

Ne legyen senki számára kérdéses: az, hogy a munkaszolgálatosokat kísérő keretlegények ölte, csak a kisebbik rossz. Az, ahogy nap mint nap viselkedtek, ahogy visszaéltek – mai távlatból egyértelműen illegitim – hatalmukkal, ahogy szerepmintákat kialakították, elfogadták és realizálták, ahogy utat engedtek személyiségük embertelen készleteseinek – mindennél rosszabb, s mindennél árulkodóbb. Leleplezi az adott történeti konstellációból fakadó frusztráló társadalmi kondicionáltság veszedelmeit. Az ugyanis, hogy ezek a keretlegények olyanok lettek, amilyeneknek a történeti forrásokból megismerhetjük őket, meghatározott viszonyok eredménye. S bár kétségtelen, hogy ugyanazokra a viszonyokra is mindig az *igen* és a *nem* bináris kódjával lehet reagálni, ez nem menti föl azokat, akik az emberekből a rosszabb énjüket hívják elő. S ez nem pusztán „történeti” kérdés – ez a szó legszorosabb értelmében aktuális kérdés. Mert mindezen igazában nem jutottunk még túl, semmi sincs lezárva, mindez – mutatis mutandis – „megismétlődhet”, azaz új külsőségek közt, új konfigurációban életre kelhet. A frusztrált és speciálisan kondicionált ember ma is képes minden szörnyűsége, s ha erre a „körülményektől” ösztönzést kap, frusztrációját ki is éli. Az a történeti konstelláció tehát, amely egyfelől „előállít” ilyen frusztrált, megnyomorított személyiségeket, másfelől lehetővé teszi, sőt ösztönzi a frusztráltság kiélését, alapjaiban torz és elfogadhatatlan. Az egyén felelőssége, persze, ismétljük meg, mindig adott, de az ember sötét oldalát aktivizáló viszonyok dinamikája, amely eddig mindig az adott társadalom mélyszerkezetéből fakadt föl, az elszigetelt egyénnél jóval nagyobb hatalom, s jóval mélyebben fekvő meghatározottság, mint egy keretlegény pszichológiai értelemben vett „lelki alkata”.

Ez azonban már egy másik történet, pontosabban, a történet másik rétege, szintje. Ám a *Bori munkaszolgálatosok* nagy érdeme, hogy e mélyebben fekvő másik történettel újra, de immár a tények világossága mellett szembesülhetünk. Történeti földolgozásról ennél elismertőbbet nem igen lehet mondani. Ha egy könyv ezt eléri, megtette azt, ami történeti témák kutatójától egyáltalán elvárható, s ami csak ritka, kivételes esetekben valósul meg.

Lengyel András

A jelen történéseiből kiindulva

BESZÉLGETÉS PEROVICS ZOLTÁNNAL,
A METANOIA ARTOPÉDIA ALAPÍTÓ-RENDEZŐJÉVEL

Mi volt előbb, a képzőművészet vagy a színház? Azért kérdezem, mert az installációdat láttam már „hivatalos” kiállításokon, ahol önállóan is megéltek.

Inkább talán a kép, vagy a meditációs objektum volt előbb, ami a képzőművészetről és a színházról tudhat, de mindkettő nélkül gondtalanul elvan. Érkezhetsz valami éjszaka egy álomban, vagy fényes nappal a nappali álomban, de az utóbbiban már benne van/lehet a hangoltság, a képzelet és az ismeretlen, ami a valóságról nem mond le – sőt azt át is világíthatja, azt ki is egészítheti.

Ami biztos, gyermekkoromban volt a játék öröme. Aztán, ahogy nagyobbacska lettem, megakasztotta bennem azt az aktuális jelenvalóság. Kérdések keletkeztek bennem, hogy hogy’ vagyok itt, illetve, hogy is van ez az egész körülöttem, és én hogy vagyok ebben az egészben. Végére akartam járni a „dolgok állásának” a hiteles jelenlét érdekében. Akkortájt már nem püföltem a kisdobot, semmilyen szemmel néztem a vörös nyakkendőes pionír-pajtás-tanáruvak-hölgyek lelkesedését, amelyet megelőzött sok nappal előtte egy másik lelkesedés, amely megrengette az abból nem értelemszerűen következő katasztrófák szögesdrótcsokraival/lágereivel együtt ezt a nagyon szép világot.

A lenyomatok/képek/objektumok tehát először kérdések voltak, de már azonnal ott volt a kérdésekkel kapcsolatos bizonytalanságom is, hogy azok helyesen vannak-e feltéve. Érthetőek-e? Hogy azok mások számára is fontosak-e, vagy sem? De főként, hogy valódiak-e? Miért fontos ez vagy az valakinek, másnak miért nem? Életbevágónak tűnik A-nak, B-t viszont egyáltalán nem foglalkoztatja, esetleg hidegen is hagyja. Gondoltam, a hiteles tájékozódás igényének fenntartásához társuló nyitott közlekedés hozhatja létre a valódi lenyomatokat. Ebben a közlekedésben pedig a kudarcok mellett nagyszerű, kivételes felismerések és talál-

kozások jöhetnek létre. Egyáltalán nem biztos, hogy akikkel találok/találkozom, azokat ugyanazok a kérdések foglalkoztatták/foglalkoztatják, de a teljesedés igénye, mint lehetséges közös nevező, elegendő lehetett/lehet ahhoz, hogy egy térben összeadódjunk.

Nevezhetik a lenyomatot/produktumot képzőművészetnek, színháznak, akárminek. Talán vá-

laszoltam is a kérdésemre, hiszen azáltal, hogy egy installációt, vagy meditációs objektumot modelleztem, az önmagában is szemlélhetővé vált, egy vagy több színházi előadásban is ott lehet, funkcionálhat. Ezáltal más összefüggésben is olvashatóvá vált. A funkciók előadásról előadásra változhatnak, gazdagodhatnak, folyamatosan megújuló olvasati lehetőségeket kínálhatnak. Az installációk az előadásokban is ki vannak állítva, és önállóan is kiállíthatók.

Mostanában intim előadásokat hozol létre igen szűk térben, ahol a közönség létszáma nagyon korlátozott. A jelenlegi, mondhatni stílusteremtő körülmények nyilvánvalóan szűkebbek az ideálisnál. Mekkora lenne számodra az optimális játszó- és nézőtéri méret?

Be kell vallanom, nem tudom, hogy mekkora lenne az optimális méret. Ez a bizonytalanságom azért lehetséges, mert bár az „Eszme-idő” című előadás méreteit tekintve talán szerényebb, de a „Balgák kertje”, az „Átkozott történet” és az „Öregek otthona” is monumentális előadások voltak.

Azoknak még az újszegedi Bálint Sándor Művelődési Ház adott otthont 1990 és 1996 között. Minden darabhoz másképpen használtuk ki a ház tereit és adottságait, mindig másképp helyeztük el a néző- és játéktérket, több alkalommal az erkélyt is bevontuk, így lent és fent szimultán zajlottak az események. Volt olyan előadásunk, amelyben a közreműködők száma meghaladta a harmincat, és a két oldalon kiépített nézőtérrel 60–80 fő is nézhette a történéseket.

1996-ban felújítás miatt bezárták a házat, amikor újra megnyitották, próbalehetőséget ott már nem kaptunk, csak a kész előadásokat várták vissza, de nekünk elsősorban arra lett volna szükségünk, hogy dolgozhassunk valahol. Azóta, vagyis tizenhat éve gyakorlatilag nincs hasonló adottságú és méretű helyünk. Szegeden eddig máshol nem fogadtak be bennünket. A házban készített utolsó előadásunkban, az „Öregek otthoná”-ban a miniatűr elemek már nagyobb mértékben jelentek meg, mint a korábbiakban. A miniatűrízáló építkezés működésünk jelenlegi szakaszára általánossá vált. Még ’96–97 között egy lakástérben kísérleteztük ki, hogyan lehet kis térben előadásokat létrehozni és nézőket fogadni. Ott alakult ki a „kozmosz térperspektíva”.

A Thealteren fellépő Ache csoport tagjainak köszönhető, hogy 1998-ban kimozdulhatunk a lakástérből, mert megnézték a „Védett állatok” című előadásunkat és beajánlották a szentpétervári Fehér Éjszakák Fesztiválra. Egy mobil fekete dobozba emeltük át az előadást, ezután azzal ismét sokfelé hívtak bennünket.

Közben többször jártam az önkormányzatnál és az IKV-nál is, keresve a helyet, a megoldást, mindenki a segítségéről biztosított, de a gyakorlatban sajnos nem történt semmi. Most is lakástérben dolgozunk.

Szóval, én nem ragaszkodom semmilyen stílushoz, csak igyekszem az aktuális helyzetet tudomásul- és komolyan venni, ez is lehet stílus. Kétségtelen, hogy a lakástérben és az Artopéd Műteremben szinte laboratóriumi körülményeket hoztunk létre, ahol nyugodtan lehet kísérletezni, de ez koránt sem ideális helyzet.

Az a benyomásom, hogy a tartalom és a forma eleve egyidejűségben születik meg benned, vagyis az előadásaid verbalitása rögtön képként ölt testet a fejedben. Mi a valódi sorrend egy új színpadi mű születésekor: téma – szöveg – vizualitás?

A jelenvalóság, az ismeretlen és a képzelet egybegyűjtása a centrumban. Igen, ez így együtt organikus és azokat mind hordozza. Bármelyikkel is indulok, indulunk el, azonnal magához vonzza a többi. Ha egy szöveg által valami vizualizálódik, az számomra nem jelenti azt, hogy akkor már a szöveg mellőzhető, és nem csak azért, mert valaki tényleg csak a szóból ért.

Aztán létezik az a gyakori probléma, hogy egy adott szöveget hátsó szándékkal használunk fel, illetve visszaélnek a szerző eredeti szándékával. Ha például éppen emiatt – a manipulálás leleplezése kapcsán – egy szöveget több, nagyon különböző, egymásnak akár teljesen ellentmondó karakter hangján szólaltatunk meg, sőt magának a szövegnek a jelentésével ellentétes karakter hangján is, akkor ott a szöveg mindezek ellenére, vagy éppen ezért mégis felmutathatja magát sértetlenül, eredeti jelentésével összhangban is, és ehhez társul az a látvány, amit a szöveg eredetileg bevonzott, megkövetelt magának.

A „Köszönöm jól! – van benne valami nyugtalanító” című előadásunkban – elsősorban Erdély Andrea érzékeny, médiumként sugárzó, hangolt jelenlétének köszönhetően – ez megtörténik több szöveggel is, amelyek kozmikus perspektívába helyezik a folyamatban keletkező újabb kérdéseket és válaszokat, és azok lehetséges következményeit. Maga a kérdés ugyan a közérzetre vonatkozik, amiből következnek is a cím, de azzal/abból csak elindulunk. Mihez járulunk, járulhatunk hozzá, ha közömbösek vagyunk a kérdés és a válasz mögötti okokkal kapcsolatban? Persze, lehetséges, hogy csak reflex a kérdés, s rá a válasz is. Ha a kérdés nem valódi, akkor az érdeklődés sem az, tehát valójában nincs is kérdés. A jelenben ez milyen történelmi szituációt idéz fel bennem/bennünk és így tovább. Itt fontos megjegyezni, hogy túlzott személyességről nincsen, nem is lehet szó, nagyobb a hangsúly a kollektív tudattalan bekapcsolásán és képein.

A produktum szövetének megértéséhez, olvasatához a csupán racionális közeledés elégtelen, hiszen az meglepetésekkel teli, mint az álomképek, amelyek nem csak elfojtásainkkal, projekcióinkkal, de saját tűréshatárainkkal is szembesíthetnek. Persze, hiszen azok nem biztos, hogy szórakoztatóak, lineáris idősíkokat sem feltétlenül produkálnak, még akkor sem, ha rálátok önmagamra és esetleg ki is nevetem közben a magam elvárásait, főleg ha azt valamilyen műfaj iránti megfelelés igényével, vagy vágyával támasztom magamban. Az intuíciót ugyanúgy mozgósítani kell. A személyesség és eltaláltság ugyanakkor a nyitó aktusban, mint egy nem lineáris történet felütéseként a Weöres Sándor rádióban tartott zenetörténeti áttekintéséből bejátszott részletének folytatásaként – a prologus helyén – epilógussal indul: Sosztakovics, Kafka szövegeivel, amelyek sűrítik a látszólag fiktiiv közérzetet és helyszínt az Artopéd Műteremben.

Szóval a jelenvalóság, az ismeretlen és a képzelet egybegyűjtása a centrumban.

Hogyan választasz témát, miként kristályosodik ki benned az újabb darab?

Az univerzum polgáiraiként mindenben érintettek vagyunk, nincs külön téma, amelyre személy szerint kiemeltebben lennék érzékeny. Nem tudom, ami eltalál. Most ebben a pillanatban, ahogy válaszolok, sok minden megtörténik. Ha slendrián vagyok, a lelkiismeret és a tudattalan jelez. Azt is kihallgatom, és akkor az jön magától. A nyitottság megőrzése, megtartása elengedhetetlen, mert az gazdagít, teljesít. Ha valami azt veszélyezteteti, azzal nem vagyok jó viszonyban, illetve nem óhajtom azzal a viszonyt. Azért a veszélyben, vagy a lehetetlen helyzetben is megnézem, hogy a nyitottság hogyan tartható meg, valahogy így kristályosodik. Ami tehát a teljesebbé gátolja, vagy elősegíti, az mind jelen van/lehet egy előadásban, mert az kikerülhetetlen, a téma tehát ilyen értelemben olyan számomra, mint a lélegzet.

A Metanoia Artopédia tagjai kivétel nélkül, mindannyian alkotói az előadásnak. Nem csak színészetükkel, de emberségükkel, nyitottságukkal, ötleteikkel, egymáshoz való viszonyulásukkal és háttértevékenységükkel. Mindenki annyi feladatot kap, amennyit érdeklődésével, nyitottságával magára vállal és elbír. Ha ezek az arányok a nézőtérrel lekövethetők, az nem

véletlen. Azért is tartom elengedhetetlennek, hogy erről beszéljek, mert alkotótársaim mindig meghatározzák, befolyásolják azt az egyidejűséget, amelyre utaltál a fentebbi kérdésedben. Amikor egy új darabra készülök, mindig azokban az emberekben gondolkodom, akikkel éppen készítjük az előadást. Rájuk figyelek. Így már az indulás pillanatában működhetnek a velük kapcsolatos elképzeléseim, amelyek a próbafolyamat során persze módosulhatnak aszerint, hogy ők hogyan reagálnak, mit adnak hozzá az egészhez.

Saját előadásaidban nem dolgozol hagyományos drámákkal, helyette különböző eredetű és igényességű szövegeket szerkesztesz egybe. Mennyire fontos számodra a szöveg minősége?

Például egy didergő hajléktalan hangján artikulált vicc, egy földön vonszolódó törött mankó és egy lebegő kapca látványa sok mindent beébreszthet. A remekművek is nagyon különbözőek és nem feltétlenül irodalmi igényességük miatt hatnak. Léteznek abszolút igénytelen, mégis elementáris alkotások, ahogy léteznek irodalmi igényességgel elkészített kontárművek is.

Ha például a tartalom egy a formával, ami nem feltétlenül valamilyen szöveg által épül fel, vagy roncsolt, szinte értelmetlen szövegforgács, akkor az a racionális megértést természetesen zavarba hozhatja, ugyanakkor meg is haladhatja azt, hiszen egy fonnyadt gyümölcsöt sem megértenem kell, pláne ha éhezem, hanem megízlelnem.

Ha megőrzöm magamban a nyitottságot a hiteles találkozás érdekében, akkor, ha olyan jelenséggel találkozom – nem feltétlenül a színház terében –, ami racionálisan nem olvasható, megnyílnak számomra az a törvényszerűség, amely alapján az a dolog működik, vagy felépül, és akkor azt szintén olvashatom. Így van a szöveggel is, hiszen egy esetlegesnek tűnő mondat a szerkezeti felépítésétől függetlenül a keletkezésének pillanatát és körülményeit és azt, aki és ahogy mondja, hitelesebben képviselheti, adhatja vissza, mint egy szerkezeti hibátlan mondat, sőt többet is tudhat a valóság azon szeletéről, ahonnan jön.

Az adott szituáció határozza meg, hogy mi az, ami kiköveteli magának, hogy az előadás szövegtestének részévé váljon, és ez természetesen nem zárja ki sem az igényes szöveget, sem annak ellenkezőjét. Nyitott folyamatról van szó, amely bármilyen szöveget befogadhat, aminek ott a helye.

Például a „Tizenhárom hónap (házi őrizetben)” című előadásunk szövegválogatásakor szerkesztő társammal, Lengyel Zoltánnal és az előadást készítő alkotótársakkal elsősorban arra figyeltünk, hogy miközben 1920-ban az országban tombol a fehérterror és miközben a világhírű szegedi neológ főrabbi és polihisztort Lőw Immanuelt ártatlanul meghurcolják, mit találunk az öt rágalmozó cikk, és a házi őrizetével foglalkozó írások közvetlen szövegkörnyezetében. Azokra hogyan reagálnak az akkori közéleti szereplők és kortársak, egyáltalán mi foglalkoztatja az embereket Magyarországon és szerte a világban.

Amilyen lehetetlennek tűnt kezdetben az előadás-tervezethez megtalálni a megfelelő hangot és formát, olyan evidens módon következett be végül. Így sok más mellett a hirdetés és reklámszövegek, a Prónay különítményesei által brutálisan meggyilkolt Müller István fiatal mérnök sérüléseit ismertető leírás, valamint Lőw az enyészet fölé emelkedő, „elmerülhetetlen gófer-fából alkotandó bárkáról” írt költői szépségű példabeszédének egymásra csúsztatása olyan megrendítő feszültséget és erőteret keltett, amelyet nem lehetett volna előre kitálatálni. A szövegek találkozása és egybejátszása, a folyamat belső törvényszerűsége alapján, szinte magától következett be, mint valami evidenciát kellett tudomásul vennünk.

Lőw rabbi utolsó prédikációjának hatására került a játszó és nézők közé egy len-batiszt hártya is, ami a Köszönöm jól! – van benne valami nyugtalanító című előadásunkban újabb

lehetőségek feltárását segítette elő, abban már ez a „fehér vetítő sík” a képzőművészet, az élő hologram, a vizuális rádió, a színház, de magának a kreálás problematikájának és lehetőségeinek közvetítő forrásaként, és a nem lineáris történetmesélés elválasztó/összekötő bázisfelületeként is funkcionál.

Én egyszer már írásban kézimunkához hasonlítottam az előadásaidat az aprólékosság, a pontosság, a kidolgozottság miatt. A te színházadban minden miniatűr, ne érts félre, de talán a téma is. Nem társadalmi és politikai kérdések érdekelnek elsősorban, sokkal inkább a morál és a humánus, s ennek az eszmei-erkölcsi igazságtételnek az érdekében a lélekállapot megjelenítéseit és az esztétikum hatását helyezed előtérbe. Mennyire látom ezt jól vagy rosszul?

Minden gondolatnak és az abból fakadó cselekedetnek vannak következményei. A képzelet és az ismeretlen a szellem kiapadhatatlan forrásai, s folyamatosan ontják ajándékaikat. Mindaz, ami körülvesz bennünket, onnan származik. Nélküle semmi nincs. Minden, ami a földön valaha épült, előbb csak képzeletben, gondolatban létezett. Minden vers, festmény, mű onnan jön. Óriási különbség van aközött, ami az ember teljesedését szolgálja és aközött, amit az ember általánosságban szolgálhat. A méret lényegtelen, mert a miniatűr és az óriási is lehet grandiózus és fordítva. Gondoljunk csak az atomokra, vagy a maghasadásra.

Ha azt mondom, hogy nem érdekel a politika, mit sem változtat azon a tényen, hogy minden megnyilvánulás, állásfoglalás politikus is egyszerre, akár akarom, akár nem. Ha úgy döntöttem, hogy az, amit csinálók a teljesedésért történik, akkor mindaz, ami a teljesedést, és az ember arra irányuló cselekvését sérti, óhatatlanul ütközik velem. A hazugság következménye a rossz lelkiismeret, az öngazolás pedig csak újabb hazugságokat szül. Weöres Sándor írja a Teljesség felé-ben, hogy a bűn nem akkor a legveszedelmesebb, amikor nyíltan szembeszegül az erénnyel, hanem amikor erénynek álcázza magát és megtéveszti a felismerő érzéket. Az ő szavaival élve a „handabandázó honmentés” politikájának egész Európában mindig is nagy szüksége volt/van a szellemre, a párbeszédet felváltó bűnbakkereső/csináló fogcsikorgatás helyett. A politikusok a szellem, a független művészet nélkül mindig elveszítették a kontrollt, ahogy a diktátorok is mindig saját seggnyalóiknak köszönhették valódi halálukat.

A természet és a természetes szép. Hagyom, hogy befolyásolja azt, amivel éppen foglalkozom, hiszen még a természetellenes, illetve a roncsoltság ábrázolásakor is abból kell kiindulnom, ami azt megelőzte. De bármelyiket is készítem, közben arra, hogy az a valami esztétikus-e vagy sem, soha nem gondolhatok, mert akkor nem arra gondolnék, amit éppen csinálnom kell. Közben azért az megfordulhat a fejemben, hogy a roncsoltságból való gyógyulás, a gyógyulásban való kitartás és az ahhoz való akarat, a teljesedés és tökéletesedés felé tett első lépés. E tényről még annak a valakinek a roncsoltságra emlékeztető hegei is megszépülnek; de az esztétikai szempontnak ehhez nincsen, nem is lehet köze.

Az utóbbi években sokat dolgozol Jeles Andrással. Úgy tűnik, „egy rugóra jár az agyatok” – jól gondolom? Hogyan kezdődött és folytatódott az együttműködésetek?

Mondhatnám azt, hogy Jeles jó pár rugóval mindig előrébb jár, de azért össze szokott jönni az az egy rugó is. A válaszomat azonban/azonnal pontosítanom is kell, tudniillik ez így azért nem lehetséges, mert Jeles gondolkozása, – amivel és ahogy jár – mozgósított titokzatos alakzataival, rafinált áttételeivel, az a rugóra járást abszolúte nélkülözi.

Jeles minden alkalommal meglep. A hangoltság mindenesetre létre jön közöttünk, mindegy, hogy milyenek az adott körülmények. Úgy gondolom, értjük egymást.

Jeles emberi és alkotói magatartása már akkor, amikor még nem is ismertem személyesen, csak olvastam írásait, a vele készített interjúkat, és láttam a filmjeit, rendezéseit, szóval már akkor példaértékű volt számomra. Amit később személyes ismeretségünk során vele kapcsolatban megtapasztaltam, az csak megerősítette bennem azt, amit korábban gondoltam róla.

Véleményem szerint Jeles az, aki kivétel nélkül finom aurájú, kikerülhetetlen és katartikus műveket hoz létre, függetlenül attól, hogy éppen miből és milyen módon építkezik (szöveg, kép, zene, film, stb.) Minden alkalommal szakrális szférába érve közlekedik, annak mindig újabb és újabb régiójában részesít.

Halász Péter invitálására 2000-ben mentem a Városi Színházba. Együttműködésünk Andrással ott kezdődött. A Színház a színházban (Play Molnár) című rendezésében látványtervezőként működtem közre, majd a József és testvérei (fejezetek egy parasztbibliából) című filmmel folytatódott. Azóta vagyok abban a szerencsés helyzetben, hogy személyesen is tanulhatok tőle, miközben munkatársaként a rendezéseimhez díszletet tervezek.

A figyelem és rávezetés, amellyel Jeles a színész jelenlétét, illetve a jelenlét totalitását, annak mozgósítását, kibontását elősegíti, véleményem szerint egyedülálló az országban.

Érdekel a közöttetek lévő munkamegosztás, ha jól sejtem, a te feladatod a látványvilág megteremtése. Hogy érzed magad nagyszínpadon, professzionális munkakörülmények között?

Igen, valóban a látvány, a játéktér, a konkrét díszlet megtervezése, legyártatása és a díszletállítás folyamatának a végigkísérése a feladatom. Jelesnek minden esetben határozott és összetett, ugyanakkor nyitott elképzelése van a látványvilággal, a berendezéssel és a világosítással kapcsolatban. Rengeteg ötlete van, sokszor már az anyagokra vonatkozóan, vagy magára a konkrét elem megvalósítására is. De mindig kérdez, mindig együtt mérlegelünk. Szabadságot ad, javaslatra, ötletre is nyitott. Nekem elsősorban „a hogyan lehetséges azokat a gyakorlatba átvinni, azokat megcsinálni” – elképzeléseinek és ötleteinek átgondolása, hiánytalan megvalósítása a szándékom. Az előadásokat, – amíg tehetem – a bemutató után is figyelemmel kísérem, természetesen akkor már nem csak a díszletek miatt.

Főleg anyagi okai voltak annak, hogy sokszor csak töredékét valósíthattuk meg eredeti ötleteinek és elképzeléseinek, ám ezek az okok előadásainak átütő erejét mégsem befolyásolhatták kedvezőtlenül. Talán éppen ezért motoszkált bennem a kérdés, hogy ami ennyire megrendítő, szinte elviselhetetlenül erős lett, az vajon milyen lett volna akkor, ha az eredeti ötletek és elképzelések egésze megvalósulhatott volna.

A professzionális munkakörülmények valójában másodlagosak. Fontosabb a kölcsönös bizalom, mert többet jelent a színpad méreténél és a „kényelmesebb” munkakörülményeknél, hiszen azok önmagukban csak lélektelen előadásokat hozhatnak létre. Persze adódhat olyan helyzet, ahol minden együtt van: bizalom, tehetség, szakmai tudás, profi helyzet, és a többi, ám ha az alkotóknak a szakmailag megbízható, sőt, akár sikeresnek mondható színházi előadásán kívül mást nem sikerül megteremteniük, az a helyzet engem nem különösebben érdekel.

Az a valami érdekel, ami a jelen történéseiből kiindulva, vagy azokhoz társulva az időtlenségből, ismeretlenből átsugárzó lehetőségeket is bevonza és egy képben, írásban, meditációs objektumban, vagy egy színházi előadásban annak a valaminek ősi katartikus revelációjaként felragyog. A professzionális körülmények önmagukban ezt soha nem tudják.

Ibos Éva